

TALLINNA ÕPILASTE KODUKEELE UURING I osa

Vene keele mõju Tallinna õpilaste kodukeelele

Ülle Rannut ja Mart Rannut

Raamat on mõeldud kõikidele keelepoliitika ja keeleõppekorralduse huvilistele. Raamat käsitleb russifikatsiooni mõju vähemuskeelte säilimisele tänapäeva Eestis. Aluseks on võetud 8430 Tallinna õpilase seas läbi viidud kodukeele uuring. Uuringu teostamist toetasid Eesti Teadusfond (ETF grant 7065, 2007–2008) ning Haridus- ja Teadusministeerium (2006)

Integratsiooni Uuringute Instituut
Integration Research Institute
<http://www.integrationresearch.net/>

Autorid Ülle Rannut ja Mart Rannut

IRI publikatsioonide toimetaja Ülle Rannut

Keeleline toimetaja Elvira Küün

Kujundus ja küljendus Ülle Rannut

E-publikatsioon

Integratsiooni Uuringute Instituut /Integration Research Institute (IRI)

<http://www.integrationresearch.net>

Uuringu teostamist toetasid

Eesti Teadusfond (ETF grant 7065, 2007–2008)

Haridus- ja Teadusministeerium (2006)

Autoriõigus Ülle Rannut ja Mart Rannut, 2010

Kõik õigused kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle raamatu osa paljundada ei elektrooniliselt, mehaaniliselt ega muul viisil.

ISBN 978-9949-21-245-3

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	
1. RUSSIFIKATSIOONI MÕISTE JA AVALDUMISVORMID	6
2. RAHVUSRÜHMAD JA NENDE KEELED TALLINNAS	17
3. VÄHEMUSRAHVUSTE JA RAHVUSVÄHEMUSTE MÕISTE NING NENDE EMAKEELE ÕPETUS EESTIS	23
4. RAHVUSVÄHEMUSTE KEELELISE ELUJÕULISUSE MÕÕTMINE.....	28
5. VENE KEELE MÕJU ENDISTEST NSV LIIDU MAADEST PÄRIT ÕPILASTE KODUKEELELE	35
4.1. UKRAINLASED JA VALGEVENELASED	37
<i>Ukrainlased</i>	38
<i>Valgevenelased</i>	47
4.2. ASERBAIDŽAANLASED JA TATARLASED	52
<i>Aserbaidžaanlased</i>	53
<i>Tatarlased</i>	58
4.3. ARMEENLASED JA GRUSIINID	65
<i>Armeenlased</i>	66
<i>Grusiinid</i>	71
4.4. LÄTLASED JA LEEDULASED	75
<i>Lätlased</i>	75
<i>Leedulased</i>	81
6. RÜHMADE VÕRDLUS JA KOKKUVÕTE	86
KASUTATUD KIRJANDUS	94

SISSEJUHATUS

Käesoleva raamatu eesmärk on tutvustada Tallinna õpilaste kodukeele uuringu tulemusi, mis näitavad jätkuvat venestumise mõju endistest NSV Liidu riikidest pärit õpilaste keekekasutusele ja rahvusvähemuste keelte ehk siis õpilaste päritolumaade keelte väljatõrjumist.

Uurimus tehti rahvusvahelise projekti „Multilingual Cities Projekt“ raames, mis seadis oma eesmärgiks välja selgitada Euroopa suurlinnade (Göteborg, Hamburg, Haag, Brüssel, Lyon, Madrid) kooliõpilaste keelelised ja hariduslikud vajadused, et erineva kodukeelega õpilasi paremini integreerida, keelte õpetamist paremini kavandada ja tulemusi omavahel võrrelda (Extra ja Yagmur 2004; Nygren-Junkin ja Extra 2003). Tallinna kooliõpilaste uuringu andmestu koguti 2005/06. õppeaastal 8340 õpilase anketeerimise teel, mis hõlmas 34 eesti (5123 õpilast) ja 19 vene (3217 õpilast) õppekeelega kooli (Ülle Rannut ja Mart Rannut 2007; Mart Rannut ja Ülle Rannut 2010). Õpilased olid vanuses 8–12 aastat (2.–5. klass) ja pärinesid kaheksast Tallinna linnajaost (Haaberstist, Kesklinnast, Kristiinest, Lasnamäelt, Mustamäelt, Nõmmelt, Piritalt ja Põhja-Tallinnast). Lisaks kasutati uuringus varem kogutud 434 intervjuud 55 eesti ja vene õppekeelega kooli venekeelsete õpilaste ja nende vanematega (Ülle Rannut 2003, 2005).

Kodukeele mõiste ja määratlus on uurimuses kasutusele võetud Rootsis, Hollandis ja Saksamaal korraldatud küsitlustesti eeskujul (Extra ja Yagmur 2004). Kodukeel tähendab käesolevas kontekstis keelt, mida küsitletav kasutab kõige sagedamini või regulaarselt kodus uuringu perioodil (Extra ja Yagmur 2004). Seega ei pea kodukeel kattuma kogukonna keelega, mis katab laiemat suhtlusvõrgustikku kui pere, ega ka emakeelega, milleks võib olla ka päritolukeel või mõni muu keel, millega end identifitseeritakse, kuid mis ei pruugi olla kodukeelena kasutusel. Lisaks kasutatakse kodukeele määramisel õpilase või tema vanemate sünniriigis ametliku keele staatuses oleva rahvuskeele ehk titulaarkeele mõistet.

Iga keelerühma tarbeks loodi viiemõõtmeline keeleprofiil, mis koosnes keelerepertuaarist (kodus eesti keelele lisaks / eesti keele asemel kasutatavate keelte arv ja tüüp) ning põlvkondadevahelisest keeleülekandest, keelepädevusest (õpilase kodukeelest arusaamise, kõnelemise, kirjutamise ja lugemise oskus õpilase enda hinnangul), keevealikust (kui ulatuslikult kasutatakse

kodukeelt ema, isa, vendade-õdede ja parimate sõpradega), keele domineerimisest (kui ulatuslikult on kodukeel kasutuse ulatuselt õpilase esimene keel), samuti keele-eelistustest (kuidas suhtutakse oma kodukeelde ja kui ulatuslikult eelistatakse kodukeelt). Sel teel saadi väärtuslik andmestu õpilaste keele säilimist mõjutavatest teguritest kodus ja koolis kujuneva suhtluskeskkonna mõjul.

Rahvusvähemuste keele säilimist mõjutavad mitmesugused keelelised, kultuurilised, demograafilised ja poliitilised tegurid. Näiteks mõjutab keelekasutust vähemuskeele kõnelejate lojaalsus oma rahvuskeelele ja oma etnilise identiteedi väärtustamine. Kui rühma päritolumaa on iseseisev riik, kus nende rahvuskeel on ainus ametlik keel, siis väärtustavad nad ka suurema tõenäosusega oma rahvuskeelt ja kultuuri ning püüavad seda säilitada. Kindlasti mõjutab vene keelele üleminekut russifikatsiooni käigus kasutusele võetud kirillitsal põhinev tähestik, mis tõrjus välja algse araabia või ladina tähestikul põhineva alfabeedi ning on osas endistes NSV Liidu maades siiani kasutusel. Samuti mõjutab rahvusvähemuste keele säilimist nende kultuuriline eristumine eelkõige religioosse kuuluvuse kaudu, mis eristab näiteks islamiusulisi rahvusrühmi Vene Õigeusu Kirikust – seega vene kultuurist – ning aitab sel moel säilitada ka keelt ja kultuuri. Olulised on ka demograafilised faktorid, mis avalduvad sama keele kõnelejate suure kontsentratsioonina mingis kindlas piirkonnas (nt Tallinnas) ja mida toetab (aitab elus hoida) uute rahvusaaslaste pidev juurdevool näiteks abielude sõlmimise teel. Lisaks mõjutab keele säilimist oma rahvuskeelse hariduse kättesaadavus ehk siis kooli õppekeel (Rannut 2005).

Käesolevas raamatus on põhirõhk asetatud endise Nõukogude Liidu aladelt pärit õpilaste päritolukeele säilimist ja venestumist mõjutavatele aspektidele. Seetõttu on eelkõige võetud vaatluse alla kaheksa keelerühma, mis on jaotatud neljaks rühmaks vastavalt rahvuskeele säilimist mõjutavatele keelelistele, kultuurilistele (peamiselt religioossetele) ja poliitilistele teguritele (nt päritolumaa titulaarkeele staatus ja riiklik iseseisvus ehk sõltumatus Venemaast). Nimetatud taustteave on suhestatud Tallinna õpilaste kodukeele uuringu tulemustega, mis näitavad päritolumaa rahvuskeele säilimist enim mõjutavate tegurite olulisust.

Raamatu eesmärk on ühelt poolt Eestis siiani jätkuva venestumise kirjeldamine, milles mängib suurt rolli vene õppekeelega kool. Teisalt pööratakse tähelepanu keelelise tugikeskkonna vajaduse

ja meetmete esiletoomisele, tagamaks keelerikkuse säilimist, jätkuva venestumise pidurdamist ja keelte ohustatuse vähendamist. Kuna uuring kattis kaheksat linnaosa, siis võimaldasid saadud tulemused teha ka logistilisi järeldusi rahvusvähemuste keelte õpetamise võimaluste kohta.

1. RUSSIFIKATSIOONI MÕISTE JA AVALDUMISVORMID

Endise Nõukogude Liidu aladelt pärit õpilaste kodukeele kujunemine ja nende etnilise päritolukeele kadu ei ole toimunud keeleliselt neutraalses keskkonnas, vaid russifikatsiooni ehk venestamise tingimustes. Venestamine tähistab nii ametlikku kui ka mitteametlikku rahvus- ja keelepoliitikat, mida rakendati Tsaari-Venemaal ja Nõukogude Liidus ning rakendatakse siiani Venemaa Föderatsioonis vähemusrahvuste ja rahvusvähemuste suhtes ning mille eesmärk on teiste rahvuste venestamine ja venekeelseks muutmine. See on üks keelelise imperialismi vorme, kus keelepoliitilise tegevuse eesmärk on (endise) koloniaal- või impeeriumivõimu keele hegemoonia. Usk mõne keele paremusse sisendatakse kõnelejatesse eri institutsioonide – kooli, tööturu, riigibürokratia ja massimeedia – kaudu (Phillipson 1992; Ozolins 2003; Pennycook 1994). Venestamise tagajärjel vahetasid oma keele vene keele vastu kas osaliselt või täielikult miljonid mittevene keelte kõnelejad Nõukogude Liidus. Eriti puudutas see sugulaskeelte valgevene ja ukraina keele kõnelejaid, eri päritolukeelega segaperesid ja oma etniliselt territooriumilt väljarännanuid, kes harilikult võtsid lisaks vene keelele omaks ka vene keele kõnelejate seas levinud negatiivse suhtumise nii kohalikku keelde kui ka oma rahvuskeelde (Mart Rannut 1989, 1994; Hogan-Brun *et al.* 2007; Pavlenko 2006).

Venestamise mõiste ise hõlmab kaht eri tähendust – rahvusvahelist ja siseriiklikku. Siseriiklik venestamine tähistab vene keele ja kultuuri vägisi pealesurumist emakeele arvel ning riigi keskvalitsuse suunatud venekeelse elanikkonna sisserännet mittevenekeelsetele aladele (Venemaa on paljurahvuseline riik), eemärgiks subtraktiivne keelevahetus ja venemeelsuse

omaksvõtt. Rahvusvaheline aspekt hõlmab legitiimse vene keele ja kultuuri edendamise (ja Venemaasse positiivse kuvandi loomise) kõrval ebavõrdsete vastastikuste suhete pealesurumist Venemaa ja endiste Nõukogude vabariikide vahel majanduses ja energeetikas (nafta, gaas jm maavarad) ja eri julgeolekuohtude tekitamist (nt Gruusia, Transdnistria jt) või nendega ähvardamist, mis on kauplemisobjektiks järeleandmiste nõudmisel endiste liiduvabariikide rahvusliku ülesehituse ja keelepoliitika valdkonnas ning vene keelele ja venekeelsele elanikkonnale (nn kaasmaalaskond, *so-otetšestvenniki*) privilegeeritud seisundi nõudmisel (Rannut 2009a,b; 1994). Venestamisest tuleb eristada venestumine kui venestamise tagajärg (vrd *russification* vs. *russianisation*), samas ei tohi venestumise uurimise puhul kõrvale jätta aktiivse agendi – venestamissüsteemi – olemasolu. Eristada tuleks venestamise puhul ka protsessi, mis Eestis esines mitmete eripalgeliste lainetena (Sinilind 1979, Rannut 1994, 2004), ning tagajärgi, mis on käesoleva uurimuse teema.

Venestamine kuulub koos muude keelelise imperialismi vormidega (vt inglise, prantsuse, hispaania, portugali jt keelte levitamist!) keelelevi malli, kus keele levik toetub diskrimineerimisele ja vägivaldale. Keelelisest imperialismist (KI) on viimasel viieteistkümnel aastal, alates selle valdkonna piire märgistavast Robert Phillipsoni raamatust “Linguistic Imperialism” (1992), palju räägitud (Pennycook 1995, 2006; Canagarajah 2001). Keeleline imperialism eeldab võimu kehtestamist riiklikul, regionaalsel ning inglise keele puhul ka globaalsel tasemel. See ei puuduta ainult riike, vastavad võimusuhted ning koos nendega keeltele omistatavad väärtused kantakse üle rahvusvahelistesse korporatsioonidesse ja rahvusvahelistesse organisatsioonidesse ja institutsioonidesse (NATO, EL, ÜRO jt), seetõttu võib võim koos vastavate väärtushinnangutega olla hajus (Phillipson 2006).

Keeleline imperialism hõlmab ebavõrdset vahetust ja ebavõrdseid õigusi suhtluses eri keelt kõnelevate rühmade vahel. See viib keele ja meele seose tõttu ka nende omanduses olevate ressursside ning toodete ebavõrdse väärtustamiseni, alates kultuuritähistest (tähtpäevad, ajaloosündmused, raamatud, brändid, filmid) kuni tehnoloogiateni, saades seetõttu ebavõrdset kasu süsteemi kaudu, mis seadustab ja muudab sellise ekspluateerimise loomulikuks. Algselt iseloomustas see rahvusriike, kus üks keel oli privilegeeritud. Sellega kaasnes tihtipeale teiste keelte ja murrete väljajuurimine ning üleminek vastavale normeeritud ühiskeelele. Hiljem võeti see

kasutusele koloniaalimpeeriumides ning muudel vallutatud aladel. (Koloniaal-) impeeriumi kokkuvarisemise järel on edukalt endist keelepoliitikat jätkatud ennekõike nendele aladele jäänud koloniaalkeelt emakeelena kõnelejate toel, jõul ja surve, kelle seljataga oli endine impeerium oma säilinud vägevuses.

Russifikatsiooniks ehk venestamiseks hakati nimetama Aleksander III poliitikat, mis koondas kõik Venemaa alla kuuluvad rahvad keskvõimu, tsaari ümber. Russifikatsiooni mõiste formuleeris esmakordselt 1833. aastal tolleaegne Venemaa rahvahariduse minister Sergei Uvarov (1786–1855), kes defineeris venestamist kui üht panslavismi komponenti kolme mõiste kaudu: õigeusk, isevalitsus ja rahvusliikkus (*православие, самодержавие, народность*). Enne Aleksander III valitsusaega (1881–1894) tähendas venestamine allumist Vene riigile (sh valitsusele ja õigeusu kirikule), samal ajal kui inimeste etniline, kultuuriline ja keeleline kuuluvus ei olnud oluline. Aleksander III ajal toimus siin mitu olulist muudatust: teistsuguseid kultuure ja rahvusi enam ei sallitud, eesmärgiks oli kõigist teha suurvenelased. See oli ka üks leedulaste, poolakate, ukrainlaste ja teiste rahvuste revolutsioonilise tegevuse ja ülestõusude põhjus. Sellise rahvusliku liikumise toetamist vaadeldi Vene riigi ohustamisena, mille tagajärjel suurenes tsensuur ja keelustati mitu väljaannet ning rahvusliku tooniga ettevõtmist. Hiljem on venestamise mõiste laienenud ka muudele sama eesmärki toetavatele tegevustele (vt Mart Rannut 1989).

Venestamist kui keelepoliitika spetsiifilist vormi on rakendatud mitme strateegia abil, mis üldjoontes jagunevad kaheks. Esimene puudutab keelekeskkonna väliste mehhanismide kasutamist (demograafilisi aspekte, majandust ja füüsilist keskkonda puudutavad meetmed) ning teine keelekeskkonna siseste vahendite kasutamist (keelekorpust ja -tehnoloogiat, keele staatust ning haridust puudutavad meetmed) keelepoliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Käesolevas uurimuses osutusid venestamise puhul kõige olulisemaks demograafilised ning keele staatuskorralduslikud ja hariduskorralduslikud meetmed, mille abil mõjutati keelekeskkonda ja keelelisi hoiakuid (Mart Rannut 1994; Ülle Rannut 2005; Hogan-Brun *et al.* 2007; Pavlenko 2006).

Demograafiline aspekt avaldus eelkõige vene keelt kõneleva elanikkonna immigratsiooni soodustamises mittevenekeelsetele aladele (nt Baltimaad ja Moldova, mille Nõukogude Liit okupeeris Teise maailmasõja ajal, sama puudutas Venemaa muid autonoomseid etnilisi

territooriume), et vähendada kohaliku keele kasutajate hulka ja selle abil raskendada keele igapäevast kasutust. Stalini valitsemisperioodil (1924–1953) lisandus siia mitu genotsiidi mõiste alla kuuluvat tegevust, nt mõne rahva küüditamine ja massilised vangistamised, mis vähendasid oluliselt nende rahvaste emakeelte kõnelejate arvu. Keelekeskkonnale on tõsiseid tagajärgi põhjustanud ka mitu poliitilist ja majanduslikku otsust, näiteks võiks mainida poliitiliste otsuste tagajärjel tekkinud 1930. aastate nälga Ukrainas (*holodomor*) ja Kasahstanis ning Kaug-Põhja alade looduskeskkonna ulatuslikku reostamist nafta- ja gaasifirmade tegevuse tõttu, mis on kaasa toonud mitme sealse põlisrahva kadu ja keele surma juba praegu või siis lähitulevikus. Lisaks soodustas venekeelsust segaahielude soosimine, mille puhul eeldati vene keelele kui ühisele keelele üleminekut, ning üleliiduline rotatsioon osa elanikkonna rühmades (nt noormeeste kohustuslik armeeteenistus, pärast kutse- ja kõrgkooli tööle suunamine), mis eeldas uues kohas tihtipeale vene keele kasutamist.

Staatulik aspekt avaldus vene keelt valdavate inimeste (nii etniliste venelaste kui ka mittevenelaste) edutamises juhtivatele kohtadele halduses ja mujal ning selle kaudu (ainult) vene keelt kasutava eliidi kujundamises. Vene keelt ja kultuuri kujutati suurte võimaluste juurde viiva sillana, tõlgete planeerimine ja toetamine toimus just vene keelest ja selle vahendusel kohaliku keele ja kultuuri arvel. Keeleõiguse ja igasuguse fikseeritud keelelise regulatsiooni puudumine tähendas ka vähemuskeelte tunnustamise ning nende õiguste puudumist, selle teema tõstatamine kvalifitseerus natsionalismiks ja oli seadusega karistatav. Kohalik keel asendati vene keelega mitmes ametlikus ja avalikus funktsioonis. Sunnitud keelevahetus kõrge staatusega valdkondades (haldus, kohus, meedia, sõjavägi, miilits jmt) parandas välja tõrjuva vene keele staatust, samas kui kohaliku keele oskuse ebaolulisus selle positsiooni madaldas. Selle tagajärjel rääkis suurem osa Nõukogude Liidu elanikkonnast vene keelt kas esimese või teise keelena ning muude keelte arv ja kõnelejaskond vähenesid järjepidevalt. Venekeelne dokumentatsioon, meedia ja teabeväli eeldasid ulatuslikku vene keele oskust igapäevaseks toimetulekuks, nende marginaalne esindatus või puudumine emakeeles vähendasid selle funktsionaalset koormust ja staatust.

Keelekorpus: Vene keele mõju ulatus kohalikesse keeltesse russismide leviku ja segakeelte tekke kaudu (nt trasjanka vene-valgevene keele ja suržõk vene-ukraina keele alusel), samuti vene keelest lähtuvast nimepoliitikast. Vene keelele üleminekut toetas mittevene keelte üleminek kirillitsale

(vene tähestikule). Lisaks andis siin tunda otsuste mõju majanduslikust ja poliitilisest sfäärist, mis määrasid ära kirjavara „fondid“ ning leviku, ehk teisisõnu, (keele) kättesaadavuse lugejale. See puudutas ennekõike just mõjutatavaid rühmi, nt lapsi emakeelse lastekirjanduse ning ka dubleeritud filmide puudumise kaudu, nägemis- ja kuulmispuuetega inimesi nende suunatud spetsiaalse emakeelse kirjavara vähesuse kaudu jne.

Keeletehnoloogiline aspekt mõjutab venestamise levikut mitmete vene keele infotehnoloogilise toe vahendite abil, nagu venekeelsed laiatarbeprogrammid (nt Word), vene keele speller, tesaurused, sõnastikud, õpivara, otsimootorid (nt Rambler), mis on odavamad (tihti piraatvara) kui teistes keeltes, paljudes keeltes puudub selline keeletugi täielikult. Samuti puudub tihtipeale emakeelne keeletugi puuetega inimeste jaoks, mis mõjutab neid võõrkeeli kasutama.

Hariduslik aspekt avaldus mittevene õppekeelega koolide arvu vähendamises ja sulgemises nn rahvusterritooriumidel (mujal polnud üldjuhul mittevenekeelse hariduse saamine võimalik, kuigi potentsiaalseid õpilasi oli). See tõkestas formaalset põlvkondadevahelist keeleülekannet ja keeleliste osaoskuste (ennekõike kirjaoskuse) omandamist emakeeles, samal ajal aga suurendati ja tähtsustati vene keele õpetamist kohustuslikus korras teiste keelte levialal. Selle tagajärjel ületas aastatel 1974–1975 Kasahstanis, Ukrainas ja Valgevenes vene õppekeelega koolide arv kohaliku õppekeelega koolide oma. Venemaal aga võeti nn rahvuskoolides kasutusele ülemineku-programm, kus paari esimese emakeelse klassi lõpetamisel mindi üle vene keelele või oli emakeel õppekavas ainult õppeainena. Aastal 1960 oli Venemaa Föderatsioonis võimalik keskharidust saada 47 keeles, 1970. aastal 30 keeles ja 1982. aastal 17 keeles (Pavlenko 2006). Vene õppekeelega koolides oli kohaliku keele õppimine parimal juhul vabatahtlik, kuid tihti polnud see võimalik. See lõi uue põlvkonna ära oma rahvuse kirjakeelest, suuline keel aga taandus kiiresti avalikust kasutusest kodudesse ja linnadest maale ning stigmatiseerus.

Venestamise tagajärjel vahetasid oma keele vene keele vastu kas osaliselt või täielikult miljonid Nõukogude Liidu mittevene keelte kõnelejad. Eriti puudutas see sugulaskeelte valgevene ja ukraina keele kõnelejaid, eri päritolukeelega segaperesid ja oma etniliselt territooriumilt väljarännanud, kes harilikult võtsid lisaks vene keelele omaks ka vene keele kõnelejate seas levinud suhtumise.

Tsaari-Venemaa järglasriik Nõukogude Liit oli kodumaaks üle 130-le rahvale, millest 1989.aasta rahvaloenduse andmete kohaselt veel 22 arvukus ületas miljoni. Pool elanikonnast moodustasid venelased, seitse kümnendikku slaavlased. 15 liiduvabariigi titulaarkeeli kõneles kokku 90% elanikest. Rahvaste ja keelte arv ei olnud võrdne, sest mõned rahvused vahetasid keelt ning teised (nt juudid, karjalased) kasutasid emakeelena mitmeid keeli.

Nõukogude Liit koosnes kolme tüüpi rahvusterritooriumidest: 15 vabariigist, 20 autonoomsest vabariigist ja 18 autonoomsest või rahvusringkonnast või rajoonist, mis kuulusid vabariikide koosseisu. Kuigi enamikes vabariikides oli (mõningatel juhtudel valdavas) enamuses kohalik põhirahvus, pidas Nõukogude süsteem neid mitmekeelseteks, kus tuleb juurutada vene keel kui rahvastevahelise suhtlemise keel. Eriarvamusi Nõukogude Liidus kui totalitaarse korraga riigis, kust kõike Moskvast juhiti, ei lubatud. Konstitutsiooni ei tunnustatud õigusaktina, vabu valimisi ei toimunud. Kommunistlik Partei kui ainus partei juhtis majandust ja kontrollis õigussüsteemi, sellele allus nii sõjavägi, politsei kui ka KGB, mis olid venekeelsed ja otsese Moskva alluvusega.

Kuigi keelepoliitika eri riigijuhtide ajal võis Nõukogude Liidus erineda, ühendas kõike ühtne ideoloogia. Selgelt formuleeritud nõukogude keelepoliitika *per se* puudus, sest see oli taandatud nõukogude ideoloogia üheks osaks. Rahvust ja rahvuslikku kuuluvust vaadeldi ajutise nähtusena, mis kuulus kapitalistliku korra juurde ning pidi sellega koos ka hävima. Valitses dogma, et rahvusküsimus on Nõukogude korra loomisega lahendatud ning seetõttu rahvuskonflikte ei ole ega tule. Keeled pidid vastavalt sellele seisukohale arenema sotsialistlikus ja kapitalistlikus süsteemis erinevalt: keeltevahelise võitluse ja keelevahetuse asemel sai sotsialistlikus süsteemis keelte osaks konvergents (*sbliženie*) ja segunemine (*slijanije*). Assimilatsiooni eitati, hoolimata vastava keeleprotsessi laialdasest levikust. Samuti oli mõiste riigikeel (*gosudarstvennõi jazõk*) tabu, sest seostus tsaariajaga, seetõttu määratleti vene keelt rahvastevahelise suhtlemise keelena (*jazõk mežnatsionalnogo obštšenija*). Mittevenelaste konvergentsi (sisuliselt keelevahetust) vene keele suunas ja keelte arvu vähenemist peeti positiivseks arenguks kommunismi saavutamisel. Keele variatiivsus ja keelerikkus kvalifitseeriti ideoloogiliseks mahajäämuseks. Lahenduseks ei saanud olla ühe keele teisega asendamine (see oleks olnud kapitalistlik lähenemine), vaid kogu rahvusliku süsteemi kõrvaldamine ulatuslike migratsioonivoogude, küüditamiste, töökohtades inimeste mehaanilise segamise ja sega-abielude kaudu. Selleks loodi koos suunatud migratsioonivoogudega samaaegselt ka venekeelne keskkond, muudeti keelte olulised ja kõrge staatusega

kasutusvaldkonnad venekeelseteks ning loodi umbvenekeelsuse kaitseks venekeelsete teenindusasutuste võrk. Protsessi liikumapanevaks jõuks oli territoriaalne rotatsiooniprintsiip, mis hõlmas kohustuslikku sõjaväeteenistust, vanglaid, partei- ja valitsuse nomenklatuuri jm rühmi, kelle jaoks loodi üle riigi üha laienev venekeelne keskkond. Samas hävitati kohalikke keeli säilitavaid süsteeme: hariduses võeti kasutusele ülemineku- ja uputusmetoodikal põhinevad õppekavad, kohaliku keele kasutusvaldkonda kitsendati järjepidevalt. Selline konvergennts toimus kahes etapis: esimeses omandati vene keel rahvastevahelise suhtlemise keelena, teoses etapis muutus see kohaliku keele asemel suhtluses ainuvalitsevaks. Protsess oli pidev ja hõlmas rohkem kui üht põlvkonda. Samas ei pruukinud koos keele ja vastava kultuuri kadumisega muutuda inimese rahvus, sest see näitas inimese päritolu ja oli ametlikult märgitud passi.

Nõukogude keelepoliitika jaotub viieks perioodiks, mis suuremalt jaolt vastavad Nõukogude liidrite aktiivsetele valitsemisperioodidele, millele eelneb ebamäärane ja vastuoluline ajajärk, kui jätkub veel võimuvõitlus (nt Stalin vs. Trotski, Gorbatšov vs. Ligatsov). Samuti sõltus keelepoliitika ka keelest, nt teiste slaavi keelte (ukraina, valgevene) suhtes oli venestamine eriti jõuline.

Nõukogude keelepoliitika esimest perioodi iseloomustas kodusõda, majanduslik katastroof, nälg ja muud ohud. Keskvõim oli nõrk, kuid ideoloogiliselt veendunud, et revolutsioon levib Venemaalt üle kogu maailma. Seetõttu ei olnud ka vene keele edendamine vajalik. Ideoloogilisi liitlasi otsiti teiste rahvuste seast, andes neile kohapeal võimaluse oma keelt ja kultuuri edendada. Mitmeid rahvuskeelseid koole avati, kirjaoskust tõsteti, ladina tähestikku levitati. Vastav period loppes Stalini võimu konsolideerumisega 1930-ndatel aastatel, kui teiste keelte edendamine lõpetati ning kohalikud aktivistid tapeti. Inimesi küüditati etnilise puhastuse käigus rahvuste kaupa: kalmõkid, ingerlased, tšerkessid, tšetšeenid, ingušid, balkaarid, krimmitatarlased, volgasakslased ja teised rahvad aeti oma asualadelt Kesk-Aasiasse või Siberisse. Ladina tähestik asendati kirillitsaga ning viidi üle riigi sisse vene keele kohustuslik õpetamine, vene keel ise kuulutati rahvastevahelise suhtlemise keeleks.

Teise maailmasõja järel algas venestamine ka rahvusvahelises ulatuses: vene keel muudeti esimeseks (ja tihti ainukeseks) võõrkeeleks sotsialistlike riikide koolide õppekavades. Sellele liitus venemeelsuse kohustuslik omaksvõtt.

Stalini järglane Hruštšov lõpetas genotsiidi ja küüditamised, kuid tema hariduspoliitika oli vähemuskeelte jaoks hukutav. Aastal 1959 võtsid vabariigid ja autonoomsed vabariigid vastu seadused, mis andsid vanematele õiguse valida lapsele kool vastavalt soovitud keelele. Vähemuskeeli survavas olukorras tähendas see rõhutatud emakeelest loobumist ning koolihariduses venekeelse kooli eelistamist. Tagajärjeks oli paljude rahvuskeelsete koolide sulgemine ning keelte kadu õpetuskeeltena. Nt Karjala koolid läksid kõik üle vene keelele, Kesk-Aasia vabariikides ja autonoomsetes vabariikides muutus domineerivaks venekeelne kool. Aastal 1960 õpetati vene keele kõrval 47 keeles, 1982 ainult 16 keeles. Seal, kus rahvuskool säilis, pidi see hakkama saama ulatusliku vene keele õpetamise kohustusega, seda üldjuhul teiste ainete arvelt. Järgjärgult muutusid ka rahvuskoolid venekeelseteks, kus tihtipeale õpetati emakeelt vaid aინena paar tundi nädalas. Seliseid keeli oli Nõukogude Liidus aastal 1989 40, kõrgharidust oli võimalik saada 5 keeles.

Brežnevi võimuperioodi iseloomustab keele neutraalsuse põhimõttest loobumine. Kui mujal rõhutati rahvusvaheliste keelte puhul nende neutraalsust, mis võimaldab laialdasemat suhtlust, õppimisvõimalusi ja kultuurist osasaamist, siis Nõukogude Liit valis vastupidise tee, seostades keele ideoloogia ja identiteediga. Aastal 1979 korraldatud üleliiduline konverents soovitas mitmeid meetmeid vene keele subtraktiivseks õpetamiseks, sealhulgas alates lasteaiast. Venekeelsust suurendati keskkoolides, kutsekoolides ja kõrgkoolides. NLKP Poliitbüroo kinnitas aastal 1983 vastavad meetmed, tuues ideoloogias kasutusele ühepoolse rahvus-vene kakskeelsuse mõiste:

- See puudutas ainult mittevenelasi;
- Seda käsitleti üleminekuna vene keelele;
- Kakskeelsuse teine keel sai olla ainult vene keel;
- Kakskeelne pidi alati olema haritum kui ükskeelne vene keelt mitte oskav inimene;
- Ka minimaalne vene keele oskus võimaldas inimest kakskeelseks pidada.

Venestamine lõppes Gorbatšovi võimu ajal, kui majanduse allakäigu tagajärjel keskvalitsuse käest võim ja koos sellega keelepoliitika juhtimine ära libises. Venestamise mõju aga jätkus nn kolmandate rahvuste seas (s.o.ei venelased ega kohalik rahvus; Rannut & Rannut 2010).

Venestamine osutus tõhusaks poliitikaks, tuues kaasa vähemasti 30 keele kao, 50 keele

muutumise väljasuremise äärel olevaks ning ülejäänud keelte jätkusuutlikkuse tugeva kahjustamise (Kolga et al 1993).

Pärast Nõukogude Liidu lagunemist ja sellele järgnenud majanduskriisi (mis oli vähemusrahvaste jaoks taasärkamis- ja õitseae) on Venemaal venestamispoliitika tugevnenud. Vähemuskeelte õpetamine on muudetud vabatahtlikuks (see tähendab vähemuskeelsete koolide lõppu), rahvuslikke territooriume (nt Komi-Permi autonoomne ringkond) on likvideeritud, rahvuslike territoriaalsete üksuste juhtideks on nimetatud kohaliku keelt mitteoskavaid venelasi. Rahvusvahelises ulatuses on venestamine koos Venemaa poliitilise ja majandusvõimuga tagasi tõmbunud. Samas on sihtmärkideks jäänud endised liiduvabariigid, mida üritatakse Venemaa mõjusfääri tõmmata kohaliku venekeelset elanikkonda ära kasutades, seda ennekõike meedia, meelelahutuse, teabe ja hariduse kaudu, takistades kohaliku elanikkonnaga lõimumist ning kohalike väärtuste omaksvõttu. Mõningates regioonides viib venestamist läbi Vene sõjavägi, luues eraldi riigikesi (Transdnistria, Lõuna-Osseetia, Abhaasia), kus haridus on venekeelne, samuti on venekeelne haldus, kohtusüsteem ja meedia.

Eestisse algas ulatuslik sisseränne aastast 1940, kui Eesti Teise maailmasõja käigus Nõukogude Liidu poolt okupeeriti ja annekteeriti. Aastatel 1941-1944 oli Eesti okupeeritud Saksamaa poolt. Okupatsioon tõi kaasa suured muudatused Eesti elanikkonnas ning rahvuse ja keelega seotud õigustes ja oludes. Kaotati seni kehtinud vähemusrahvuste kultuuriautonomiam, kõik rahvusseltsid ja nende kultuuri-, haridusasutused ja meediaväljaanded suleti, vara revireeriti, edasine tegevus keelati. Teise maailmasõja käigus vähenes Eesti rahvastik veerandi võrra, mõned vähemused kadusid pea täielikult (rannarootslased, baltisakslased) või osaliselt (juudid).

Eesti muutus kakskeelseks: sisuliseks riigikeeleks sai vene keel kui rahvastevahelise suhtlemise keel, eesti keel muutus riigikeelest vähemuskeeleks. Stalinlik rahvuspoliitika jättis oma jälje massiliste tapmistele, vangistamistele ja küüditamistele (1941, 1949) kaudu. 1950. aasta märtsis toimunud EK(b)P Keskkomitee 8. pleenum kõrvaldas eestikeelsed kommunistid kui „kodanlikud natsionalistid“ võimult ning andis vaba tee venestamisele. Pärast pleenumit muutus vene keel Ülemnõukogu, Ministrite Nõukogu ja Eesti KP Keskkomitee töökeeleks (Raag 2008: 222). Järgjärgult toimus keelevahetus olulistel kasutusvaldkondades, seda juhtkonnast alates: rahandus,

majandus, tööstus, raudtee, mere- ja õhustransport, kaevandused ja energiatootmine, miilits jt. Samuti muutusid venekeelseks linnad, kuhu eestlastele pääs suleti: Sillamäe, Narva, Paldiski. Venekeelse rahvastiku migratsioon jõudis Eestisse lainetena: aastatel 1940-1950 saabus lisaks sõjaväele ja julgeolekutöötajatele töölisi Ida-Virumaale, kus taastati põlevkivitööstust ja kaevandati uraani, 1960-ndatel Tallinna suurtesse tehasesse, mis muutusid venekeelseteks. Lisaks töid sisserrändajaid kaasa sõjaväeosad. Kõigi nende jaoks loodi venekeelne teenindus-, haridus- ja kultuurikeskkond, seetõttu integratsiooni põhirahvastikku ei toimunud. Lisaks takistas seda meelsus, mis nägi kehvasti vene keelt oskavates kohalikes madalamat sorti „natsionaliste“, ning koolide ja meedia kaudu levitatud Eesti ajaloo modifitseeritud versioon, mis tegi Nõukogude Liidust ja tema sõjaväest Eesti okupeerijate asemel hoopis vabastajad. Tegelikult Eesti ajaloost rääkida ja seda levitada oli keelatud. Selle tulemusena oli mitte-eestlastest eesti keele oskajaid 1980-date aastate lõpus vaid 14%. Keeleoskamatus soosis ka pidev muulaste sisserränne: kui aastal 1945 oli mitte-eestlaste protsent 2,7, siis aastaks 1989 oli see tõusnud 38,5-ni. Muulastest kooliõpilaste osa ületas Eestis 40% ja Tallinnas 60%. Kolmandad rahvused (mitte-eestlased ja mitte-venelased) moodustasid elanikkonnast kümnendiku, kuid emakeelse hariduse ja oma kultuuriseltside puudusel toimus ulatuslik venestumine juba järgmises põlvkonnas.

Eestis oli eestlaste venestamise mõju Nõukogude okupatsiooni ajal tagasihoidlik, 1989. aasta rahvaloenduse andmete järgi oli venekeelseid eestlasi vaid 1%. Põhjuseks oli ennekõike tugeva venestamispoliitika kiuste toimiv haridus- ja keelehooldesüsteem, mis hoidis eesti keele positsiooni kõrgel (Mart Rannut 2001, 2004). See-eest nuhtles venestamine täie jõuga nn kolmandaid rahvusi (eestlaste ja venelaste kõrval), kellele Nõukogude võim ei võimaldanud omakeelseid koole rajada ega oma rahvuskeelt järeltulevale põlvkonnale ametlikus korras õpetada (ennesõjaaegses Eesti Vabariigis oli see lubatud ja riigi poolt soodustatud). Selle tõttu muutus vene keel nende rahvaste hulgas ainsaks kirjakeeleks ja põhiliseks suhtlusvahendiks, eriti ulatuslikult vene sugulasrahvaste ukrainlaste ja valgevenelaste seas ning eri rahvusest segaabielse puhul.

Kuigi vene keelele (nagu eesti keelelgi) puudus Nõukogude perioodil Eestis ametlik staatus, oli see ametlikes dokumentides tunnustatud rahvastevahelise suhtlemise keelena, mis andis sellele suure prestiiži ja võimendas üleminekut vene kodukeelele. See nähtus tuli ilmekalt esile ka Eestis vene lapsevanematega tehtud intervjuudes (Rannut 2005). Näiteks jutustas tatari päritolu, kuid vene

keelt kodukeelena kõneleva lapse ema intervjuu käigus, et tema vanemad saabusid Eestisse Saratovist 1970-ndatel Sindi vabrikut ehitama, tema ise aga sündis juba Eestis. Tema mehe vanemad olid pärit Usbekistanist, kuid rahvuselt olid nad tatarlased. Kodukeeleks oli neil vene keel, mees ei osanud ei tatari ega ka usbeki keelt (Rannut 2005: 111–112). Selliste perede lapsed ja ka vanemad ise hakkasid ennast kodukeele järgi määratlema venelastena, kuigi mõnikord erines kasutatav kodukeel emakeelest ja rahvusest, mille kaudu endid määratleti (nt ukrainlased, tatarlased, volgasakslased, karjalasoomlased, eestlased).

Nõukogude perioodil kujunes tähtsaks keelevahetust mõjutavaks teguriks kooli õppekeel. Sel ajal ei tulnud eri Nõukogude Liidu piirkondadest pärit immigrandidele mõttessegi panna lapsi eesti õppekeelega kooli. Lapsed pandi vene kooli isegi siis, kui see asus kodukohast 30 kilomeetri kaugusel, kuigi eesti kool võis sealsamas kõrval paikneda (Rannut 2005: 116–117). Olukord muutus aastal 1991, kui Eesti taasiseseisvus ning võeti vastu keelekeskkonda reguleerivad õigusaktid. Vene keele jaoks tähendas see *lingua franca*, rahvastevahelise suhtlemise keele funktsiooni kaotust, uus keelepoliitika seadis eesmärgiks derussifikatsiooni, s.o venestamise mõjudest vabanemise ning riigikeele ja muude etniliste keelte ja kultuuride staatuse tõstmise. Pärast iseseisvuse taastamist on Eesti keelepoliitika suunatud eelneva keelelise imperialismi (antud juhul venestamise) jälgede kõrvaldamisele ja keelekeskkonna normaliseerimisele. Vastav tegevus on aktuaalne ka praegu, ligi põlvkond hiljem suhtumisviive tõttu eri rahvusrühmades, kus venestamise tagajärjed on siiani säilinud keelelistes suhtumistes ja eelistustes ning kus neid antakse edasi ka järgnevale põlvkonnale. Kooli tulevad lapsed on esmase sotsialiseerumise raames kujundanud identiteedi, milles sisalduvad kodus tehtavad keelevalikud ja vastav suhtumine. Neid hakkab omakorda mõjutama kool nii formaalselt (õppekeel, muud õpitavad keeled) kui ka mitteformaalselt (koolikaaslaste keelekasutus ja keelelised hoiakud, peidetud õppekava, Cummins 2000; Rannut 2003, 2005). Vene õppekeelega kooli puhul võib see tähendada venestamispoliitika jätkumist rahvusvähemustest pärit õpilaste seas.

2. RAHVUSRÜHMAD JA NENDE KEELED TALLINNAS

Kuigi Eesti elanikkond kujutab endast etniliselt vägagi heterogeenset rahvastikku, on ka siin venestamise demograafilise aspekti mõju ilmne. 1989. aasta rahvaloenduse kohaselt oskas Eestis asuvatest etnilistest venelastest eesti keelt vaid 18% (Statistikaamet 1995), enamiku teiste etniliste rühmade puhul oli see protsent veelgi väiksem.

2000. aasta rahvaloenduse tulemuste kohaselt on Eestis 142 rahvusrühma esindajaid, kes ühtekokku räägivad emakeelena 109 keelt, sealhulgas eesti keelt kui Eesti riigikeelt. Kolmandik rahvastikust paikneb Tallinnas, kus eestlased moodustavad 53,7%, venelased 36,5% ja kõik muud etnilised rühmad kokku alla 10% elanikkonnast. Ometi asub 42% nendest rühmadest Tallinnas (Statistical Office of Estonia 2001). Eesti ja ka muude Euroopa maade statistika andmed näitavad immigrantide kontsentreerumist suurematesse linnadesse teiste samast rahvusest või omakeelsete immigrantide juurde ja homogeensete immigrantide linnaosade moodustamist (Rannut 2002, 2005; Damm ja Rosholm 2003; Eurydice 2004). Samal ajal aga ei pea etniline kuuluvus määrama esimesena õpitavat ja kasutatavat keelt kodus.

Sellisest mitmekesisusest hoolimata nähtub Statistikaameti andmetest (2000), et Eestis on ainult kaks keeleliselt ja etniliselt homogeenset rühma: eestlased, kes moodustavad titulaarkeelt rääkiva enamuse, ja venelased. Suuruselt kolmas rühm – ukrainlased – jaguneb keeleliselt peamiselt kaheks: 57% on läinud üle vene keelele kui esimesele keelele ja 41% säilitanud ukraina keele emakeelena. Olukord on veelgi kehvem suuruselt järgmise rühma, valgevenelaste puhul, kus ainult 29% peab valgevene keelt emakeeleks, samal ajal kui 70% räägib vene keelt esimese keelena. Vene keele domineerimine on märgatav ka teiste rahvusrühmade hulgas. Eesti keele kui ainsa Eesti riigikeele staatus ei mõjuta teiste rahvusrühmade kodukeelt. Seega võib väita, et rahvuslik kuuluvus (nagu ka kodakondsus) ei pea sõltuma kodukeelest, sest seda mõjutab mitu faktorit, näiteks ümbruskonnas kõneldavate keelte prestiiž, samuti ideoloogiad ja suhtumine nendes keeltesse.

Tabel 1. Tallinna 14 suuremat rahvusrühma ja nende rahvuskeele oskus
Eesti Statistikaamet, 31. märts 2000 (uuendatud 20.09.2002)

Rahvusrühmad Tallinnas	Eestis kokku	Tallinnas kokku	Kõnelevad rahvuskeelt emakeelena		Kõnelevad eesti keelt emakee- lena	Kõnelevad vene keelt emakeelena		Kõne- levad teisi keeli ema- keelena
			N	%		N	%	
Eestlased	930 219	215 114	207 168	96%	...	7414	3%	55
Venelased	351 178	146 208	144 372	99%	1283	...	...	59
Ukrainlased	29 012	14 699	5566	38%	108	8958	61,00 %	27
Valgevene- lased	17 241	7938	2161	27%	30	5701	72%	24
Soomlased	11 837	2436	914	38%	694	809	33%	14
Tatarlased	2582	1265	632	50%	17	613	48%	0
Lätlased	2330	827	401	48%	38	380	46%	4
Poolakad	2193	936	209	22%	39	612	65%	7
Juudid	2145	1598	87	5%	182	1300	81%	10
Leedulased	2116	949	523	55%	19	399	42%	4
Sakslased	1870	516	103	20%	42	361	70%	1
Armeenlased	1444	832	399	48%	19	411	49%	2
Aserbaid- žaanlased	880	505	347	69%	4	145	29%	5
Grusiinid	430	218	94	43%	9	114	52%	1

Tallinna õpilaste kodukeele uuringu tulemuste järgi kõneles eesti keelt ainsa kodukeelena 4537 õpilast ehk 54,4%, mõnele teisele keelele lisaks kasutas kodus eesti keelt 433 õpilast (5,3%). See on enam-vähem vastavuses eestlaste osaga Tallinnas (54,9%; Statistikaamet 2007). Eesti keelt ainsa kodukeelena kõnelevatest õpilastest on 98,7% sündinud Eestis, 23% Soomes, 14% Rootsis, 8% USA-s, 4% Saksamaal ja ülejäänud Austraalias, Hispaanias, Iirimaa, Inglismaal, Šveitsis, Tšehhis, Venemaal ja Valgevenes. Samuti on nende laste vanematest valdav osa (98% emadest ja

96% isadest) sündinud Eestis.

Tabel 2. Õpilaste ja nende vanemate peamised sünniriigid

*Venemaa puhul täpsustati kuulumist järgmistesse autonoomsetesse üksustesse: Baškortostan, Dagestan, Jakuutia, Komi, Mordva, Osseetia, Tšetšeenia, Adõgee, Tatarstan

Sünnimaa	Õpilane		Ema		Isa	
Eesti	8095	97,06%	6957	83,4%	6743	80,9%
Venemaa *	106	1,27%	814	9,8%	815	9,8%
Soome	31	0,37%	6	0,1%	38	0,5%
Ukraina	22	0,26%	244	2,9%	216	2,6%
Rootsi	15	0,18%	3	0,0%	15	0,2%
Valgevene	11	0,13%	60	0,7%	97	1,2%
Läti	9	0,11%	42	0,5%	37	0,4%
USA	9	0,11%	1	0,0%	5	0,1%
Saksamaa	7	0,08%	12	0,1%	20	0,2%
Aserbaidžaan	5	0,06%	21	0,3%	43	0,5%
Itaalia	3	0,04%	3	0,0%	9	0,1%
Armeenia	2	0,02%	10	0,1%	18	0,2%
Leedu	2	0,02%	20	0,2%	12	0,1%
Moldova	2	0,02%	5	0,1%	11	0,1%
Muud**	21	0,25%	142	2%	261	3%
Kokku	8340	100%	8340	100%	8340	100%

**muud tähistab maid, kus on sündinud vähem kui kaks õpilast ja/või nende vanemad: Austraalia, Filipiinid, Hispaania, Horvaatia, Iirimaa, Inglismaa, Kanada, Kasahstan, Korea, Kõrgõzstan, Poola, Šveits, Tšehhi, Türgi, Aafrika, Abhaasia, Ameerika, Bulgaaria, Egiptus, Ekvador, Gruusia, Hiina, Holland, Iisrael, Iisrael (Palestiina), India, Kreeka, Luksemburg, Mongoolia, Mosambiik, Pakistan, Peruu, Prantsusmaa, Rumeenia, Slovakkia, Šotimaa, Tadžikistan, Türkmenistan, Ungari, Usbekistan.

Ainult vene keelt rääkis kodus 39% õpilastest (3340 õpilast) ja lisaks mõnele teisele keelele kasutas vene keelt veel 425 õpilast, mis moodustab 5,1% õpilastest. Seega on vene keelt kasutavaid õpilasi rohkem kui etnilisi venelasi Tallinnas (36,5%). Ainult vene keelt rääkivatest õpilastest 97% on sündinud Eestis, 1,3% Venemaal (106 õpilast) ja ülejäänud Ukrainas (16), Lätis (7), Valgevenes (7) ja teistes Venemaa rahvusvabariikides: Tšetšeenias, Tatarstanis, Mordvas, Komis, Baškortostanis, Põhja-Osseetias, Adõgees, kus kõneldakse erineval määral vastavaid rahvuskeeli. Vene keelt ainsa kodukeelena kasutavate õpilaste emadest on Eestis sündinud 66% ja

isadest 63%, 21% lapsevanematest on pärit Venemaalt, 6% Ukrainast ja ülejäänud endistest NSV Liidu maadest.

224 venekeelse õpilasega tehtud intervjuudest selgus, et kolmandikul õpilastest, kes pidasid end venelasteks, olid mittevene rahvusest vanavanemad. Lastevanemate uuringus vastasid 134 lapsevanemat küsimusele oma etnilise päritolu kohta, määratledes enda ja oma vanemate rahvuse. Uurimistulemuste kohaselt oli end etniliste venelastena määratlenud lapsevanemate rühm ainus, mis näitas põlvkondadevahelist kasvutendentsi: 71% lapsevanematest ja 52% vanavanematest olid etnilised venelased. Kõikides teistes etnilistes rühmades võis märgata põlvkondadevahelist vähenemistendentsi. Valgevene päritolu vanavanemaid oli näiteks 7,2%, kuid lapsevanematest nimetas end valgevenelasteks vaid 2,9%. Ka ukraina päritolu vanavanemaid oli mitu korda rohkem (6,5%) kui nende järeltulijaid (lapsevanemate seas oli neid vaid 1,4%). Seega vähenes lapsevanemate hulk vanavanematega võrreldes valgevenelaste rühmas 60% ja ukrainlaste rühmas 78%. Samasugust tendentsi võis aga märgata ka teiste rühmade puhul, näiteks vähenes lapsevanemate hulk tatarlaste rühmas võrreldes vanavanematega 33% võrra. Selle üks põhjus on kindlasti segaabiellude rohkus nõukogudeaegsete immigrantide hulgas, kes on võtnud kodukeeleks vene keele kui *lingua franca*. Teine põhjus aga on vene keele suurem prestiiž ja mitme endise Nõukogude Liidu rahva seas levinud venelastele alt üles vaatav suhtumine, millega käis kaasas oma rahvusesse ja rahvuskeelde ülevalt alla vaatamine.

AS-i Andmevara (2003) andmete kohaselt on Eesti õpilaste emakeelteks 30 kodukeelt, mis moodustab 28% kõikidest Eestis kõneldavatest emakeeltest. Käesoleva uurimuse andmetel kõneleb Tallinna eesti ja vene koolide 2.–5. klassi õpilastest vaid 3,1% (256) mõnda muud keelt peale eesti ja vene keele. Enim kasutatavad keeled on inglise, ukraina, soome, aserbaidžaaani, armeenia, itaalia, saksa, leedu, läti, tatari ja valgevene keel (tabel 3). Lisaks on õpilased kodukeelena nimetanud araabia, heebrea, hispaania, horvaadi, korea, lesgi, poola, portugali, prantsuse, rootsi, rumeenia, setu, türgi, ungari ja viipekeelt. Peamiselt kõneleb neid keeli üks vanem ainsa või teise kodukeelena. Kokku oli märgitud erinevaid kodukeeli koos eesti ja vene keelega 28, mis moodustab Statistikaameti andmete järgi vaid 26% Eestis kõneldavate keelte koguarvust ja näitab rahvuskeelte hääbumist järgnevates põlvkondades. Arvestades, et osa õpilasi räägib rahvuskeelt üksnes vanavanematega, ja lisades need õpilased kodukeele (suhtluskeel

kodus) kasutajatele, saame peaaegu kõikide keelte puhul tegelikult suurema keelekasutajate rühma (vt tabel 3). Seega on keelekasutajaid tõenäoliselt rohkem, sest tabeli 3 põhjal on näha, et esimese 11 keele puhul suurenes keelekasutajate koguarv 234 õpilaselt juba 356-le (122 õpilase ehk 52% võrra).

Tabel 3. Tallinna õpilaste arv 11 peamise kodukeele lõikes peale eesti ja vene keele, mida kasutatakse ainsa (K1) või teise kodukeelena (K2)

Nr	Kodukeeled	Õpilaste arv suhtluskeelte lõikes (N)				
		Suhtluskeel kodus (K1 või K2)	Suhtluskeel emaga (K1 või K2)	Suhtluskeel isaga (K1 või K2)	Suhtluskeel vanavanematega (K1 või K2)	Keelekasutajad kokku (K1 või K2)
1.	Inglise	106 (K2) 3 (K1)	39	74	24 (K1) 7 (K2)	128
2.	Ukraina	42	14	22	81	83
3.	Soome	25	4	27	45	51
4.	Aserbaidžani	16	14	16	20	20
5.	Armeenia	8	5	7	8	9
6.	Itaalia	8	4	8	8	9
7.	Saksa	8	4	6	7	11
8.	Leedu	5	6	3	8	9
9.	Läti	5	3	4	8	8
10.	Tatari	5	4	2	5	6
11.	Valgevene	3	0	3	22	22

Õpilaste ja nende vanemate sünniriikide ja kodukeelte võrdlemisel (tabelid 1, 2 ja 3) võis täheldada, et etniliste rühmade suurused ning õpilaste ja nende vanemate sünnimaad ei ole proportsioonis kodukeelte esinemissagedusega. Näiteks on aserbaidžani keel tõusnud kodukeelte

seas neljandale kohale, kuigi sünniriikide seas oli see kümnendal kohal ja rahvusrühmade seas suurusjärgult kolmeteistkümnendal. Samuti on armeenlaste rühm, mis on suurusjärgult kaheteistkümnendal ja sünniriikide lõikes kümnendal kohal, tõusnud kodukeelte seas viiendale kohale. Suuruselt kolmandal kohal olnud valgevenelaste rühm on aga kodukeelte seas (lapsevanematega kõneldavate keelte poolest) langenud üheteistkümnendale kohale, kuigi vanavanematega valgevene keeles suhtlejate poolest seisab see rühm siiski kolmandal kohal (tabel 3).

Suurusjärgult kuuendal kohal olevad tatarlased, kellest 50% pidi Statistikaameti (2001) andmetel tatari keelt emakeelena kõnelema, on Tallinna õpilaste kodukeele uuringus üheksandal kohal.

Kodukeele tabelis on esikohal inglise keele kui kodukeele kõnelejad, mida kasutas vanematega suheldes kokku 109 õpilast (nendest 106 ainsa kodukeelena) ning üldse kokku, k.a vanemate ja vanavanematega suheldes 128 õpilast. 113 inglise keelt lastega kodus rääkivat lapsevanemat ei ole aga enamjaolt pärit inglise keelt kõnelevatest maadest, mida näitab ka see, et vanavanematega suheldes kasutab inglise keelt ainsa suhtluskeelena vaid 24 õpilast. Rootsi ja saksa keel on tunduvalt vähem esindatud, kui sünnimaade põhjal arvata võiks, näiteks on seitse õpilast ja 32 lapsevanemat sündinud Saksamaal, kuid kodukeelena kasutab saksa keelt vaid kaks õpilast ja viis lapsevanemat.

Nagu näeme, ei pruugi laste sünnimaa väljaspool Eestit tähendada veel mõnda muud kodukeelt peale eesti keele. Laste sünniriik võib olla seotud vanemate ajutise töökohaga välismaal, seal sündinud repatrieerunud eestlastega või kakskeelse perekonnaga, kus üks vanematest on pärit õpilase sünniriigist. Samal ajal aga ei pruugi väljaspool Eestit sündinud ja Eestisse sisserännanute lapsed, kes on Eestis sündinud, eesti keelt rääkida, sest ka Eestis sündinud lapsevanemad võivad olla säilitanud oma päritolumaa keele. Teisalt näitab Tallinna õpilaste kodukeelte tabel, et mitu endisest NSV Liidu maast pärit rahvusrühma ei kasuta selles vanuserühmas enam oma rahvuskeelt ning on keelekogukondadena hääbunud.

3. VÄHEMUSRAHVUSTE JA RAHVUSVÄHEMUSTE MÕISTE NING NENDE EMAKEELE ÕPETUS EESTIS

Eesti Vabariik kirjutas alla Euroopa Nõukogu vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioonile 2. veebruaril 1995 ning see jõustus Eestis 1. veebruaril 1998. Kuna raamkonventsioon ei sisalda rahvusvähemuste definitsiooni, toetutakse selles vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadusele.

Vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seaduse (vastu võetud 26.10.1993) paragrahv 1 sätestab, et käesoleva seaduse mõttes käsitletakse vähemusrahvuseks Eesti kodanikke, kes elavad Eesti territooriumil, omavad kauaaegseid, kindlaid ja kestvaid sidemeid Eestiga, erinevad eestlastest oma etnilise kuuluvuse, kultuurilise omapära, religiooni või keele poolest ning on ajendatud soovist üheskoos alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile. Paragrahv 5 lisab, et vähemusrahvuse kultuuriomavalitsuse põhieesmärk on emakeelse õppe korraldamine. Vähemusrahvuse mõiste on määratletud vähemusõiguste aluseks olevale Francesco Capotorti vähemuste definitsioonile tuginedes. Selle kohaselt peetakse vähemuseks rühma, mis on arvuliselt ülejäänud riigi elanikkonnast väiksem, mittedomineerivas positsioonis, mille riigi kodanikest liikmed eristuvad etniliste, usuliste või keeleliste tunnuste poolest ülejäänud elanikkonnast ja näitavad üles solidaarsust säilitamiseks kultuuri, traditsioone, religioone või keelt (Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, UN Document E/CN.4/Sub.2/384/Add. 1-7, 1977). Lisaks võib tuua ka Jules Deschenesi definitsiooni, mille kohaselt moodustavad vähemusrahvuse riigis elavad inimesed, kes asuvad selle riigi territooriumil ja on selle kodanikud, kes säilitavad pikaajalisi, kindlaid ja kestvaid sidemeid selle riigiga (riigi asutamisest alates), kes eristuvad etniliste, kultuuriliste, usuliste või keeleliste tunnuste poolest nii enamusest kui ka päritolumaast, kes on piisavalt representatiivsed, kuigi vähemuses ülejäänud riigi või selle regiooni elanikkonna suhtes, ning kes on huvitatud oma ühtse identiteedi, sealhulgas oma kultuuri, traditsioonide, usu või keele säilitamisest (Council of Europe Parliamentary Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol to be adopted by the Assembly on February 1, 1993). Erinevuseks nende kahe definitsiooni vahel on Jules Deschenesi definitsioonis rõhutatud pikaajalised ja kauakestvad suhted selle riigiga. Kuigi Eestis

on paralleelselt kasutusel ka rahvusvähemuse mõiste, ei ole see Eesti seadustes määratletud, rahvusvähemus on üldmõiste, mis tähistab lihtsalt kõiki etnilisi rühmi.

1925. aasta kultuuriautonomia seadusest tulenevalt said Eesti Vabariigis vähemusrahvuse staatuse kõik etnilised vähemusrühmad, kuhu kuulus üle 3000 inimese: venelased, sakslased, rootslased, juudid ja lätlased (Ruutsoo 1993). Seaduse kohaselt oli neil rahvusvähemustel õigus kasutada oma emakeelt hariduses, kultuuris jm seaduses ette nähtud juhtudel. Teine maailmasõda ja Nõukogude okupatsioon likvideerisid Eesti ajaloolised vähemusrahvused suures osas ning asendasid need okupatsiooni tingimustes Eestisse elama asunud immigrantidega.

Kuna Eesti elanikkond ei koosne ka tänapäeval üksnes eestlastest ja vene keelt kõnelevatest muulastest, võeti 1993. aastal vastu vähemusrahvuste kultuuriautonomia seadus, mille ülesanne oli sarnaselt 1925. aasta seadusega luua vähemusrahvuste kultuuriseltsidele kohaliku omavalitsuse ja riigi tasemel alus või partner rahvuskultuuri edendamiseks ja emakeele õpetamiseks, moodustades selleks muu hulgas fonde, stipendiume ja preemiaid (Müüripeal 2006). Kultuuriautonomia seaduses ette nähtud tingimustel ja korras moodustatud vähemusrahvuste kultuuriomavalitsused on neile kuuluda võivate lasteaedade, koolide, rahvuskultuuriasutuste, ettevõtete, kirjastuste ja hoolekandetasutuste tegevuse juhtimisel sõltumatud valitsusasutustest. Kultuuriomavalitsusasutused on mittetulundusühingutena iseseisvad juriidilised isikud. Kultuuriautonomia seadus võimaldab väiksematel rahvusrühmadel tunda end Eestis turvalisemalt ja loob kindlustunde nii oma rahvusliku identiteedi kui ka Eesti keelilise ja kultuurilise rikkuse säilimiseks ning kaitseks ka tulevikus. Samal ajal puudub rahvusrühmadel otsene vajadus kultuuriautonomia taotlemiseks, sest Eesti haridusseadustiku ja keeleseaduse kohaselt saavad ka väikese liikmeskonnaga rahvuskultuuriseltsid korraldada oma keele ja kultuuri õpet pühapäevakoolides või taotleda selle õpetamist valikainena üldhariduskoolis (vt lähemalt Müüripeal 2006).

Eesti keeleseadus (p 2.2. Teiste keelte kasutamine ja õpe Eesti Vabariigis) deklareerib, et vähemusrahvuse kultuuriautonomia seaduse (1993) kohaselt on seda soovival rahvusrühmadel avarad võimalused kasutada oma emakeelt nii hariduses, kultuuris kui ka sisemises asjaajamises.

Eesti Vabariik on ühinenud Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooniga (The Framework Convention for the Protection of National Minorities, ETS 157, 1995), mis sätestab artiklis 14 vastavate maade kohustust tunnistada vähemusrahvusse kuuluva isiku õigust õppida oma keelt. Piirkondades, kus vähemusrahvustesse kuuluvad isikud on traditsiooniliselt asunud või kus nende arv on suur, püütakse võimaluse piires ja oma haridussüsteemi raames piisava vajaduse korral tagada vähemusrahvustesse kuuluvatele isikutele võrdsed võimalused vähemuse keele õppimiseks või õpetuse saamiseks selles keeles. Lisaks rõhutatakse, et eespool öeldut tuleb rakendada, takistamata seejuures riigikeele õppimist või riigikeelset õpetust. Siinjuures tuleb aga rõhutada, et need õigused laienevad vaid vähemusrahvustele, mitte immigrantidele.

Riigikogus teadvustatud muu kodukeelega õpilaste emakeele õppe vajadus formaalhariduse tasandil tõi 2003. aastal kaasa määruse, mis tähtsustab emakeeleõppe võimaluste laienemist riigi tasandil. Vabariigi valitsus võttis 20. mail 2003 vastu määruse nr 154, mille järgi on alates 1. septembrist 2004 võimalik õpetada rahvusvähemustest õpilastele, kelle emakeel ei ole kooli õppekeeleks, nende emakeelt ja kultuuri. Keele- ja kultuuriõpet peab korraldama kool, kui sellekohase kirjaliku taotluse on kooli direktorile esitanud vähemalt kümme sama emakeelega õpilase lapsevanemat (või eestkostjat), kusjuures õpe korraldatakse valikainena mahus vähemalt kaks tundi nädalas. Põhikooli õppekeeleks võib olla ka muu keel peale eesti keele. Eesti õppekeelega koolide õpilastele, kelle emakeel ei ole eesti keel, peavad olema loodud tingimused oma emakeele ja rahvuskultuuri õppeks.

Siiani on olnud koolides peamiseks õppekeeleks peale eesti keele vene keel. 2005/06. õppeaastal, kui vastav uuring tehti, tegutses Tallinnas 76 linna-, 13 era- ja kaks riigi üldhariduskooli. Vene õppekeelega üldhariduskooli oli Tallinnas kokku 33, millest 19 osalesid küsitluses. Pärast taasiseseisvumist kaotas vene õppekeelega kool nii nagu vene keelgi oma domineeriva funktsiooni Eestis, mille tulemuseks oli vene õppekeelega kooli muutumine vähemuskeelset haridust pakkuvaks kooliks. Seejuures säilitas vene keel paljude endise NSV Liidu aladelt pärit rahvusrühmade jaoks oma *lingua franca* staatuse, jäädes nende jaoks nii kodus kui ka koolis esimeseks või koguni ainsaks suhtluskeeleks. Kuigi pärast NSV Liidu lagunemist hakkasid ka teised iseseisvunud maadest pärit rahvusrühmad Eestis taas oma emakeelt ja kultuuri

väärtustama, oli nende üheks või koguni peamiseks kodukeeleks juba kujunenud vene keel, mistõttu jätkub ka tänapäeval Eestis mittevene päritolu laste panek vene õppekeelega koolidesse. Kuna vene õppekeelega kool ei ole muutunud multikultuursemaks, vaid on endiselt vene keele ja rahvuse keskne, jätkub vene õppekeelega kooli vahendamisel endiselt ka teiste rahvusrühmade venestumine.

Peale eesti ja vene õppekeelega kooli alustas taasisesiseisvunud Eestis tegutsemist vene õppekeelega juudi kool, soome õppekeelega soome kool, rootsi õppekeelega kool Pürksis. Mitteeestlaste Integratsiooni Sihtasutuse hariduskeskuse andmetel korraldatakse praegu keele- ja kultuuriõpet ukrainlastele Sillamäe Kannuka Koolis, samuti tegutseb rahvusvaheline inglise õppekeelega kool Tallinnas. Siiani pole rahvusvähemused eriti soovi avaldanud, et Tallinna mõnes piirkonnas oma emakeelset kooli või mõne kooli juures klassi avada. Paljud Eestis elavad vähemusrahvused kasutavad esimese suhtluskeelena vene keelt ning olemasolev haridusvõrk rahuldab nende vajadusi. Praegu taotlevad emakeele ja kultuuri õppimist kahe koolitunni ulatuses valikainena ka Tartus elavad leedulased. Eestisse saabunud nn uusimmigrantidest soovivad emakeelt õppida Tallinna Lilleküla Gümnaasiumi itaallastest õpilased (Müüripeal 2006).

Rahvusvähemuste emakeeli on Eestis võimalik õppida peamiselt pühapäevakoolides. Sel eesmärgil on alates 1993. aastast Eestis tegutsenud 11 pühapäevakooli (tatari, ukraina, korea, moldova, kirgiisi, gruusia, ersa, osseedi, tšerkessi, usbeki, baškiiri), milles antakse Eestis elavatele teistest rahvustest lastele teadmisi nende emakeelest ja kultuurist. 2007. aastaks ulatus pühapäevakoolide arv neljateistkümnene ja hõlmas nelja vene, kaht ukraina, kaht usbeki, üht armeenia, üht aserbaidžani, üht tšuvaši, üht türgi, üht ingerisoomlaste ja üht dagestani pühapäevakooli (<http://www.meis.ee/pictures/Pyhapaevakoolid.pdf>). Tänapäeval on nende arv kasvanud kaheksateistkümnene: kuigi juba aastal 2007 oli välja langenud tatari keelt ja kultuuri õpetav pühapäevakool, on juurde tulnud kabardi ja valgevene keelt ja kultuuri õpetavad pühapäevakoolid ning angoola pühapäevakool (Anne-Ly Reimaa ettekanne 27.–28. novembril 2008 Hanasaari vähemuskeelte konverentsil).

Pühapäevakooli mõistet Eesti seadustes eraldi ei defineerita, seda mainitakse haridusseaduses ühe täiendusharidust pakkuva asutusena (vt lähemalt Müüripeal 2006). Siiani on pühapäevakooli

mõistet kasutatud seoses kiriku juures tegutseva usuõpetust pakkuva kooliga, mis tavaliselt tegutseb pühapäeviti. Eestis tegutsevatest rahvuskultuuriselti pühapäevakoolidest saame kirikuga seotusest rääkida vaid Ukraina Kultuurikeskuse pühapäevakooli Ora puhul, kuid nii eespool mainitud pühapäevakoolis kui ka teistel juhtudel on koolipidaja rahvuskultuuriselt ning kooli põhikirjalised eesmärgid seotud ennekõike emakeele ja kultuuri õpetamisega (vt Müüripeal 2006). Emakeele ja kultuuri õpet pakuvad pühapäevakooli vormis Narva ja Tallinna usbekid, Viljandi vene keelt emakeelena kõnelevatele lastele Mulgimaa pealinnas tegutsev Eesti-Vene Kultuuriselti pühapäevakool, Ida-Virumaa ingerisoomlaste pühapäevakool Lemminkäinen, Ida-Virumaa juudi pühapäevakool. Samuti on registreeritud dagestani, aseri ja tšuvaši pühapäevakool. Pühapäevakoolide tegevus sõltub aga sageli ühe inimese (nt õpetaja) initsiatiivikusest. Riikliku integratsiooniprogrammi raames pakutakse pühapäevakooli õpetajatele pedagoogikaalast täienduskoolitust Tartu Ülikoolis. Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse andmeil on kõikidel rahvuskultuuriseltide pühapäevakoolidel, kel on koolitusluba, võimalik taotleda projektikonkursi raames pühapäevakooli õpetajate täienduskoolituseks toetust ka etnilisel kodumaal. Lisaks korraldatakse õpetajakoolitust Eesti ja lähtemaa vaheliste bilateraalsete lepingute kaudu, näiteks toetab Leedu riik oma pühapäevakooli õpetajat Eestis. Samuti korraldatakse ukraina pühapäevakoolis Sillamäel õpetajate vahetusprogramme, mille raames on praktiseerima ja kogemusi hankima tulnud ka tudengid Kiievi Dragomanovi-nimelisest Pedagoogilisest Instituudist. Eesti on sõlminud Leedu, Läti, Poola, Saksa, Soome, Tšehhi, Ukraina ja Ungari ning Flandria flaami kogukonnaga kahe- või kolmepoolsed lepingud ning koostanud programmid koostöö kohta vastavate rahvuste Eestis elavatele esindajatele (ning kõnealustes maades elavatele eestlastele) nende emakeele ja kultuuri õpetamisel.

Eestisse saabuvate uusimmigrantidest õpilaste emakeele säilimist mõjutab eelkõige keeleline olukord endistes Nõukogude Liidu vabariikides, kus rahvus- ehk titulaarkeele säilimist mõjutab eelkõige vene keele staatus. Hoolimata vene keele erinevast staatusest riigis on derussifikatsiooni trend võrreldes Nõukogude ajaga neile kõigile ühine. Nii vene keele staatuse langus päritolumaal kui ka Eesti keelepoliitika soosiv suhtumine väikese kõnelejaskonnaga keelte säilitamisse on muutnud muukeelsete immigrantide keelelist suhtumist. Intervjuudest venekeelsete lastevanematega (Ülle Rannut 2005) selgub, et Eestisse NSV Liidu ajal sisserännanud rahvusrühmade esindajad on hakanud rohkem väärtustama oma keelt ja kultuuri, seda isegi siis,

kui nende maa on endiselt Venemaa koosseisus, ning kasutama oma keelt võimaluse korral ka kodukeelena. Eesti koolide õpetajad rääkisid oma intervjuudes (Ülle Rannut 2005), et Armeenias ja Aserbaidžaanist pärit uusimmigrantide peredes räägitakse ainult päritolumaade keelt ning vene keelt ei osata tihtipeale üldse. Sellest hoolimata võib täheldada endise Nõukogude Liidu territooriumilt pärit rahvusvähemuste emakeelte järjest süvenevat hääbumist ja jätkuvat venestumist.

4. RAHVUSVÄHEMUSTE KEELELISE ELUJÕULISUSE MÕÕTMINE

Mingi keelekogukonna keelelise vitaalsuse ehk elujõulisuse määramisel toetutakse tänapäeval UNESCO dokumendis Language Vitality and Endangerment (2003) toodud keelelise vitaalsuse mõõtmise faktoritele. Keelelist elujõulisust üldiselt vaadeldakse ühelt poolt kui seisundit, s.t kui situatsioonide kogumit, mida võib analüüsida kindlal ajahetkel. Teisalt vaadeldakse seda kui arenguprotsessi, mis koosneb aja jooksul toimuvatest tegevustest, mis mõjutavad keelekogukonna keele elujõulisuse tugevust. Mida suurem on rühma keeleline vitaalsus, seda enam on ta võimeline eristuma ja toimima kollektiivselt, mida väiksem on vitaalsus, seda suurem on oht, et rühm lakkab olemast ja selle liikmed assimileeruvad teistesse rühmadesse. Seega on vitaalsus oluline tegur, mis näitab keele säilitamist (*language maintenance*) või keelevahetust (*language shift*).

UNESCO keelte elujõulisuse ja ohustatuse mõõtmise dokumendis (Language Vitality and Endangerment, 2003) toodud esimesed kolm faktorit käsitlevad demograafilisi näitajaid, mille abil määratletakse keelekogukonna keelelist vitaalsust demograafiliste andmete põhjal:

faktor 1: põlvkondadevaheline keeleülekanne,

faktor 2: keele kõnelejate koguarv,

faktor 3: keele kõnelejate määr kogu elanikkonnas.

UNESCO dokument rõhutab, et demograafiline kapital on vitaalsuse nurgakivi, kuna keelekogukonna olemasolu on seotud olemasolevate inimeste arvuga. Suurem osa andmetest saadakse sel juhul üldistest rahvaloenduse andmetest, ka käesolevas uurimuses toetuti selles osas Statistikaameti andmestule (2001). Siiski ei piisa pelgalt rühma suurusest, sest tihedus (mis tähistab arvulist kontsentratsiooni vastava territooriumi eri osades) ja arvuline suhe enamusse mõjutavad demograafilise kapitali suhtelist kaalu. Ka teised demograafilised faktorid nagu sündimus ja suremus, vanusepüramiid, migratsioonivood (sisse- ja väljaränne), endogaamia ja eksogaamia, keeleline jätkuvus, põlvkondadevaheline keeleline ülekanne ja individuaalse kakskeelsuse tase oma ümbruskonnas on olulised. UNESCO dokumendis peetakse aga Joshua Fishmani (1991) keele elujõulisuse klassifikatsiooni alusel kõige tähtsamaks keele vitaalsuse (elujõulisuse) faktoriks just keele ülekannet järgmisse põlvkonda. Ohustatust saab siin määratleda kontiinumist stabiilsusest väljasuremiseni. Isegi „mitteohustatud, turvaline“ staatus ei taga keele vitaalsust, sest kõnelejad võivad igal hetkel mingi poliitilise surve tõttu või muudel põhjustel loobuda keeleliste hoiakute muutumise mõjul keele ülekandest järgmisse põlvkonda. Näiteks võib tuua intervjuu vene keelt kodukeelena kõneleva Venemaal sündinud sakslasega, kes kirjeldab oma kodukeele vahetuse põhjuseid järgmiselt (intervjueerija Raija Kemppainen 2001; avaldatud Rannut 2003, 2005):

Minu vanemad olid sakslased ja ma rääkisin lapsepõlves saksa keelt... Meil oli ainult saksakeelne keskkond... Minu vanem vend oskas ainult saksa keelt ja ta pandi vene kooli. Ta ei saanud keele pärast hakkama, vene lapsed nimetasid sakslasi lollideks. Siis otsustati, et me ei tohi enam kodus saksa keelt rääkida... probleemide pärast koolis. Mind pandi vene kooli. Kuni viieteistkümnenda eluaastani oskasin veel saksa keelt, nüüd enam mitte. Nüüd pean oma emakeeleks vene keelt.

Käesolevas uurimuses oli samuti üheks oluliseks uurimisvaldkonnaks põlvkondadevaheline keeleülekanne, mida mõõdetakse keelerepertuaari (*reported language repertoire*, küsimus 7, kodus eesti keelele lisaks / eesti keele asemel kasutatavate keelte arv ja tüüp) ning keelevaliku (*language choice*, küsimused 8–18, kui ulatuslikult kasutatakse rahvuskeelt ema, isa, vendade-õdede ja vanavanematega suheldes) abil. Küsimustiku koostamisel on peale UNESCO dokumendi lähtutud Hollandis ja Rootsis tehtud sarnastest põhikooliõpilaste kodukeele uuringutest (Broeder ja

Extra 1995, 1998; Extra *et al.* 2002; Nygren-Junkin, Extra 2003). Küsitluse tulemusena koostatud andmebaasi abil konstrueeritakse iga keelerühma jaoks eraldi põlvkondadevaheline keele ülekande jätkusuutlikkuse indeks (*intergenerational language transmission sustainability index*), mis on üheks aluseks keele elujõulisuse indeksi määratlemisel (*language vitality index*).

UNESCO dokumendis eristatakse põlvkondadevahelises keeleülekandes kuut allpool kirjeldatud ohustatuse astet.

Ei ole ohustatud (turvaline) (5): Keelt kasutavad *kõik põlvkonnad*. Teised keeled ohtu ei kujuta, keel kantakse järgmisse põlvkonda takistamatult.

Stabiilne, kuid ohustatud (4): a) Keelt kasutatakse enamikus valdkondades kõikide põlvkondade seas, samas on kakskeelsus levinud mõnes olulises valdkonnas. Mitmekeelsus ei pea alati olema keelele ohuks. b) Enamik, kuid mitte kõik kogukonna lapsed räägivad keelt esimese keelena, kuid tihti ainult üksikutes valdkondades (nt kodus vanemate ja vanavanematega).

Kindlalt ohustatud (3): Lapsed ei omanda enam keelt kodus emakeelena. Noorimad kõnelejad on lapsevanemad ise. Nad võivad seda keelt lastele rääkida, aga lapsed vastavad teises keeles.

Tugevalt ohustatud (2): Keelt räägivad vaid vanavanemad ja vanem põlvkond; vanemate-ealiseid saavad keelest aru, aga harilikult nad seda ise ei räägi.

Kriitiliselt ohustatud (1): Noorimad kõnelejad on vana-vanavanemad ning keelt iga päev ei kasutata. Vanad inimesed mäletavad osa keelest, aga nad ei kasuta seda, sest seda pole kellegagi rääkida.

Välja surnud – keelekasutajad puuduvad.

Keelekasutus on üks keele staatuse väljendajaid. William Mackey (1989: 7–19) sõnul on keele staatus see, mida inimesed saavad keelega teha. Esiteks: see, mida inimesed saavad keelega teha, sõltub selle keele kõnelejate arvust ja levikust – keele demograafilisest staatusest. Teiseks: see, mida inimesed saavad keelega teha, sõltub sellest, mida neil on lubatud või keelatud selle keelega teha või milleks nad on sunnitud – keeleõigusest ja keelelistest ideoloogiatest lähtudes. See väljendub ühelt poolt keelekasutuse valdkondades ja teisalt keelelistes hoiakutes. Keele staatus on keele funktsioonide või kasutusvaldkondade kogum ühiskonnas. Keele staatus sõltub kõnelejarühma staatusest ja enesehinnangust: näiteks kui rühm on madalama sotsiaalse staatusega, siis

on ka selle rühma keelel ühiskonnas madalam sotsiaalne staatus. Kui keelekogukond leiab, et tema keele kasutamisel ja õppimisel ei ole mõtet, kuna mõni teine keel avab ühiskonnas paremini karjäärivõimalusi, siis suure tõenäosusega ta seda keelt oma lastele edasi anda ei soovi. Seega, mida rohkem inimesi teeb keelega seda, mida sellega saab teha, seda kõrgem on keele staatus. UNESCO dokumendis (2003) mõeldavad keelelist vitaalsust sel juhul faktorid 4 ja 8.

Faktor 4: trendid eri keelekasutuse valdkondades.

Faktor 8: kogukonnaliikmete suhtumine oma keelde.

Keelekasutuse valdkonnad hõlmavad küsimust kooli õppekeele ja emakeeleõppe võimaluste kohta. Seetõttu on lisatud ka käesoleva uurimuse küsimustikku küsimused, mis hõlmavad keelekasutust sama põlvkonna raames väljaspool kodu (*language choice*, küsimused 17–18), keelepädevust (*language proficiency*, osaoskuste plokid küsimuste 9, 11, 14, 16 all, küsimus 21, õpilase rahvuskeelest arusaamise/kõnelemise/kirjutamise/lugemise ulatus), kooli õppekeelt ning koolis ja väljaspool kooli õpitavaid keeli (*language repertoire*, küsimused 3, 23) ja keele dominantsust (*language dominance*, küsimus 19, kui ulatuslikult on rahvuskeel kasutusel õpilase esimese keelena).

Keeleülekanne järgmisse põlvkonda sõltub otseselt sellest, kus, kellega ja mis teemadel selles keeles räägitakse.

Üldine kasutus (5): rühma keel on suhtluse, identiteedi, mõtlemise, loovuse ja meelelahutuse aluseks ning seda kasutatakse aktiivselt kõigis suhtlusvaldkondades kõikidel eesmärkidel.

Mitmekeelne tasakaal (4): üks või rohkem keeli on peamised keeled, mida kasutatakse enamikus ametlikes valdkondades: valitsuses, avalikes ja haridusinstituutides. Domineeritud keel nende hulka ei kuulu, kuid sellegipoolest kasutatakse seda mõnes avalikus valdkonnas edasi, nt traditsioonilistes usulistest institutsioonides, kohalikes poodides ning kogu-konnaliikmete kooskäimiskohtades. Domineeriva ja domineeritud keele kooseksisteerimine toob kaasa kõnelejate keelevaliku, lähtudes keele funktsioonist (diglossia).

Kõikuvad valdkonnad (3): mittedomineeriv keel jääb alla ja vanemad hakkavad ka kodus igapäevases suhtluses lastega kasutama domineerivat keelt. Lapsed muutuvad oma keeles

poolkõnelejateks, (retseptiivseteks bilingvaalideks). Vanemad ja vanem põlvkond on võimelised mõlemast keelest aru saama ja neid ka kõnelema. Kakskeelsed lapsed on vaid nendes peredes, kus mittedomineerivat keelt kasutatakse aktiivselt.

Piiratud või formaalsed valdkonnad (2): mittedomineerivat keelt kasutatakse vaid formaalsetes valdkondades, nt tavandites ja halduses. Keelt võidakse kasutada veel kogukonnakeskuses, festivalidel ja tseremoniaalsetel üritustel, kus vanad inimesed kokku saavad. Piiratud valdkond hõlmab vanadekodusid ja muid vanainimeste üritusi. Paljud saavad keelest aru, aga ei oska ise rääkida.

Väga piiratud kasutusala (1): mittedomineerivat keelt kasutatakse väga kitsal kasutusosal väga harva, erilistel puhkudel mõne üksiku, nt tseremooniameistri poolt. Teised mäletavad ehk mõnda sõna.

Välja surnud (0): keelt ei räägita mitte kuskil mitte kunagi.

Keele säilimist ja keelevahetust vaadeldakse nii indiviidi, rühma kui ka kogu ühiskonna tasandil (Baker 1995; Eriksson 1994; Gal 1979). Eriksson (1994: 45; vt ka Weinrich 1970) defineerib individuaalset keelevahetust kui tavakeele kasutuse vahetust, kus individid vahetab keele, mida ta on harjunud kasutama, mingi teise keele vastu. Rühma tasandil tähendab keelevahetus madalama staatusega keelt kõneleva rühma keelevahetust, kus rühm loobub oma emakeelest (tavaliselt vähemuskeelest) ning vahetab selle kõrgema staatusega keele (tavaliselt enamuskeele) vastu. Emakeele vahetus rühma tasandil tähendab põlvkondadevahelist emakeele vahetust, kus järgmise põlvkonna domineerivaks keeleks on saanud uus keel (Baker 1995; Eriksson 1994; Gal 1979). Näiteks Nõukogude ajal Eestisse elama asunud ukrainlaste lapsed räägivad koduse keelena juba vene keelt ega oska enam ukraina keelt.

Antud uurimuses on silmas peetud asjaolu, et meil ei ole tegemist regionaalsete vähemuskeeltega, vaid ikkagi eelkõige immigrantkeeltega, mille kõnelejal on olemas päritolumaa – riik, kus seda keelt kõneldakse. Seetõttu sõltub iga konkreetse keele olukord ka selle keele staatusest oma päritolumaal – seega titulaarkeele ja vene keele staatusest vastavas riigis.

Keelelise vitaalsuse uuringud on näidanud, et keele säilimisel on olulised kaks peamist tegurit, milleks on keelekasutus koduses suhtluses ja keeleõppekorraldus koolis. Hariduse valdkonnas lähtutakse sellest, missuguses kooliastmes kasutatakse ohustatud keelt ning kui ulatuslikult see kajastub õppekavas.

Keel, mida kasutatakse õppekeelena kõikides ainetes ja kõikidel tasemetel, on palju paremas seisus kui keel, mida õpitakse üks tund nädalas. Põhjuseks on ühelt poolt see, et õppekeelena kasutatav keel on alati aktiivses kasutuses, ja teisalt see, et keele kasutamine õppekeelena eeldab tunduvalt laiemat sõnavara ning õpikute, sõnastike ja muu õppevara trükkimise vajadust, mis seostub juba faktoriga 6 (keele ja kirjaoskuse õppevara). Samal ajal tähendab aga igasugune keeleõpe siiski kirjaoskuse omandamist ning väljendub keelepädevuses keelelist vitaalsust suurendava tegurina.

Kooli õppekeele valik ning keelekeskkond oma suhtumiste ja hoiakutega on üks olulisi tegureid noorema põlvkonna keeleliste hoiakute kujunemisel – seega rahvuskeele säilimist või kadu mõjutava tingimusena. Domineeriva kultuuri liikmed kujundavad ideoloogilise keskkonna, propageerides väärtussüsteemi, milles nende oma keel annab positiivse eelise ja sümboliseerib riigi või keele ühtsust. Riigi keele ideoloogia võib anda keelelistele vähemustele tõuke mobiliseeruda oma keele säilitamiseks või vastupidi, sundida neid oma keelest loobuma. Landry ja Allardi uuringud Kanadas ja Ameerikas näitasid, et frankofoonide keeleline käitumine on seotud nende kogukonna etnolingvistilise vitaalsusega. Mida nõrgem on frankofoonide kogukonna etnolingvistiline vitaalsus, seda rohkem jäljendab frankofoonide keeleline käitumine anglofoonide oma (sotsiaalne determinism, Landry ja Allard, 1999: 411). Et täpsemalt prognoosida uuritavate tõenäolist keelelist käitumist, tuleb eristada enesekohaseid tõekspidamisi – seda, mismoodi vastanu ise toimib või tajub oma olukorda – ning eesmärgilisi tõekspidamisi – seda, mismoodi ta sooviks tulevikus käituda. Selle valdkonna uurimismeetodeid on põhjalikult käsitlenud Colin Baker (1992), kes on toonud esile ka mitu keeleliste hoiakute uurimise meetodit ja definitsiooni, millest lähtutakse. Colin Bakeri (1992) järgi on hoiak hüpoteetiline konstruktsioon, mida kasutatakse inimese käitumisviisi ja selle püsivuse seletamiseks. Keelelised hoiakud kujutavad endast tundeid, mis inimestel on oma või mõne teise keele või keelevariandi suhtes (David Crystal 1992, tsiteeritud

Bakeri 1992 järgi). Eliot R. Smithi ja Diane M. Mackie järgi on hoiak kognitiivne kujutus, mis võtab kokku meie hinnangu hoiakuobjekti kohta, milleks võib olla inimene ise ja tema rahvuskeel või teise keele kõnelejad (nt domineeriv keel ühiskonnas). Ajzeni järgi on hoiak kalduvus reageerida objektile (nt keel), isikule (keele kõneleja) soodsalt või ebasoodsalt, näiteks võib suhtuda keelde soodsalt (positiivselt) või ebasoodsalt (negatiivselt). UNESCO dokumendis (2003) mõõdab keelilisi hoiakuid vitaalsuse faktor 8 (kogukonnaliikmete suhtumine oma keelde). Käesolevas uurimuses mõõdavad seda UNESCO dokumendi eeskujul keelilisi eelistusi (*language preference*) puudutavad küsimused 20 ja 24 (suhtumine rahvuskeelde ja kui ulatuslikult eelistatakse kodukeelt). Selliste küsimuste lisamine näitab keelekogukonna liikmete suhtumist oma keelde, hoiakuid ning seda, mil määral nad oma keele õppimist ja kasutamist väärtustavad.

Kuna UNESCO dokument vaatleb peamiselt vähemuskeeli, mille hulka ei kuulu Euroopa regionaal- või vähemuskeelte harta (1992) põhjal immigrantkeeled, siis ei tegelda siin mitme keelilisi ja kultuurilisi tegureid puudutava valdkonnaga, mis tegelikult veel keelte säilimist mõjutavad. Arvesse tuleks võtta ka lähtemaa ja sihtmaa vahelised keelelised ja kultuurilised erinevused. Kuna tegemist on russifikatsiooni mõju uuringuga, siis on isegi olulisem arvesse võtta rahvuskeele ja kultuuri (nt religiooni) ning vene keele ja kultuuri sarnasust/erinevust.

Bakeri (1995: 43–45; vt ka Rannut 2003: 42) järgi võib esile tuua järgmised olulisemad keele säilimist mõjutavad keelelised ja kultuurilised tegurid:

- emakeel on lähtemaal ametlik keel / emakeel ei ole lähtemaal ametlik keel;
- emakeelel on / ei ole rahvusvaheline staatus;
- emakeel erineb / ei erine sihtmaa keelest;
- emakeel on normeeritud kirjakeel ja see on kogukonnas kasutusel / emakeeles puudub kirjakeel või see ei ole kogukonnas kasutusel;
- emakeelsete institutsioonide (nt kool, meedia) olemasolu/puudumine; emakeelse hariduse väärtustamine/mitteväärtustamine;
- lähtemaa kultuur erineb / ei erine sihtmaa kultuurist; emakeelsete kultuuriliste ja usuliste tseremooniate olemasolu/puudumine, sihtmaa kultuuriliste ja usuliste tseremooniatega võrdlemine, sarnasused/erinevused;
- tugev rahvustunne ja keele seotus rahvusliku identiteediga / rahvustunde puudumine, keel

nõrgalt seotud rahvusliku identiteediga.

Seetõttu on uurimuses arvesse võetud ka lähtemaa poliitilist olukorda (sõltuvus/sõltumatus Venemaast) ning sellega seotud keelepoliitilist olukorda, mis avaldub rahvuskeele staatuses ja vene keele staatuses antud riigis (nt mis on ametlik keel, missugustes funktsioonides keelt kasutatakse). Teiseks on arvesse võetud rahvuskeele ja vene keele sarnasusi/erinevusi, rahvuskeeles kasutusel olevat tähestikku ning selle ja vene keeles kasutusel oleva kirillitsa sarnasusi/erinevusi. Kolmandaks on vaadeldud lähtemaa põhielanikkonna religioosset kuuluvust, valitseva usu ja vene õigeusu sarnasusi/erinevusi ning vastava keelekogukonna religioosset kuuluvust ja aktiivsust Eestis. Lisaks eritletakse uurimuses piirkondlik keeleprofiil, mis põhineb õpilaste logistilisel paiknemisel ning võimalustel ja vajadustel nende keelte õppes.

5. VENE KEELE MÕJU ENDISTEST NSV LIIDU MAADEST PÄRIT ÕPILASTE KODUKEELELE

Järgnevalt vaatleme peamiselt nelja endistest NSV Liidu maadest pärit suuremat ja iseloomulikumat rühma Tallinna õpilaste kodukeele uuringus, mis on välja valitud keeleliste, kultuuriliste ja poliitiliste kriteeriumide alusel: keeleline sarnasus/erinevus vene keelega võrreldes, religioosne sarnasus/erinevus vene õigeusuga võrreldes ning poliitiline sõltuvus/sõltumatus Venemaast.

Esimese päritolumaade rühma moodustavad Ukraina ja Valgeve on iseseisvad riigid, mis kuuluvad SRÜ koosseisu. Mõlema keeled kuuluvad idaslaavi keelte hulka, olles seega lähedased vene keelele. Lisaks on mõlemas keeles kasutusel kirillitsal põhinev tähestik, mis samuti hõlbustab vene keelele üleminekut. Ka lähendab neid venelastele kuuluvus valdavalt vene õigeusu kirikusse. Ainsaks omavaheliseks erinevuseks on vene keele staatus. Ukraina on ametlikult ükskeelne riik, kus ainsaks ametlikuks keeleks on ukraina keel. Valgevene on ametlikult kakskeelne riik, kus vene

keelel on ametliku keele staatus.

Teises rühmas on vaatluse all valdavalt islamiusulised aserbaidžaanlased ja tatarlased, kelle keeled kuuluvad turgi keelte hulka, mistõttu erinevad nad venelastest nii keele kui ka religiooni poolest. Nii Aserbaidžaanis kui ka Tatarstanis võeti Nõukogude perioodil russifikatsiooni käigus kasutusele kirillitsal põhinev tähestik. Praegu on Põhja-Aserbaidžaanis ametlikult kasutusel ladina alfabeet ja Tatarstanis kirillitsa. Ka Tatarstanis püüti pärast NSV Liidu lagunemist ladina tähestikku taas kasutusele võtta, kuid Venemaa keelas selle ära. Vaatlusaluste rühmade päritolumaad erinevad üksteisest ka vene keele funktsioonide ja poliitilise staatuse poolest suhtes Venemaaga: Aserbaidžaan on iseseisev ükskeelne riik, kus ametliku keele staatus on antud üksnes aserbaidžaan keelele; Tartarstan on Venemaa koosseisu kuuluv kakskeelne riik.

Kolmandas rühmas on Gruusiat ja Armeeniat ühendav tunnus see, et mõlemad on Lõuna-Kaukaasia riigid, mis sarnanevad üksteisega nii kultuuri kui ka poliitilise staatuse poolest suhtes Venemaaga. Gruusia Demokraatlik Vabariik on Venemaast sõltumatu iseseisev riik, mille ainus ametlik keel on gruusia keel. Niisamuti on ka Armeenia iseseisev vabariik, kus ainus ametlik keel on armeenia keel. Nii gruusia kui ka armeenia keel erineb vene keelest: Gruusia keel kuulub lõunakaukaasia kartveli keelterühma ja armeenia keel indoeuroopa armeenia keelterühma. Samuti on mõlemas keeles olemas oma tähestik, mis erineb kirillitsast. Kuigi mõlemad riigid on Venemaast kultuuriliselt erinevad, lähendab grusiine venelastele kuuluvus valdavalt õigeusu kirikusse. Gruusias on valitsevaks Gruusia Õigeusu Kirik ja Armeenias Armeenia Apostlik Kirik.

Viimaseks rühmaks on Läti ja Leedu. Kui kõik teised eespool vaadeldud rühmad olid Eestis nii keeleliselt kui ka kultuuriliselt kauged ja neid võis suhestada üksnes Venemaaga, siis enamuses luterlik Läti ja katoliiklik Leedu on nii religioonilt kui ka kultuurilt pigem lähedasemad Eestile kui Venemaale. Mõlemaid riike, Leedut ja Lätit, ühendab sõltumatus Venemaast ja kuulumine Euroopa Liitu. Leedu ja läti keel kuuluvad balti keelte idarühma, erinedes vene keelest. Mõlemas riigis on titulaarkeel ainus riigikeel ja ainus õppekeel koolis. Mõlemas keeles kasutatakse ladina tähestikku.

Tabel 4. Tallinna õpilaste kodukeele uuringust võrdluseks välja valitud rahvusrühmad

Rühm	Päritoluma	Keeleline kuuluvus, tähestik	Religioosne kuuluvus	Ametliku keele staatus päritolumaal	Iseseisvus / sõltuvus Venemaast
1.	Ukraina	idaslaavi; kirillitsa	kristlik, Ukraina Õigeusu Kirik	ukraina	iseseisev, SRÜ liige
	Valgevene	idaslaavi; kirillitsa	kristlik, Vene Õigeusu Kirik	valgevene vene	iseseisev, SRÜ liige
2.	Aserbaidžaan	turgi; ladina ja kirillitsa	islam	aserbaidžaan	iseseisev, SRÜ liige
	Tatari	turgi; ladina ja kirillitsa	islam	tatari, vene	Venemaa koosseisus
3.	Armeenia	armeenia; armeenia	kristlik, Armeenia Apostlik Kirik	armeenia	iseseisev
	Gruusia	idunakaukaasia; gruusia	kristlik, Gruusia Õigeusu Kirik	gruusia	iseseisev
4.	Läti	balti keelte idarühm; ladina	kristlik, luterlik	läti	iseseisev, EL-i koosseisus
	Leedu	balti keelte idarühm; ladina	kristlik, katoliiklik	leedu	iseseisev, EL-i koosseisus

4.1. Ukrainlased ja valgevenelased

Ukrainlasi ja valgevenelasi ühendab see, et mõlema keeled kuuluvad idaslaavi keelte hulka, olles seega lähedased vene keelele. Lisaks on mõlemas keeles kasutusel kirillitsal põhinev tähestik, mis samuti hõlbustab vene keelele üleminekut. Ka lähendab neid venelastele kuuluvus valdavalt vene õigeusu kirikusse.

Ent vaatlusaluste rühmade päritolumaad erinevad üksteisest ka vene keele funktsioonide ja poliitilise staatuse poolest suhetes Venemaaga.

- Ukraina on iseseisev riik, mis kuulub SRÜ koosseisu. Ainus ametlik keel *de jure* on ukraina keel, vene keel toimib *de facto* peamiselt mitteametlikes funktsioonides, valdavalt Ida-Ukrainas. Seega on Ukraina *de jure* ükskeelne, kuid *de facto* kakskeelne riik. Aastal 2001 moodustasid ukrainlased Ukraina 45-miljonilisest elanikkonnast 77,8% ja venelased 17,3% (CIA World Factbook).
- Valgevene Vabariik on iseseisev riik, mis kuulub SRÜ koosseisu. Nii vene kui ka valgevene keelel on *de jure* ametliku keele staatus, kuid tegelikult on valgevene keel avalikult tõrjutud, keelelist diskrimineerimist esineb igas valdkonnas, seega domineerib vene keel ja Valgevene on *de facto* ükskeelne riik. Statistika andmetel ulatus aastal 1999 venelaste hulk Valgevenes 11,4%-ni ja valgevenelasi oli 81,2% rahvastikust (Mihhaltšenko ja Truškova 2003, CIA World Factbook).

Ukrainlased

Ukrainlasi leidis Eestis enne Nõukogude okupatsiooni väga vähe. Ukrainlased hakkasid siia immigreeruma alles pärast Teist maailmasõda ning nende arv suurenes kiiresti. Aastaks 1959 oli Eestisse rännanud 15 769 ukrainlast, 1989. aastaks aga oli nende arv juba rohkem kui kolmekordistunud, ulatudes 48 271-ni. Peamiselt oli tegemist lihttöölisega. Ukraina päritolu lapsevanem jutustas näiteks, et „isa on mul ukrainlane, ema venelane. Sündisin ma Ukrainas Karpaatia oblastis. Siia sõitsin 1979. aastal, kui keskkooli lõpetasin, ma olin siis 18-aastane. Tulin siia, sest siin olid ees mu vanemad. Isa töötas siin juba. Mu mees sündis samuti Karpaatia oblastis Ukrainas, teineteist me ei tundnud, siin Eestis saime tuttavaks, sest ka tema vanemad töötasid siin metsakombinaadis“.

Kuigi intervjuust võib järeldada, et ema ja isa olid ukrainlased, kujunes kodukeeleks vene keel. Seejuures olid Nõukogude ajal sisserännanud ukrainlased juba märgatavalt venestunud. Üldse oli 1989. aastal ukrainlastest ukraina keele oskajaid 30 253 (65%) ning vene keele valdajaid 45 472 (94,2%) (Issakov ja Tõnurist 1999a: 482–483). Eesti taasiseseisvumine tõi kaasa ukrainlaste arvu vähenemise rohkem kui kolmandiku võrra, kuid Statistikaameti andmetel moodustasid nad Eestis siiski suuruselt kolmanda etnilise rühma (28 158 ukrainlast), kellest 51% elab Tallinnas (Statistikaamet, 31. märts 2000, viimane uuendus 20.09.2007). Ukraina keelt peab emakeeleks

kogu Eestis 41% ja Tallinnas 38% ukrainlastest, vene keelt Eestis tervikuna 57% ja Tallinnas 61%. Eesti keelt peab emakeeleks Statistikaameti andmetel Eestis kokku vaid 481 ja Tallinnas 108 ukrainlast (tabel 5).

Tabel 5. Ukrainlased ja nende emakeel Eestis ja Tallinnas 2000. aasta rahvaloenduse järgi

Ukrainlased	Emakeel kokku	Ukraina keel emakeelena	Eesti keel emakeelena	Vene keel emakeelena
Eestis	29 012	11 923 (41%)	481	16 486 (57%)
Tallinnas	14 699	5566 (38%)	108	8958 (61%)

Eesti Statistikaamet, 31. märts 2000 (uuendatud 01.03.2002)

Käesolevas uurimuses osalenutest on Ukrainas sündinud 460 lapsevanemat ja 22 õpilast; ukraina päritolu õpilasi, kelle üks või mõlemad vanemad on sündinud Ukrainas, on kokku 423. Neile lisanduvad õpilased, kes ise ja kelle vanemad pole Ukrainas sündinud, kuid kelle kodus kasutatakse ukraina keelt, kuna vanavanemad on Ukrainast pärit. Seega on ukraina päritolu õpilasi vaatluse all kokku 433 (tabel 6). Perekondi, kus nii laps kui ka vanemad oleksid sündinud Ukrainas, esineb vaid viiel juhul, 35 juhul on mõlemad lapsevanemad pärit Ukrainast, kuid lapsed ise on juba sündinud Eestis või mujal väljaspool Ukrainat. Valdav osa perekondadest (382 perekonda, 88%) on segaabelud, kus ainult üks lapsevanematest on sündinud Ukrainas. Leidus ka perekondi (5), kus ainult laps oli Ukrainas sündinud või kus vaid vanavanemad olid Ukrainast pärit.

Tabelist 6 on näha, et segaperekondi, kus vaid üks vanematest oli Ukrainas sündinud, oli kõige rohkem ning neis räägiti valdavalt vene keelt (83% ainult vene, 9% eesti ja vene, 3% vene ja ukraina). Kuid vene keel domineeris ka sellistes perekondades, kus mõlemad lapsevanemad olid Ukrainas sündinud. Uurimuse kohaselt suhtles 91% Ukrainas sündinud lapsevanematest oma lastega ainult vene keeles ning ukraina päritolu uusimmigrantidest suhtles ainult vene keeles oma lastega 50% lapsevanematest.

Uurimistulemustest võib märgata, et isad kasutasid oma lastega suheldes ukraina keelt

rohkem kui emad. Ukraina päritolu emadest 2% (5) ja isadest 4,2% (9) kasutas ukraina keelt kodus ainsa suhtluskeelena, teise suhtluskeelena kasutas seda emadest 3,7% (9) ja isadest 6% (13). Samal ajal aga on Ukrainas sündinud emasid rohkem (244) kui isasid (216). Seega on naised võrreldes meestega kergemini assimileeruvad, mida on kinnitanud ka varasemad intervjuud (Ülle Rannut 2005: 112–113) ja uurimused (Dorian 1981; Gal 1979), mille kohaselt on põhilisteks mõjutajateks kodukeele määramisel emad, kes ka esimesena seda peres vahetavad.

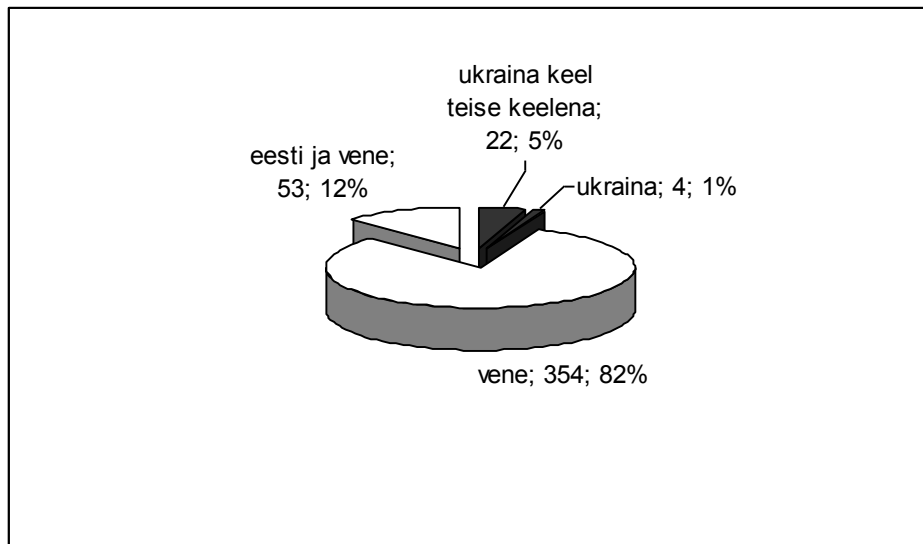
Sünniriik	Kokku	Eesti	Eesti ja ukraina	Eesti ja vene	Ukraina	Vene	Vene ja ukraina
Õpilane ise ja tema mõlemad vanemad sündinud Ukrainas	5	0	0	0	2	2	1
Õpilane ise Ukrainas ja üks vanematest sündinud Ukrainas	12	0	0	2	1	9	0
Õpilane ise sündinud Ukrainas, kuid vanemad väljaspool Ukrainat	5	0	0	0	0	2	3
Õpilane ise sündinud väljaspool Ukrainat, mõlemad vanemad Ukrainas	35	1	0	1	0	29	4
Õpilane ise sündinud väljaspool Ukrainat, üks vanematest Ukrainas	370	15	1	34	1	307	12
Õpilane ise ja mõlemad vanemad sündinud väljaspool Ukrainat	6	0	0	0	0	5	1
Kokku	433	16	1	37	4	354	21

Tabel 6. Ukraina päritolu õpilased sünniriikide ja kodukeelte lõikes

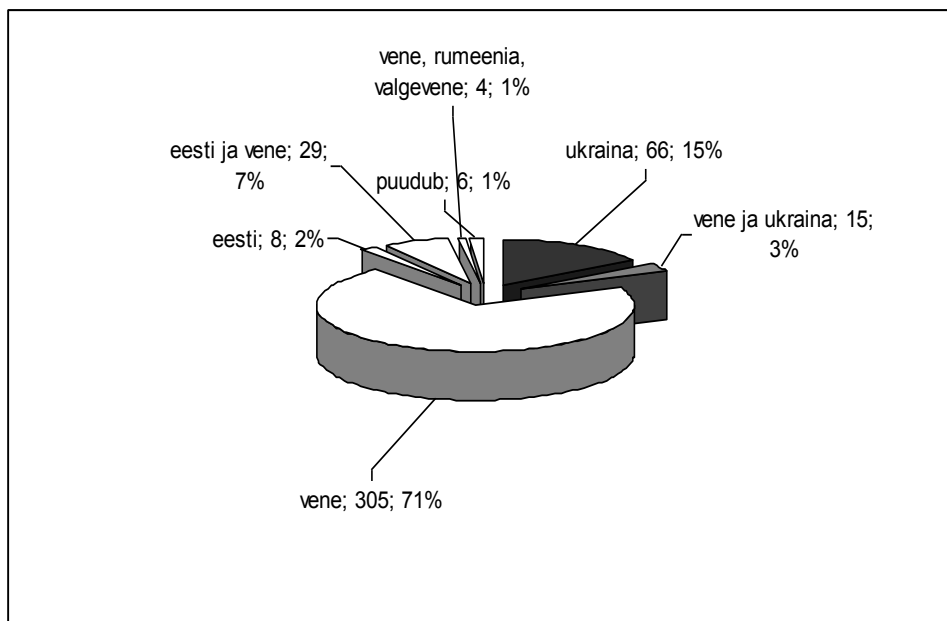

lapsevanematest räägib vaid 7% kodus ukraina keelt, mis näitab märkimisväärset keelekadu esimese põlve immigrantide seas ja assimileerumist venekeelses ühiskonda.

Joonis 1. Tallinna ukraina päritolu õpilaste kodukeeled vanematega suheldes

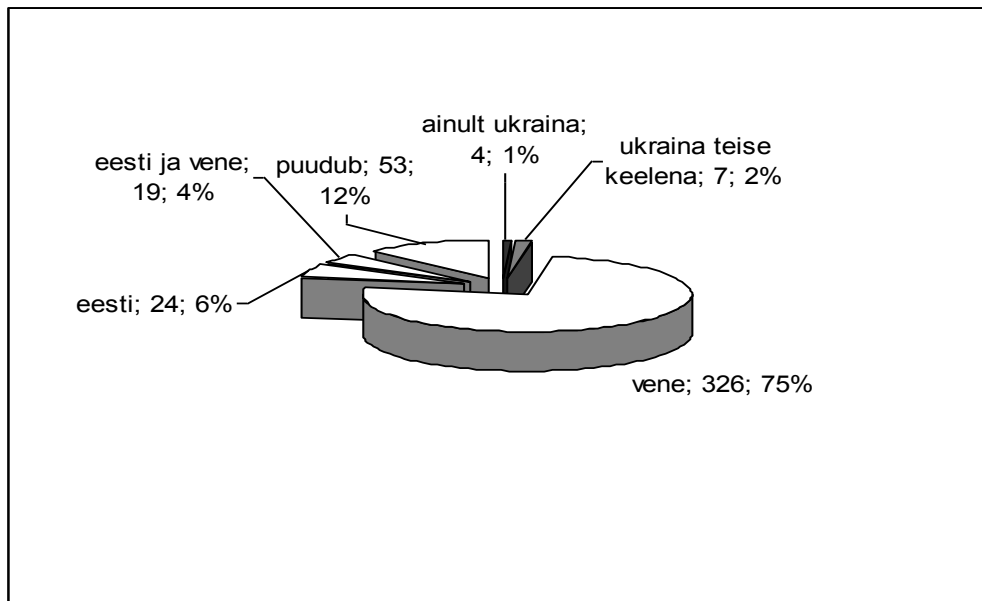

Joonis 2. Tallinna ukraina päritolu õpilaste keelekasutus vanavanematega suheldes

Jooniselt 2 on näha, et ka isa- ja emapoolsetest vanavanematest 75% kasutas lastelastega suheldes ainult vene keelt, mis näitab, et keelekadu on enamasti toimunud juba varasemas põlvkonnas. Ainult ukraina keelt kasutas lastelastega suhtlemisel 36 (9%) emapoolset vanavanemat ja 39 (9%) isapoolset vanavanemat.

Joonis 3. Ukraina päritolu õpilaste keelekasutus õdede ja vendadega suheldes

Keelekasutus õdede ja vendadega suheldes (joonis 3) näitab, et ukraina keele kasutus väheneb põlvest põlve. Õdede ja vendadega suheldes kasutas ukraina keelt ainsa suhtluskeelena vaid neli õpilast (0,9%) ning teise keelena seitse õpilast (1,7%). Vene kodukeelest annab tunnistust ka fakt, et küsitletud õpilastest õppis 360 vene koolis ja 68 eesti koolis. Lisaks võib täheldada kooli õppekeele mõju laste keelevalikule omavahelises suhtluses.

Kooli õppekeele mõju laste omavahelisele suhtluskeelele ja keeleliste hoiakutele on kinnitanud ka varasemad intervjuud ja uuringud ukraina päritolu lapsevanemate ja õpilastega, kelle kodus oli vene keel kujunenud laste esimeseks keeleks, kuid eesti kooli mõjul hakkasid lapsed ka kodus omavahel eesti keeles suhtlema (Rannut 2003: 109–110). Kui lapsed sündisid, hakati nendega

vene keeles suhtlema ja nii saigi hoolimata rahvusest ja emakeelest laste esimeseks keeleks vene keel. Pärast Eesti iseseisvumist avastati küll oma keel ja juured, kuid keelevahetus oli juba toimunud.

Näide intervjuust ukraina päritolu lapsevanematega (Rannut 2005).

Mis keeles te kodus omavahel suhtlete?

Lapsevanem: *Ukraina keeles, lapsed... nemad räägivad tugeva aktsendiga ukraina keelt, aga nad saavad kõigest aru.*

Aga kas lapsed räägivad teiega vene või ukraina keelt?

Lapsevanem: *Vene, aga mina vastan ukraina keeles. Üksteisega suhtlevad nad eesti keeles ja teevad koolitöid eesti keeles.*

Laste omavaheliseks suhtluskeeleks hakkab seega eesti kooli mõjul kujunema eesti keel, kuigi vanematega suheldakse ikkagi veel vene keeles. Tänu keeleliste hoiakute muutumisele on hakatud lastele õpetama ukraina keelt, kuid lapsed ei ole võimelised selles keeles enam suhtlema.

Õdede-vendadega ukraina keeles suhtlejaid leidis peamiselt uusimmigrantide seas, kus õpilastel olid vanemad õed-vennad, mõlemad vanemad ukraina päritolu ning terve pere kasutas sel juhul suhtlemisel üksnes ukraina keelt (Rannut 2005: 111).

Näide intervjuust ukraina päritolu õpilasega (Ülle Rannut 2005).

Mis keeles sa kodus oma vanematega räägid?

Õpilane: *Räägin ukraina keeles.*

Kas sul õdesid ja vendi ka on?

Õpilane: *Mul on õde, kaheksateistaastane.*

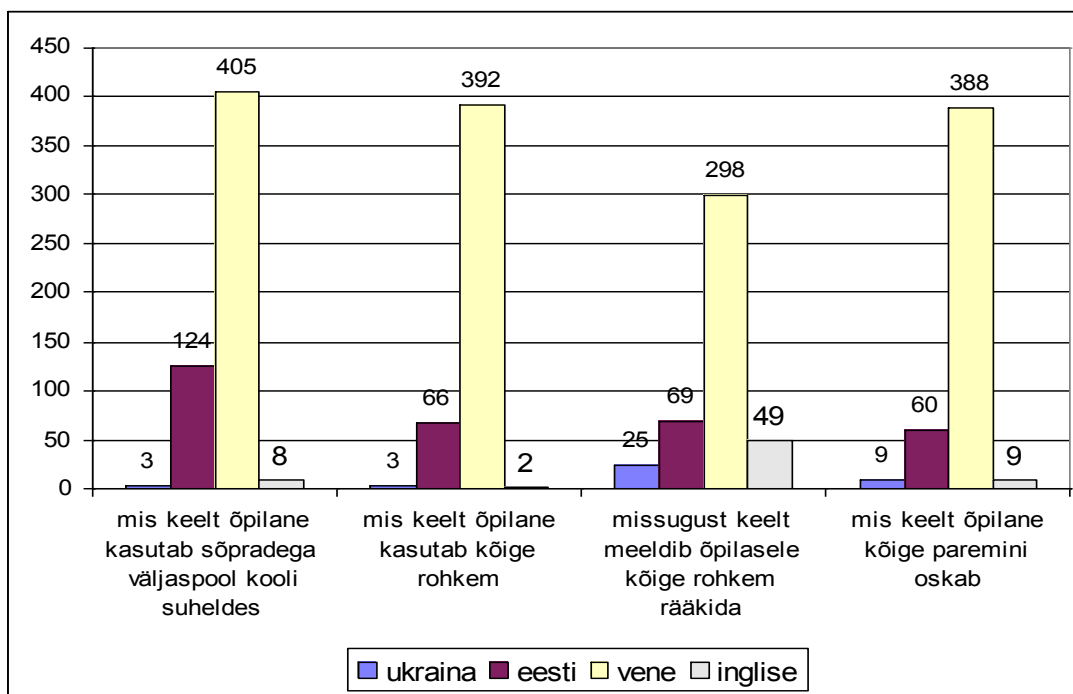
Mis keeles sa temaga räägid?

Õpilane: *Ukraina keeles.*

Uurimus näitab, et eesti keele kasutus suurenes eesti koolis õppivate laste seas. Eesti õppekeelega koolis õppivast kuuekümnepoolne kaheksast ukraina päritolu õpilasest pool kasutas eesti keelt esimese või teise keelena õdede ja vendadega suheldes, kusjuures ainult eesti keelt rääkis

28% õpilastest, ainult vene keelt 32% õpilastest ja mitte keegi ei kasutanud ukraina keelt. 360 vene koolis õppiva ukraina päritolu õpilase seas leidus eesti keelt esimese või teise keelena kõnelejaid kokku kümme (3%), enamik (84%) õpilastest kõneles õdede ja vendadega kodus üksnes vene keelt ja seitse õpilast (2%) ukraina keelt. Ka väljaspool kooli suheldakse enamasti ikka kooli õppekeeles, seepärast kasutas ka vaadeldavas rühmas 94% õpilastest (405) väljaspool kooli sõpradega suheldes vene keelt ja 29% (124) eesti keelt ainsa või teise keelena. Ukraina keelt kasutas väljaspool kooli vaid kolm õpilast ja sedagi mitte ainsa suhtluskeelena. Kooli õppekeel mõjutab kindlasti ka keelelisi hoiakuid ning seetõttu näitasid ka uurimistulemused, et 433-st ukraina päritolu õpilasest vaid 25 (6%) ütlesid, et neile meeldib kõige rohkem rääkida ukraina keelt, vene keelt nimetas seejuures 298 (69%), eesti keelt 69 (16%) ja inglise keelt 49 õpilast (11%). Enamasti nimetati keeleliste eelistuste küsimusele vastates mitut keelt korraga, välja arvatud vene keele puhul, kus enamjaolt ulatus ainult vene keele kasutajate ja oskajate arv üle kolmesaja (nt 363 õpilast kasutas ainult vene keelt kõige rohkem). Vaid ühel juhul jäi ainult vene keele eelistajate arv alla kolmesaja (276), kui küsiti, missugust keelt meeldib õpilasele kõige rohkem rääkida. Sellest võib järeldada, et vene keele kasutus ja eelistus ei ole alati seotud positiivse suhtumisega sellesse keelde.

Joonis 4. Ukraina päritolu õpilaste keelelised hoiakud ja eelistused

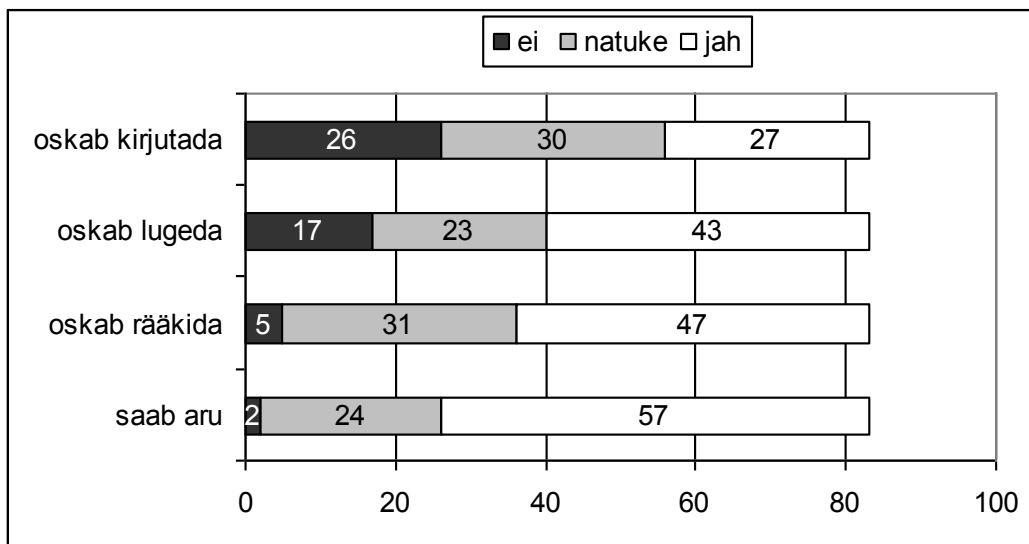

Peamised tegurid, mis mõjutavad ukrainlaste keelekasutust, on migratsiooni aeg (mitmenda põlve immigrantidega on tegemist), segaperekonnad ja keelelised hoiakud. Intervjuud Eesti vene-ukraina segaperekondadega näitavad, et ukraina keele kasutamine koduses suhtluses on vähenenud aasta-aastalt, kuna seda eriti ei väärtustatud. Näiteks vastas üks ukraina päritolu lapsevanem küsimusele, kas ta ukraina keelt veel räägib, järgmiselt (Ülle Rannut 2005): *Räägin, kui on kedagi, kellega suhelda. Vanem tütar suudab rääkida, aga mitte puhtalt. Poeg saab aru. See tütar, kes eesti koolis õpib, saab halvasti aru. Minu jaoks on praegu tähtis, kus mu lapsed õpivad, kus ma praegu elan, eriti millega on seotud tänane päev ja tulevik, aga ukraina keel minu jaoks enam rolli ei mängi.*

Selle tagajärjel on vähenenud ka ukraina keele oskus: kui vanemad lapsed veel mingil määral oskavad ukraina keelt, siis nooremad ei saa sellest isegi enam aru.

83-lt ukraina keelt kodus või vanavanematega suheldes kasutavalt õpilaselt küsiti nende hinnangut oma ukraina keele oskusele. Vastused kajastasid langevat tendentsi suulises ja kirjalikus keeleoskuses (joonis 5).

Joonis 5. Ukraina keelt kodukeelena kõnelevate õpilaste hinnang oma ukraina keele oskusele ⁶

Kõige rohkem ja paremini saadi aru suulisest ukraina keelest: 69% õpilastest vastas jaatavalt, 29% sai aru natuke, paar õpilast (2%) ei mõistnud seda keelt. Kaks õpilast, kes enda hinnangul ei saanud ukraina keelest aru, kuulusid nende hulka, kellega vanavanemad rääkisid ukraina keeles, kuid kes ise kasutasid vanavanematega suheldes vene keelt. Ukraina keelt oskas rääkida 57%, natuke rääkis 37% ja üldse ei osanud enda hinnangul 6% õpilastest, kellega suheldi kodus või vanavanemate pool ukraina keeles. Lugemisega tuli enda hinnangul toime 52% ja kirjutamisega 33% õpilastest. Üldse ei osanud lugeda 20% ja kirjutada 31% õpilastest. Sellised tulemused lugemis- ja kirjutamisoskuse vallas on tegelikult märkimisväärsed, sest ükski õpilane ei väitnud end koolis ega kooliväliselt õppivat ukraina keelt. Samal ajal aga avaldas 19 õpilast soovi ukraina keelt õppida.

Kokkuvõtteks võib öelda, et uurimistulemuste kohaselt kuulus 19,2% (83) ukraina päritolu õpilastest nende hulka, kellega ukraina keeles suheldi, 18,7% (81) õpilastest kasutas ukraina keelt vanavanematega suheldes, 6% (26) vanematega suheldes ja 2,5% (11) õdede ja vendadega suheldes. Seega võib täheldada märkimisväärset põlvkondadevahelist ukraina keele kasutuse vähenemist. Samal ajal ei tähenda ukraina keele kasutus iseenesest veel ukraina keele oskust. Keele domineerimise seisukohalt võib Eesti ukrainlasi hinnates öelda, et nende keel on venestamise surve tagajärjel praktiliselt hääbunud ja vajaks nii suure rühma puhul kindlasti kodukeele õpperühmi või -klasse, et seda elustada ja takistada endistest NSV Liidu maadest sisserännanute venestamisprotsessi. Ent tuleb ka mainida, et ukrainlased on esindatud arvukate kultuuriseltside ja rahvusliku Ukraina Kreeka-Katoliku Kiriku Tallinna koguduse kaudu, mis peaks aitama rahvuskeelt säilitada. Aastast 2002 on Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus (MEIS 2002) jaganud ukraina kultuuriseltsidele toetusi, muu hulgas toetanud ka ukraina kultuuri ja hariduse ühingu Prosvita palvel ukraina pühapäevakooli, mis siiski ei tundu ukraina keele säilitamisel olevat eriti efektiivne.

Elukohajärgne analüüs näitab, et ukrainlased on koondunud põhiliselt viide linnaossa: 156 õpilast (36%) elab Lasnamäel, 94 (22%) Kesklinnas, 65 (15%) Haaberstis, 70 Mustamäel ja 36 Põhja-Tallinnas. Seega leidub nimetatud linnaosades piisav arv õpilasi nii ukraina keele rühmade asutamiseks kui ka ukrainakeelsete klasside ja isegi koolide avamiseks, sest käesolevas uurimuses esitatud andmed hõlmavad üksnes õpilasi vanuses 8–12 aastat. Tallinna üheski

piirkonnas ei ole koolis ukraina keele õpetamisele ega ka ukraina õppekeele klasside avamisele seni veel mõeldud, kuna ukraina päritolu lapsevanemad pole selleks soovi avaldanud. Samal ajal aga annaks sellise kooli avamine võimaluse toetada vähemuskeelte säilimist Eestis ning vähendada nõukogudeaegset venestamise mõju, mille kandjaks on siiani vene õppekeele kool.

Valgevenelased

Valgevenelaste immigratsioon Eestisse algas sarnaselt ukrainlastega peamiselt pärast Teist maailmasõda ja 1959. aastaks oli nende arv suurenenud 10 030-ni. Kolmekümne Nõukogude okupatsiooni all veedetud aasta jooksul jõudis valgevenelaste arv Eestis rohkem kui kahekordistuda, suurenedes 1989. aastaks 27 711-ni (Issakov 1999b: 510). Valgevene keel oli emakeel 8841-l (32%) ja teine keel 4703-l ning vene keel emakeel 18 591-l (67%) ja teine keel 8283 valgevenelasel. Seega võib täheldada märkimisväärset venestumist, mille juured ulatusid Sergei Issakovi (1999b: 509) sõnul juba varasemasse aega enne Teist maailmasõda. 19. sajandil oli valgevenelaste venestumine tingitud oma rahvusliku identiteedi puudumisest. Valgevene keelt peeti madala staatusega murdeliseks vene talupojakeeleks, millest ei kujunenud seetõttu kirjakeelt. Rahvuslik-kultuuriline ärkamine algas alles 19. sajandi lõpus väljaspool Valgevenet asuvates kogukondades. Kuigi Eestis ulatus tol ajal valgevenelaste arv vaid 272-ni, kujunes nende keskuseks Tartu kui ülikoolilinn. Nõukogude võim oli valgevene kultuuri suhtes sallimatu: valgevene keele ja kultuuri eest võitlejad arreteeriti, osa neist suri sunnitöölaagris, osa pagenduses. Teise maailmasõja järgne migratsioonilaine oli põhjustatud venestamispoliitikast, mis suunas eri rahvusest töölisi okupeeritud aladele, kus nende ühtseks keeleks oli vene keel. Valgevenelaste nõrk rahvuslik identiteeditunne kahanes sellise rahvusliku segunemise ja vene keele kui *lingua franca* mõjul veelgi, mistõttu iga rahvaloendusega on jäänud vähemaks neid, kes peavad oma emakeeleks valgevene keelt.

Aastal 2000 pidas valgevene keelt oma emakeeleks veel üksnes 27% valgevenelastest Eestis. Kuna Nõukogude ajal eksisteeris eesti õppekeele kooli kõrval üksnes vene kool, süvendas see valgevenelaste assimileerumist venekeelses ühiskonda ja uue, nõukogude identiteedi omaksvõttu, mille tagajärjel hakati end pidama venelasteks. Pärast Eesti taasiseseisvumist toimus ka valgevenelaste seas uus rahvuslik ärkamine ning tekkis vajadus end eristada ülejäänud

venekeelsest elanikkonnast. Selle tulemusel rändas osa valgevenelasi välja, nende arv Eestis vähenes rohkem kui kolmandiku võrra, siia jäänud 16 133 valgevenelasest elab 7593 (47%) Tallinnas. Kuigi Eesti valgevenelastest peab valgevene keelt oma emakeeleks vaid 27% ning 70% kõneleb vene keelt esimese keelena, on üldiselt hakatud oma keelt ja kultuuri järjest enam väärtustama (Statistikaamet, 31. märts 2000, viimane uuendus 20.09.2007, tabel 7).

Tabel 7. Valgevenelased ja nende emakeel Eestis ja Tallinnas 2000. aasta rahvaloenduse järgi

Valgevenelased	Kokku	Valgevene keel emakeelena	Eesti keel emakeelena	Vene keel emakeelena
Eestis	17 241	4953 (29%)	144	12 014 (70%)
Tallinnas	7938	2161 (27%)	30	5701 (72%)

Eesti Statistikaamet, 31. märts 2000 (uuendatud 01.03.2002)'

Käesolev uurimus hõlmab kokku 154 õpilast (tabel 8), kes ise või kelle üks vanematest oli sündinud Valgevenes. Neile lisandus kaks õpilast, kes ise ja kelle vanemad olid sündinud väljaspool Valgevenet, kuid õpilased rääkisid vanavanematega valgevene keelt. Seega on valgevene päritolu õpilasi kokku 156. Sünniriikide lõikes moodustasid kõige suurema rühma õpilased, kes ise olid valdavalt sündinud Eestis, aga üks lapsevanematest Valgevenes (135).

Nagu tabelist 8 on näha, kasutab selles rühmas üksnes kolm õpilast (1,9%) lisaks vene ja eesti keelele kodus vanematega suheldes valgevene keelt. Enamjaolt kasutatakse vene keelt, üksikutel juhtudel ka eesti keelt, mis on tingitud kas kooli õppekeele valikust või lapse-vanemate emakeelest. Uusimmigrantide peresid, kus kõik pereliikmed olid pärit Valgevenest, oli vaid neli, kuid erinevalt ukrainlastest ei kõneldud sellistes perekondades valgevene keelt. 86,5% (135) perekondadest kõneles kodus üksnes vene keelt, lisaks kasutas 15 (9,6%) õpilast vene keelt teise keelena ehk siis peamise suhtluskeelena, mistõttu on selles rühmas vene keelt kodukeelena kasutavaid õpilasi kokku 150 (96,1%). Märkimisväärne on, et vanematest üksnes isad suhtlesid lastega valgevene keeles, kahel juhul räägiti vaid valgevene keelt ning ühel juhul kasutati seda vene keele kõrval teise keelena.

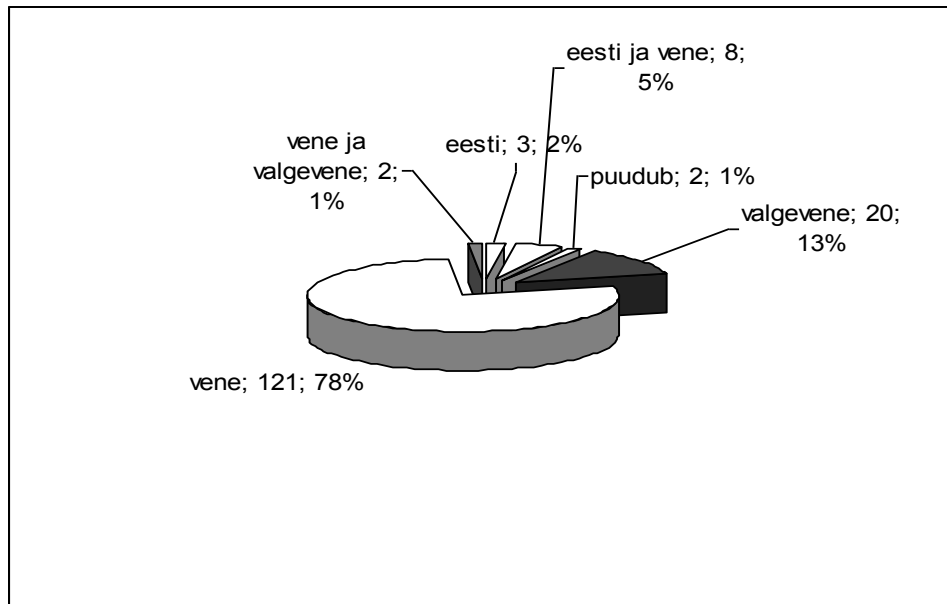

Tabel 8. Valgevene päritolu õpilaste keekekasutus kodus vanematega suheldes

Sünniriik	Kokku	Valgevene	Eesti ja vene	Vene	Eesti	Muu
Õpilane ise ja tema mõlemad vanemad sündinud Valgevenes	4	1	1	2	0	0
Õpilane ise ja üks vanematest sündinud Valgevenes	7	0	2	5	0	0
Õpilane ise sündinud Valgevenes, kuid vanemad väljaspool Valgevenet	2	0	0	1	1	0
Õpilane ise sündinud väljaspool Valgevenet (Eestis või mujal), mõlemad vanemad Valgevenes	6	0	2	4	0	0
Õpilane ise sündinud väljaspool Valgevenet (Eestis vm), üks vanematest sündinud Valgevenes	135	2	7	121	4	1
Õpilane ise ja mõlemad vanemad sündinud väljaspool Valgevenet (Eestis vm)	2	0	0	2	0	0
Kokku	156	3	12	135	5	1

Üldiselt domineeris nii vanemate kui ka vanavanematega suhtlemisel vene keel 87% juhtudest. Vanemate ja vanavanematega suhtles valgevene keeles 22 õpilast. Vanavanematega kasutatavat keelt puudutav küsitlus (joonis 6) näitas, et sarnaselt ukrainlastega kasutasid ka valgevene päritolu õpilased kõige rohkem rahvuskeelt vanavanematega suheldes (22 õpilast (14%) kokku 28 vanavanemaga). Emapoolsete vanavanematega rääkis valgevene keeles kokku kümme õpilast ja isapoolsete vanavanematega 18 õpilast, kuus neist kasutas valgevene keelt nii ema- kui ka isapoolsete vanavanematega suheldes.

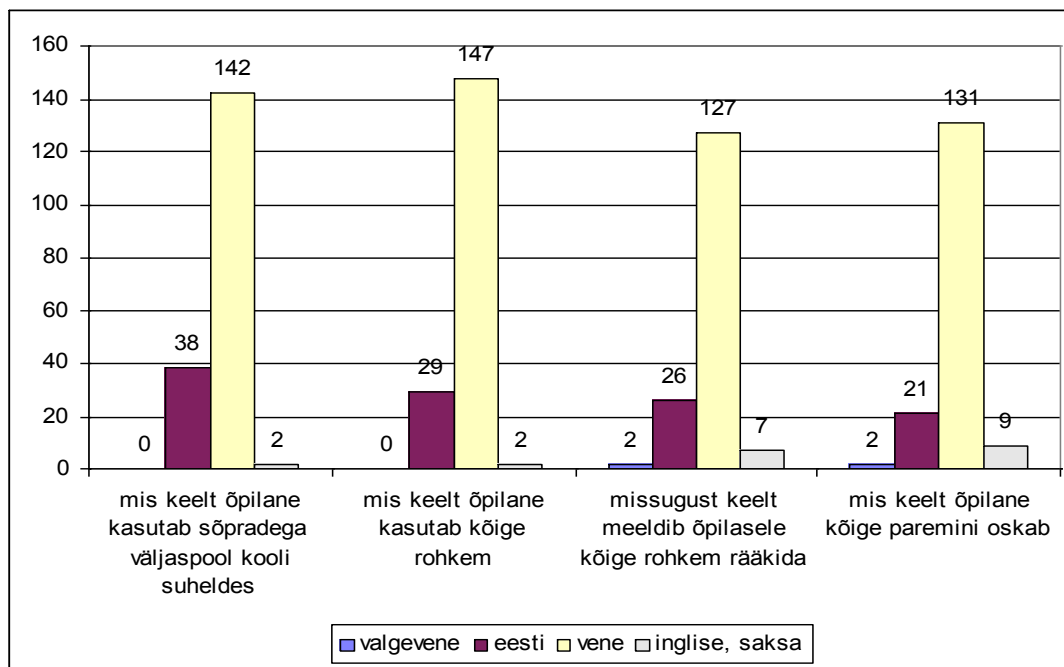
Joonis 6. Tallinna valgevene päritolu õpilaste keeikasutus vanavanematega suheldes

Õdede ja vendadega ei rääkinud valgevene keeles üksi õpilane, mis on ka ootuspärane, kuna selles rühmas ei leidunud ühtegi perekonda, kus kodus oleks ainult valgevene keelt kasutatud. 80% õpilastest (125) rääkis õdede ja vendadega üksnes vene keelt, seitse õpilast (4%) ainult eesti keelt ja ülejäänud 6% lisaks vene keelele eesti või mõnda muud keelt (inglise, saksa). Seega võib tegelikult väita, et 86% õpilastest kõneleb kodus õdede ja vendadega vene keeles.

Uurimistulemused näitasid, et üksi valgevene päritolu õpilane ei suhelnud koolis ega ka väljaspool kooli sõpradega valgevene keeles. Kuna 88% õpilastest käis vene koolis, on üsna loomulik, et nii koolis kui ka väljaspool suhtles 83% õpilastest ainult vene keeles ning ülejäänud juhtudel vene ja eesti keeles. Kooli õppekeel mõjutas keelelisi eelistusi ja hoiakuid üldiselt, mistõttu vaid kaks õpilast väitis, et neile meeldib valgevene keelt kõige rohkem rääkida, ning kaks õpilast leidis, et nad oskavad valgevene keelt peale vene keele kõige paremini. Sarnaselt ukrainlaste rühmaga langes ka siin vene keele populaarsus, kui küsiti, missugust keelt meeldib õpilasele kõige rohkem rääkida. Siiski ei toimunud langus mitte niivõrd emakeele, kuivõrd just kõrge prestiižiga rahvusvaheliste keelte väärtustamise arvel.

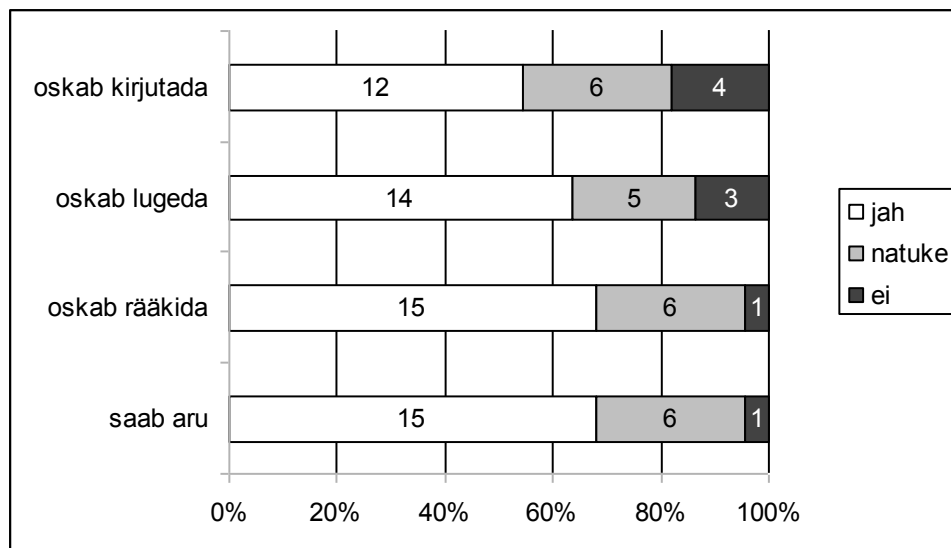
Joonis 7. Valgevene päritolu õpilaste keelelised eelistused ja hoiakud

Õpilaste hinnangus oma keeleoskusele oli sarnaselt ukraina rühmaga märgata langevat osaoskustrendi, mille kohaselt oli suuline keeleoskus kirjaoskusest parem. 65% kahekümnest valgevene keelt kasutavast õpilasest sai valgevene keelest aru ja oskas selles keeles kõnelda, 60% nendest oskas enda hinnangul ka lugeda ja 50% kirjutada (joonis 8). Seejuures ei õppinud neist keegi valgevene keelt koolis ega väljaspool kooli ning 156 õpilasest soovis seda õppida üksnes kaheksa (5%). Seega võib öelda, et valgevene keele kasutus Eesti valgevene kogukonnas on peaaegu olematu, mis väljendub ka õpilaste hinnangus oma valgevene keele oskusele.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Eestis suuruselt neljandal kohal olevas valgevenelaste rühmas, kellest elab Tallinnas kokku 7938 inimest, on Tallinna õpilaste seas valgevene keel praktiliselt välja surnud. Uurimuses osalenud 156-st valgevene päritolu õpilasest kasutas valgevene keelt vaid 22 (14%) peamiselt vanavanematega suheldes. Õdede ja vendadega ei suhelnud enam keegi valgevene keeles ja üksnes kolm lapsevanemat kasutas seda ise ühe kodukeelena.

Joonis 8. Valgevene keelt kõnelevate õpilaste hinnang oma valgevene keele oskusele

Aastast 2002 on Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus (MEIS 2002) eraldanud Eesti valgevenelaste pühapäevakooli jaoks toetusi, mis ei ole uurimistulemusi silmas pidades valgevene keele õppele eriti kaasa aidanud. Tallinnas paiknevad valgevenelased peamiselt neljas piirkonnas: 37% õpilastest (57) elab Lasnamäel, suuruselt järgmine rühm (19%) Mustamäel, 17% Haaberstis ja 17% Kristiines. Seega on isegi sellise vanuserühma (8–12 aastat) õpilaste arv mõnedes linnaosades piisav selleks, et koolides valgevene keelt õpetada. Kuna valgevenelased paiknevad ukrainlastega samas piirkonnas, oleks mõeldav ka ukraina-valgevene vähemuskoolide avamine.

4.2. Aserbaidžaanlased ja tatarlased

Teises rühmas on vaatluse all valdavalt islamiusulised aserbaidžaanlased ja tatarlased, kelle keeled kuuluvad turgi keelte hulka, mistõttu erinevad nad venelastest nii keele kui ka religiooni poolest. Nii Aserbaidžaanis kui ka Tatarstanis võeti Nõukogude perioodil russifikatsiooni käigus kasutusele kirillitsal põhinev tähestik. Praegu on Põhja-Aserbaidžaanis kasutusel ladina alfabeet, kuid kirillitsa on samuti laialt levinud. Ka Tatarstanis püüti pärast NSV Liidu lagunemist ladina tähestikku taas kasutusele võtta, kuid Venemaa keelas selle ära, mistõttu kasutavad tatarlased endiselt kirillitsat. Ent ladina tähestik on siiski alates 2000. aastast Tatarstanis internetis

kasutusel. Vaatlusaluste rühmade päritolumaad erinevad üksteisest ka vene keele funktsioonide ja poliitilise staatuse poolest suhetes Venemaaga:

- Aserbaidžaani Vabariik kuulub SRÜ koosseisu, ainsaks ametlikuks keeleks *de jure* on aserbaidžaani keel, vene keel toimib mõnes avalikus funktsioonis. Aserbaidžaanis ulatus aastal 1999 venelaste arv 1,8%-ni, samal ajal kui aserbaidžaanlasi oli 90,6% rahvastikust (CIA World Factbook).
- Tatarstani Vabariik kuulub Venemaa Föderatsiooni koosseisu, nii vene kui ka tatari keelel on ametliku keele staatus, kuid tegelikult domineerib Tatarstanis endiselt vene keel igas ametlikus valdkonnas. Tatarstani ametlikul kodulehel esitatud 2007. aasta statistika andmetel moodustavad tatarlased 52,9% (üle 2 000 000) ja venelased 39,5% (u 1 500 000) Tatarstani elanikkonnast (Official web site Republic of Tatarstan). Seega on vaatluse all üks ükskeelne ja üks kakskeelne riik.

Aserbaidžaanlased

Kolmas rühm on aserbaidžaanlased, kes Statistikaameti andmeil (2001) ei moodusta Eestis eriti suurt rühma, kuid on säilitanud oma keele tunduvalt paremini kui ukrainlased. Vidadi Mamedovi andmetel (1999: 34) võib aserbaidžaanide Eestisse asumisest rääkida alles Teise maailmasõja järgseist aastaist alates, mis oli tingitud NSV Liidu rahvuste segunemise ja põlisrahva osatähtsuse vähendamise poliitikast. Kõigepealt oli tegemist Eestisse sõjajärgseid taastamistöid tegema jäänud demobiliseeritute, kellest suur osa siiski hiljem lahkus. Aastal 1959 oli Eestis 422 aserbaidžaanlast, kelle arv vähenes 1970. aastaks 244-ni. Teine suurem migratsioonilaine oli 1970-ndate lõpus ja 1980-ndatel, kui Eestisse rajati olümpiaobjekte ja üleliidulisi tehaseid. 1989. aastaks oli Eestisse elama asunud 1238 aserbaidžaanlast, kellest 869 (70,2%) kõneles aserbaidžaani keelt emakeelena. Vene keelt rääkis esimese keelena 342 ja teise keelena 686 aserbaidžaanlast, seega kasutas vene keelt *lingua franca* funktsioonis kokku 83% aserbaidžaanlastest.

Oma keele säilimisele on kindlasti kaasa aidanud Aserbaidžaani iseseisvumine Nõukogude Liidu lagunemisel aastal 1991 ja selle üle kaheksa miljoni elanikuga maa titulaarkeele kuulutamine ainsaks riigikeeleks. Teine keele säilimist mõjutav faktor Aserbaidžaanis ja ka diasporaarühmades

on religioon: kui venelaste hulgas on levinud vene õigeusk kui kristluse üks rahvusliku värvinguga denominatsioon, siis aserbaidžaanlaste hulgas islam (96% rahvastikust, nendest 80% šiiite, 20% sunniite), mis moodustab olulise osa rahvuslikust identiteedist. 2001. aasta rahvaloenduse andmetel elas Eestis 880 aserbaidžaanlast, kellest 57% (505) paiknes Tallinnas. 69% (347) neist kõneles aserbaidžaanlast keelt, 29% (145) vene keelt ja 8% (4) eesti keelt esimese keelena (vt tabel 9). Seega on siin tegemist valgevenelaste ja ukrainlastega võrreldes oma emakeelt tunduvalt paremini säilitanud rühmaga.

Tabel 9. Aserbaidžaanlased ja nende emakeel Eestis ja Tallinnas 2000. a rahvaloenduse järgi

Aserbaidžaanlased	Emakeel kokku	Aserbaidžaanlaste keel emakeelena	Eesti keel emakeelena	Vene keel emakeelena
Eestis	880	580 (65,9%)	18	264 (30%)
Tallinnas	505	347 (69,0%)	4	145 (29%)

Eesti Statistikaamet, 31. märts 2000 (uuendatud 01.03.2002)

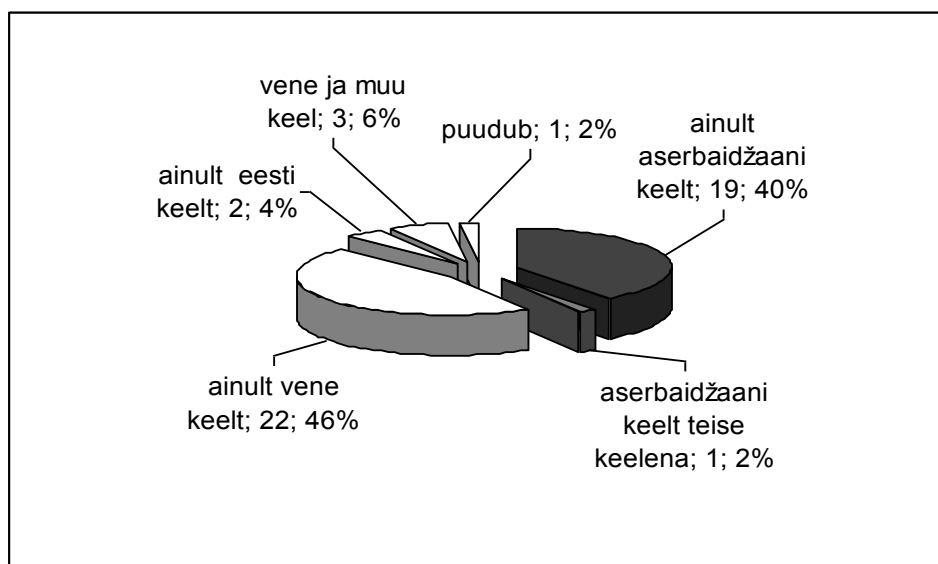
Käesolevas uurimuses on Tallinna õpilaste seas 48 aserbaidžaanlaste päritolu õpilast. Uurimistulemused (tabel 8) näitasid, et viiel juhul olid nii õpilane ise kui ka tema vanemad Aserbaidžaanis sündinud (10%), 13 õpilasel olid mõlemad vanemad Aserbaidžaanist pärit ning (27%) ning 28 õpilast (58%) oli pärit segaabielludest, kus vaid üks lapsevanem oli Aserbaidžaanis sündinud. Aserbaidžaanlaste keelt kõneles ainsa kodukeelena 13% ja teise keelena 21% perekondadest (kokku 16 õpilast). Aserbaidžaanlaste keelt kasutas vanematega suheldes 16 õpilast (33,3%), kellest kuus (12,5%) kasutas seda ainsa kodukeelena. Seejuures räägiti aserbaidžaanlaste keelt 18 isa (38% isadest) ja 14 emaga (29,2% emadest). Ainult aserbaidžaanlaste keel oli kodukeel vaid neile õpilastele, kelle mõlemad vanemad olid Aserbaidžaanis sündinud, ning enamjaolt olid siis ka lapsed ise seal sündinud. Seega on siin tegemist uute immigrantidega, kes väärtustavad oma emakeelt. Eesti keelt kasutas ainsa kodukeelena kaks õpilast ja teise keelena samuti kaks õpilast (kokku 8%), mis väljendus ka kooli õppekeele valikus. Kõige rohkem domineeris vene keel segaperekondades, kus 75% (21) lastest kasutas vanematega suheldes vene keelt ainsa kodukeelena ja 14% (4) teise keelena (tabel 10).

Tabel 10. Aserbaidžaani päritolu õpilaste kodukeel

Sünniriik	Kokku	Aserbaidžaani	Vene ja aserbaidžaani	Vene	Eesti	Eesti ja vene
Õpilane ise ja tema mõlemad vanemad sündinud Aserbaidžaanis	5	3	2	0	0	0
Mõlemad vanemad sündinud Aserbaidžaanis, aga õpilane Eestis vm	13	2	4	6	0	1
Üks vanematest sündinud Aserbaidžaanis	28	0	3	22	2	1
Õpilane ja tema vanemad sündinud väljaspool Aserbaidžaanis	2	1	1	0	0	0
Kokku	48	6	10	28	2	2

Hoolimata suhteliselt hästi säilitatud emakeelest võib sarnaselt ukrainlastega täheldada aserbaidžaanlaste puhul nähtust, et vanavanematega kõneles aserbaidžaani keelt rohkem õpilasi kui vanematega.

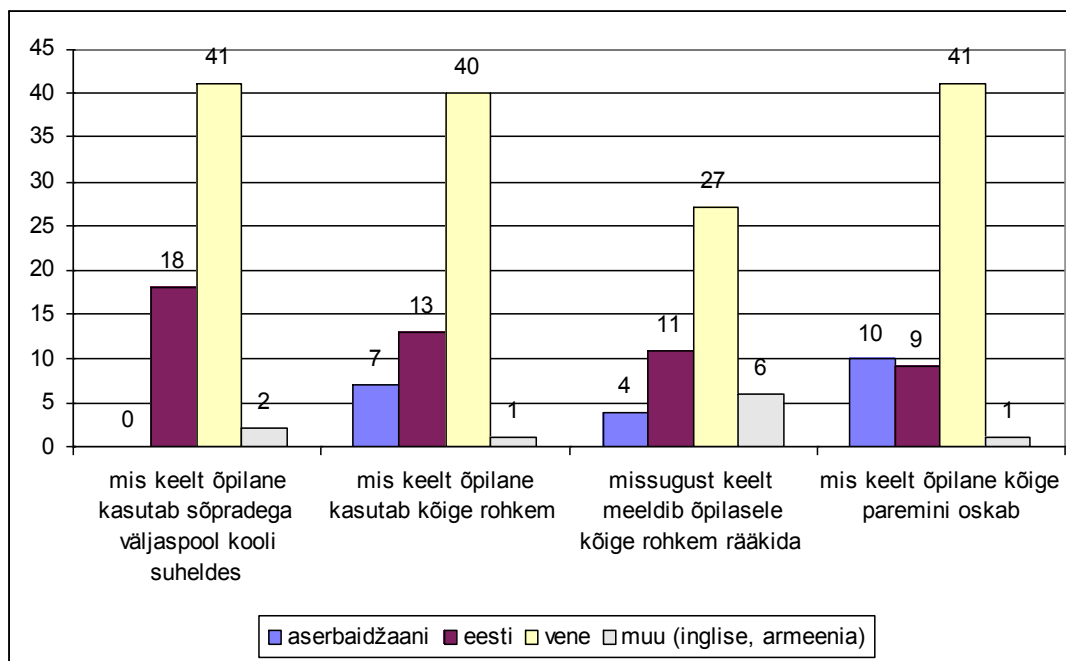
Joonis 9. Aserbaidžaani päritolu õpilaste keelekasutus vanavanematega suheldes

Joonis 9 näitab, et aserbaidžaani keelt kasutas vanavanematega suheldes kokku 20 õpilast (42%), kellest 13 suhtles nii ema- kui ka isapoolsete vanavanematega aserbaidžaani keeles. Siiski tuleb siin märkida, et põlvkondadevaheline erinevus ei ole nii suur kui eelmistel rühmadel.

Erinevalt eespool vaadeldud rühmadest leidis siin ka rohkem aserbaidžaanikeelset suhtlust õdede ja vendade seas. 14,6% õpilastest (7) kasutas aserbaidžaani keelt teise keelena ning üks õpilane ainsa suhtluskeelena õdede ja vendadega kõneldes. Üle poole (56%, 27) õpilastest kasutas aga ka selles rühmas üksnes vene keelt ning 10,4% õpilastest (5) rääkis vastavalt kooli õppekeelele ka kodus õdede ja vendadega eesti keeles.

Joonis 10. Aserbaidžaani päritolu õpilaste keelelised hoiakud ja eelistused

Sarnaselt ukrainlaste ja eelnevate uurimistulemustega (Ülle Rannut 2005) mõjutab keelekasutust õdede ja vendadega suheldes eelkõige kooli õppekeel ning sellest tulenev suhtluskeel eakaaslastega nii koolis kui ka väljaspool kooli. Küsitlus näitas, et kümme üheteistkümnest eesti koolis õppivast aserbaidžaanlasest suhtleb klassikaaslastega üksnes eesti keeles, väljaspool kooli kõnelesid eesti keelt 18 õpilast. Vene koolis rääkis 34 õpilast 37-st üksnes vene keelt ning 29 õpilast kasutas seda ka ainsa suhtluskeelena väljaspool kooli. Üldse kasutas väljaspool kooli

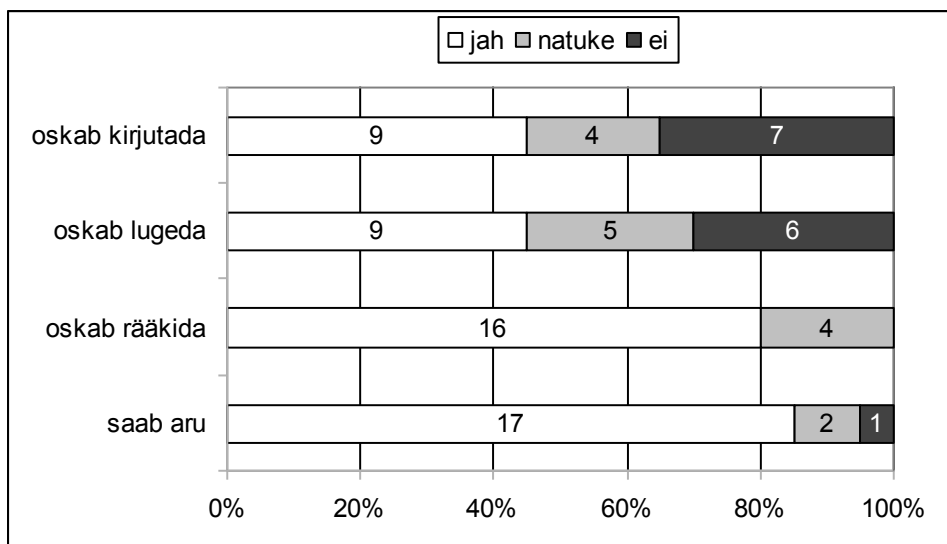

Suheldes kokku 41 õpilast (85%) vene keelt ainsa või teise suhtluskeelena. Väljaspool kooli ei rääkinud keegi õpilastest sõpradega aserbaidžaani keelt, üks neist kasutas küll armeenia keelt.

Siiski nimetas seitse õpilast (15%) 48-st aserbaidžaani keelt ühe keelena, mida ta kõige rohkem kasutab. 40 õpilast (83%) märkis vene keele selleks keeleks, mida ta kõige rohkem kasutab, ja 41 õpilast (85%) ütles, et vene keel on ka see keel, mida ta kõige paremini oskab. Neli õpilast (8%) väitis, et neile meeldib aserbaidžaani keelt kõige rohkem rääkida, ning kümme õpilast (21%) leidis, et nad oskavad aserbaidžaani keelt kõige paremini (vt joonis 10). Üldiselt nimetati keeleliste eelistuste juures mitut keelt ning neid, kes ainult aserbaidžaani keelt eelistasid, oli kolm-neli õpilast iga küsimuse kohta. Vene keeles meeldis kõige rohkem rääkida 27 õpilasele (56%), mis näitab, et kuigi vene keelt kasutatakse ja osatakse enim, ei ole sellesse suhtumine nii positiivne, kui võiks eeldada. Kooli õppekeel mõjutas positiivselt suhtumist eesti keelde, 11 õpilast ütles, et neile meeldib eesti keelt kõige rohkem rääkida, kusjuures tuleb märkida, et kümme neist nimetas ainult eesti keelt ja mitte ühtegi teist keelt lisaks. Üheksa õpilast leidis, et oskab eesti keelt kõige paremini, ning ainult eesti keelt nimetas neist kolm.

Kahekümnelt aserbaidžaani keelt vanemate või vanavanematega kõnelevalt õpilaselt küsiti nende hinnangut oma aserbaidžaani keele oskusele (joonis 11).

Joonis 11. Aserbaidžaani keelt kodukeelena kõnelevate õpilaste hinnang oma aserbaidžaani keele oskusele

Sarnaselt teiste rühmadega kajastasid vastused langevat tendentsi suulise ja kirjaliku keeleoskuse osas. Aserbaidžaani keelest sai aru 85% ja oskas rääkida 80% õpilastest, mis ületas ukrainlaste vastavaid näitajaid (69% arusaamise ja 57% rääkimisoskuse osas). Keegi aserbaidžaani keelt ühe kodukeelena kasutavatest õpilastest ei väitnud, et ta ei oska seda rääkida, kuigi üks väitis, et ei saa aru. Aserbaidžaani keeles lugemise ja kirjutamisega tuli enda hinnangul toime 45% õpilastest, üldse ei osanud lugeda 30% ja kirjutada 35% õpilastest. See, et mõni aserbaidžaani keelt ainsa kodukeelena kõnelev õpilane ei oska esimesse klassi tulles oma emakeeles lugeda, tuli esile ka intervjuudes nii õpilaste kui ka õpetajatega (Rannut ja Rannut 2003). Kuigi aserbaidžaanlastel on olemas oma pühapäevakool Eesti aserbaidžaani kultuurikeskuse Ajdan juures, ei nimetanud ükski õpilane, et ta seal aserbaidžaani keelt õpiks, üks õpilane väljendas küll soovi aserbaidžaani keelt õppida. Õpilaste elu-koha analüüs näitab, et 21 õpilast 48-st elab ühes linnaosas (Lasnamäel) ning käib põhiliselt ühes eesti ja kahes vene õppekeelega koolis, mis annaks võimaluse regionaalse kodukeele õpperühma või rühmade rajamiseks.

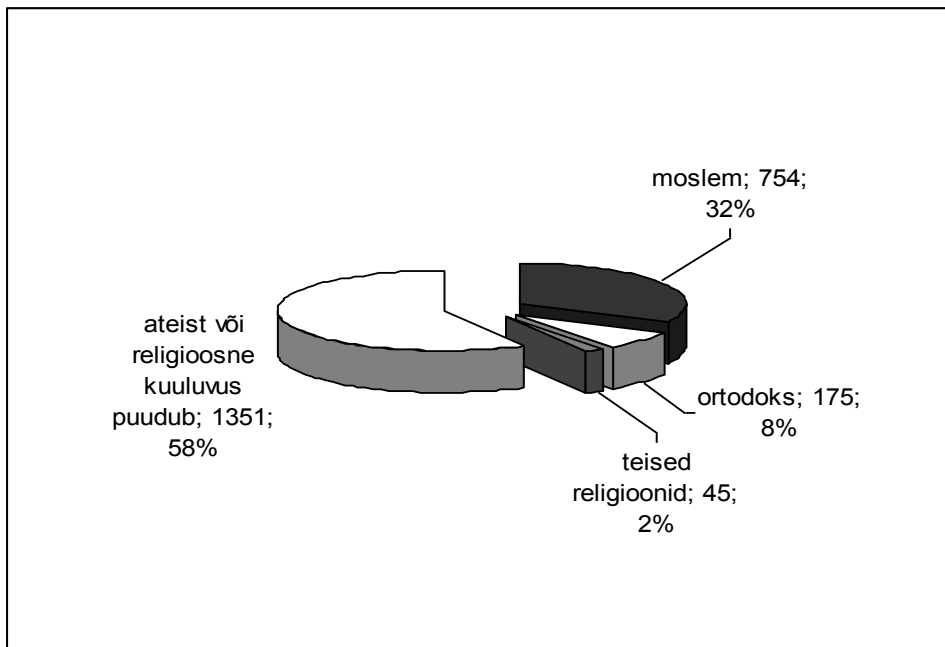
Tatarlased

Esimesed kokkupuuted tatarlastega olid eestlastel Liivi sõja ajal, kus Ivan Julma poolt alistatud Kaasani alade tatari vürstid võitlesid oma uue isanda poolel ja jätsid koerakoonlaste nime all rahvaluulesse oma riietustavade tõttu märgi maha. Rändkaupmeestest tatarlaste kogukonnad tekkisid Eestisse 1870.–1880. aastatel. Dajan Ahmetovi ja Ramil Nisamedtinovi (1999: 450) andmeil elas 1897. aastal Eestis 109 tatarlast, kelle arv kasvas Esimese maailmasõja alguseks 2000-ni. 1918. aastal põgenes enamik neist hirmust sakslaste ees Soome ja Venemaale, mistõttu nende arv vähenes 200-ni. Tatarlaste teine suurem sisseränne toimus Teise maailmasõja järgse venestamispoliitika ajal, kui neid värvati rajama Narva elektrijaama (Venemaa piiri lähedal) ja Maardu keemiakombinaati (Tallinna piirialal). Alates 1959. aastast kasvas tatarlaste arv Eestis kiiresti, ulatudes 1989. aastaks 4058 inimeseni (Ahmetov, Nisamedtinov 1999: 450). Pärast Eesti taasiseseisvumist rändas suur osa neist välja ja aastaks 2001 oli nende arv kahanenud ligi poole võrra, 2582 inimeseni, kellest 49% (1265 inimest) elab Tallinnas. 245 tatarlast elab Tallinna lähistel Maardus.

Eesti Statistikaameti andmetel (2001) on tatarlased Eestis suuruselt kuuendal kohal olev rühm, kes sarnaselt aserbaidžaanlastega peaksid kuuluma valdavalt moslemite rühma, erinedes seega nii eestlastest kui ka venelastest religiooni poolest. Statistikaameti järgi moodustavad moslemid selles rühmas siiski vaid kolmandiku, 8% kuuluvad vene õigeusku ja suurem osa (58%) ei kuulu ühtegi usurühmitusse, mis on Nõukogude Liidu ateistliku propaganda tagajärg. 754 moslemist elab 404 Tallinnas.

1989. aastal registreeriti Tallinnas islamiusuliste (usuasjade voliniku järgi tatarlaste-sunniitide) kogudus. See usuühendus kanti 1990. aastatel kirikute ja koguduste registrisse Eesti Islami Kogudusena. Viimasena nimetatust lahku lõõnud Eesti Muhameedlaste Sunniitide Kogudus registreeriti 1995. aastal.

Joonis 12. Tatarlaste religioosne kuuluvus Eestis

Allikas: Eesti Statistikaamet, 31. märts 2000, viimane uuendus 22.10.2002

Oma liikmeskonnalt olid Eesti Islami Kogudus ja Tatari Kultuuri Selts algul kattuvad organisatsioonid. 1994. aastal reorganiseeriti Islami Kogudus ja selle eesmärgiks sai kõigi Eestis

elavate moslemite usulise tegevuse liitmine ja korraldamine. Islami Koguduse liikmeskonda kuuluvad ka aserbaidžaanlased, usbekid, kirgiisid, kasahhid ja teised islami regioonist pärit inimesed. Jumalateenistused, mida tatarlased suhteliselt aktiivselt küllastavad, toimuvad araabia keeles, mis toetab küll tatarlaste rahvuslik-religioosset identiteeti, kuid mitte tatari keele säilimist (intervjuu Eesti tatarlaste kogukonna esimehe Timur Seifulleni detsembris 2008, Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liit, <http://www.estblul.ee>).

Statistikaameti andmetel kõneleb 50% Eesti tatarlastest vene keelt ja veidi alla poole (47,6%) tatari keelt esimese keelena (tabel 11). Nende emakeelsuse aste on seega küll kõrgem kui ukrainlastel ja valgevenelastel, kuid madalam kui aserbaidžaanlastel.

Tabel 11. Tatarlased ja nende emakeel Eestis ja Tallinnas 2000. aasta rahvaloenduse järgi

Tatarlased	Emakeel kokku	Tatari keel emakeelena	Eesti keel emakeelena	Vene keel emakeelena
Eestis	2582	1229 (47,6%)	51	1295 (50,2%)
Tallinnas	1265	632 (50,0%)	17	613 (48,5%)

Eesti Statistikaamet, 31. märts 2000 (uuendatud 01.03.2002)

Käesolevas uurimuses leidis 8–12-aastaseid tatari päritolu õpilasi kokku vaid 13, mida on üllatavalt vähe, arvestades rühma suurust Eestis. Kuigi Statistikaameti andmetest ei saa otseselt teada selles vanuserühmas olevate tatarlaste arvu Tallinnas, võib oletada, et tegelikult on see suurem. Tatarlaste kogukonna esimehe Timur Seifulleni sõnul (isiklik vestlus detsembris 2008) õppis aastatel 1989–1991 tatari keelt Tallinnas tegutsenud pühapäevakoolis keskmiselt 18–22 õpilast, seega võib oletada, et neid on tegelikult rohkem ka selles vanuserühmas. Loomulikult on ka võimalik, et kõik vene koolis õppivad tatarlased ei soovi end tatarlastena identifitseerida keskkonnas, kus kaukaasia päritolu õpilastesse (nt tšetšeenidesse) suhtutakse Vene meedia õhutusel nagu terroristidesse. Timur Seifulleni sõnul on esinenud juhtumeid, kus vene klassikaaslased on valanud tatari päritolu õpilaste peale välja rahvuslikku viha, mistõttu on nad sattunud füüsilise vägivalda ohvriks.

Käesolevas uurimuses ei olnud tatari päritoluga õpilaste rühmas kedagi, kes oleks ise Tatarstanis

vanemad oleksid olnud pärit Tatarstanist, mis näitab, et uusi immigrante selles rühmas ei ole ja domineerivad segaperekonnad. Statistikaameti andmete järgi ei saa Tatarstanis sündinute arvu teada, kuna Tatarstan kuulub Venemaa koosseisu ning eraldi andmeid ei küsita.

Tabel 12. Tatari päritolu Tallinna õpilaste kodukeel

Kodukeel	Üks vanematest sündinud Tatarstanis	Õpilane ja tema vanemad väljaspool Tatarstani	Kokku
Eesti, vene ja tatari	1	3	4
Vene ja tatari	0	1	1
Vene	6	2	8
Kokku	7	6	13

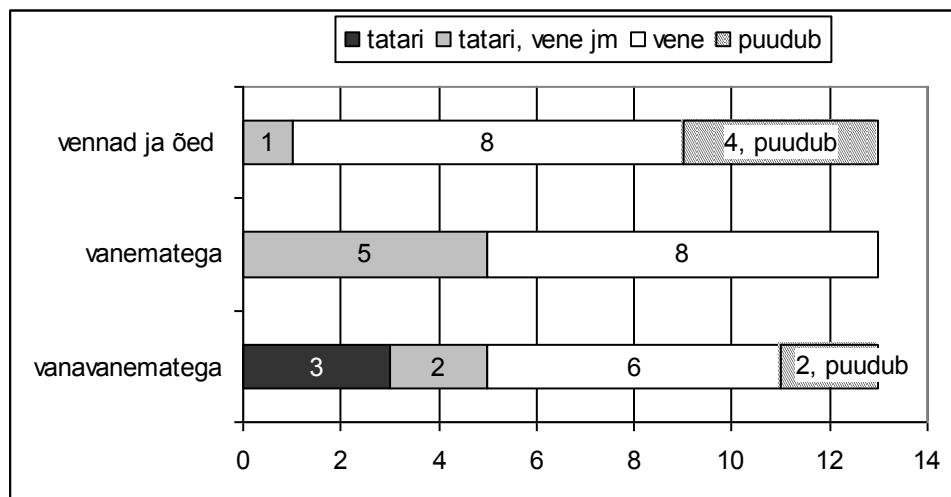
Intervjuude põhjal sai järeldada, et tegelikult võis tatari päritolu õpilasi olla rohkem, sest mõned lapsevanemad, kes olid tegelikult hoopis mujal Venemaal sündinud (etnilisi tatarlasi on väljaspool Tatarstani rohkem kui sees), pidasid end etnilisteks tatarlasteks, kuigi nad olid omavahelises suhtluses üle läinud vene keelele.

Tatari päritolu, kuid vene keelt kodukeelena kõneleva lapse ema ütles oma intervjuus, et tema mehe vanemad tulid Eestisse Usbekistanist, aga rahvuselt on nad tatarlased. Mees ise ei oska aga ei usbeki ega tatari keelt (Ülle Rannut 2005: 111–112). Perekondades, kus üks lapsevanematest oli sündinud Tatarstanis, räägiti valdavalt vene keelt (vaid üks erand, tabel 10). Tatari keelt kasutas ühe kodukeelena vanematega suheldes üldse kokku viis õpilast (38,5%), seejuures kõneles neli ema ja kaks isa lastega tatari keelt kui üht kodukeelt peale vene ja eesti keele. Kaheksa õpilast kõneles kodus üksnes vene keelt.

Ka vanavanematega suheldes kasutas tatari keelt kokku sama palju õpilasi (5) kui lapsevanematega suheldes (joonis 13), kuid kolm õpilast viiest kasutas sel juhul tatari keelt ainsa suhtluskeelena. Seega võib väita, et ka selles rühmas kasutati vanavanematega suheldes rohkem tatari keelt. Intervjuudest Eestis elavate tatarlastega jäi mulje, et kuigi lapsevanemad kasutavad lastega suheldes ainsa keelena vene keelt, väärtustatakse tatari keelt ja identifitseeritakse end sellega. Vanemad, kes Nõukogude ajal vene keelele üle läksid, on hakanud oma päritolukeelt

sellega. Vanemad, kes Nõukogude ajal vene keelele üle läksid, on hakanud oma päritolukeelt väheneva venekeelsuse ja sellega seostuva meelsuse tingimustes järjest enam väärtustama ning soovivad seda säilitada (Ülle Rannut 2005). Näiteks kui ühelt tatari päritolu lapsevanemalt küsiti, kui tähtis on tema jaoks vene keele kui nende ainsa kodukeele säilitamine, vastas ta, et tema jaoks on tunduvalt tähtsam säilitada tatari keelt ja kultuuri (Ülle Rannut 2003: 39).

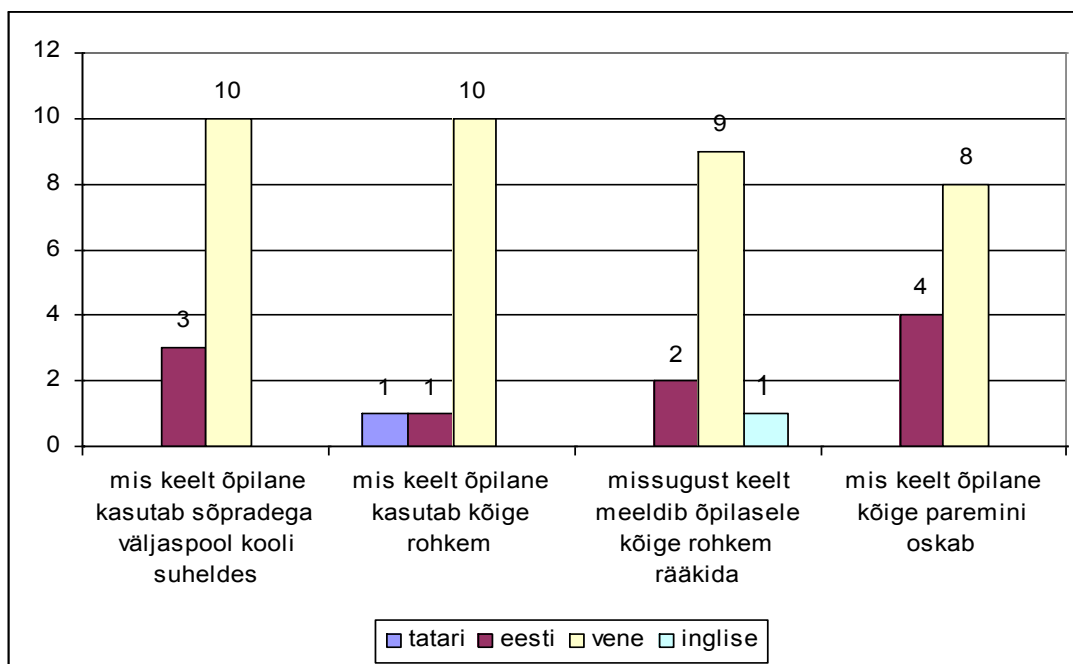
Joonis 13. Tatari päritolu õpilaste keekekasutus vanavanemate, vanemate ning õdede ja vendadega suheldes.

Kokku kasutas tatari keelt ainsa või teise keelena vanemate või vanavanematega suheldes kokku kuus õpilast (46,2%). Seega võib arvuliselt vaadeldes tunduda, et tatarikeelne kogukond hääbub, kuid protsentuaalselt on nad oma emakeelt säilitanud paremini kui teised rühmad. Ainus muret tekitav asjaolu on see, et tatari keel ei ole üheski kodus kasutusel ainsa kodukeelena, mis annab tunnistust tatari keele väljatõrjumisest vene keele poolt ja kiirest assimilatsioonist, mis on toimunud eelmises põlvkonnas russifikatsiooni ja ateismi pealesurumise mõjul. Siin on oluline märkida just staatuslikku mõjurit, mis toimis venekeelses keskkonnas: suurvene šovinism halvustas eriti tatarlasi, keda seostati põhjendamatult ajaloolise (tatari-)mongoli ikkega, mistõttu tatarlased üritasid oma etnilist päritolu tihtipeale varjata ning võimaluse korral muutsid oma „passirahvuse“ venelaseks. Ka usulise staatuse hierarhias oli islam halvustatav ning seostus veelgi suurema harimatuse ja majandusliku mahajäämusega kui vene õigeusk. Eestikeelses keskkonnas on vastav suhtumine puudunud.

Sarnaselt teiste rühmadega kasutati rahvuskeelt kodukeelena kõige vähem õdede ja vendade vahelises suhtluses (joonis 13), kus domineeris vene keel ja vaid üks õpilane kõneles lisaks ka tatari keelt. Suures osas mõjutas seda kindlasti kooli õppekeele valik, kuna 69% õpilastest käis vene õppekeelega koolides. Teisalt tuleb aga tõdeda, et ka need õpilased (31%), kes käisid eesti õppekeelega koolides, kasutasid kodus suhtluses vene keelt ning üks nendest kasutas lisaks tatari keelt. Kodukeelt kooli õppekeele lõikes vaadeldes jäi mulje, et eesti kooli pannakse laps vaid juhul, kui see on ühe kodukeelena kasutusel. Kuna tavaliselt lisandus sellele kindlasti ka vene keel, oli raske kindlaks teha, kas tegemist on ühe lapsevanema emakeelega või lihtsalt laste õppetöoga seotud eesti keele kui võõrkeele kasutusega, kuna eesti koolis on eesti keelel kahtlemata kõrge staatus, mis mõjutab ka laste ja lapsevanemate hoiakuid.

Joonis 14. Tatari päritolu õpilaste keelelised hoiakud ja eelistused

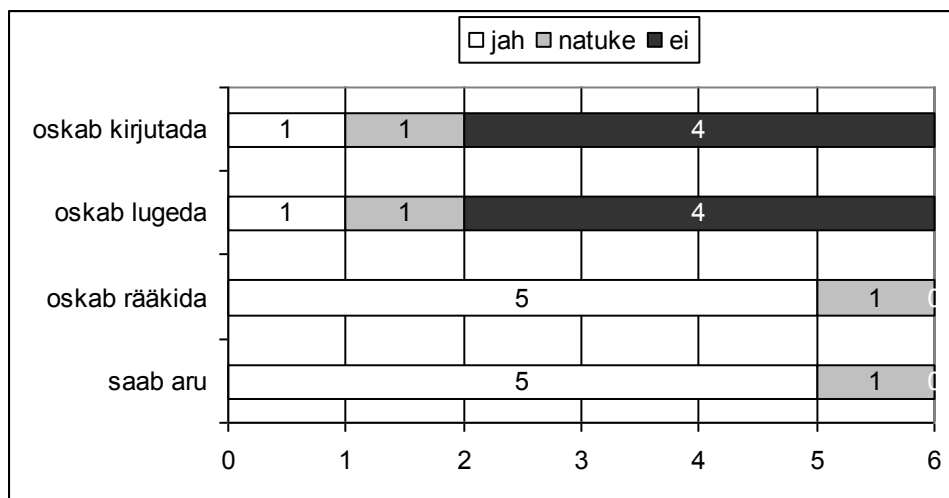

Samal ajal aga tuleb tõdeda, et näiteks väljaspool kooli sõpradega suheldes oli vene keele kasutajaid tunduvalt rohkem kui vene koolis käivaid õpilasi: 77% õpilastest kasutas väljaspool kooli vene keelt ja 23% (kaks õpilast) eesti keelt, kellest vaid ühele oli see ainus suhtluskeel (joonis 14).

Tatari keelt mainiti ühel juhul siiski ühe kõige sagedamini kasutatava keelena, mis vähendas eesti keele kasutamist, kuid vene keele osatähtsus oli ka siin 77%. Tähelepanuväärne on see, et tatari keelt ei mainitud ka keelena, mida õpilastele meeldiks kõige rohkem rääkida, 69% õpilastest nimetas selleks vene keele ja teisel kohal oli eesti keel (15%, kaks õpilast). Tatari keelt ei tahtnud ka ükski õpilastest õppida, üks õpilane avaldas küll soovi araabia keelt õppida, mis on oluline islami identiteedi näitaja. Kooli õppekeel mõjutas küsimuse tulemust, mis puudutas kõige paremini osatavat keelt: kõik neli (31%) õpilast, kes eesti koolis õpivad, vastasid, et nad oskavad eesti keelt kõige paremini.

Kõik kuus õpilast, kes kasutasid tatari keelt vanemate või vanavanematega suheldes, oskasid enda hinnangul tatari keeles rääkida ning said sellest aru. Lugemis- ja kirjutamisoskuse puhul oli aga märgata samasugust langustendentsi nagu teistegi rühmade puhul. Üks õpilane siiski leidis, kes oskas enda hinnangul tatari keeles ka lugeda ja kirjutada, ning üks oskas seda enda arvates natuke.

Joonis 15. Tatari keelt vanemate või vanavanematega suheldes kasutavate õpilaste hinnang oma tatari keele oskusele

Kolmteist uurimuses osalenud Tallinna tatari päritolu õpilast elavad üsna hajutatult viie linnaosa vahel. Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi tatarikeelne kogukond Eestis pole sugugi nii väike, on see

käesoleva uurimuse andmetel keelekao (ja seda põhjustavate tingimuste ja hoiakute) tõttu muutunud nähtamatuks. Tatarlaste kogukonna esimehe Timur Seifulleni sõnul oli tatari keele õpetamine pühapäevakoolis väga aktiivne ja edukas aastatel 1989–1991, kuid praegu tatari keele õppimise võimalused Eestis sama hästi kui puuduvad. Haridusolude korraldamist takistab ühelt poolt heal tasemel õpetaja puudumine ja teiselt poolt asjaolu, et Nõukogude võimu perioodil oli mitmel korral muudetud tatari tähestikku, asendades araabia tähestiku alusel toimiva versiooni kõigepealt 1920. aastatel ladina tähestikuga ning seejärel 1930. aastatel venestamise tingimustes omakorda vene tähestikuga. Tatarstanis on takistanud ladina tähestiku taas kasutusele võtmist Venemaa keelepoliitilised otsused (isiklik vestlus detsember 2008, Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liit, <http://www.estblul.ee>).

4.3. Armeenlased ja grusiinid

Gruusiat ja Armeeniat ühendav tunnus on see, et mõlemad on Lõuna-Kaukaasia riigid, mis sarnanevad üksteisega nii kultuuri kui ka vene keele ja poliitilise staatuse poolest suhetes Venemaaga. Gruusia Demokraatlik Vabariik on Venemaast sõltumatu iseseisev riik, mille ainus ametlik keel on gruusia keel, mida kõneleb 83,8% Gruusia rahvastikust, vene vähemus moodustab Gruusias vaid 1,5%. Niisamuti on ka Armeenia iseseisev vabariik, kus ainus ametlik keel on armeenia keel. Armeenlased moodustavad riigis 97,9% rahvastikust ja venelaste osatähtsus on äärmiselt väike (0,5%). Kõige arvukamaks vähemuseks olid Nõukogude perioodil aserbaidžaanlased (2,5%), kellega neil on ühine piir, kuid pärast mõlema riigi iseseisvumist on ka nende arv vähenenud.

Nii gruusia kui ka armeenia keel erineb vene keelest: gruusia keel kuulub lõunakaukaasia kartveli keelterühma ja armeenia keel indoeuroopa armeenia keelterühma. Samuti on mõlemas keeles olemas oma tähestik, mis erineb kirillitsast. Kuigi mõlemad riigid on Venemaast kultuuriliselt erinevad, lähendab grusiine venelastele kuuluvus valdavalt õigeusu kirikusse. Gruusias on valitsevaks Gruusia Õigeusu Kirik ja Armeenias Armeenia Apostlik Kirik.

Armeenlased

Kuigi väike armeenia kogukond oli Eestis kujunenud juba enne Teist maailmasõda, jõudis peamine immigrantsioonilaine Eestisse siiski Nõukogude ajal 1960.–1970. aastatel töömigratsiooni tõttu. 1989. aastal oli armeenlasi Eestis kokku 1669, nende peamiseks elukohaks kujunes Tallinn (973 inimest, 58%). Ligi pooled (766 inimest, 46%) Eesti armeenlastest olid segaabiellus, mis tingis ilmselt ka suures osas vene keelele ülemineku. 1989. aasta statistika andmetel kõneles 837 armeenlast (50%) armeenia keelt emakeelena ning 776 (46%) vene keelt emakeelena, lisaks rääkis vene keelt teise keelena 738 armeenlast (Grigorjan ja Davidjants 1999). Seega võib kokkuvõtteks öelda, et tol ajal kasutas vene keelt esimese või teise keelena kokku 91% (1514) armeenlastest. 2000. aasta rahvaloenduseks oli armeenlaste arv Eestis pisut kahanenud (1444 inimeseni), nagu ka armeenia keele kui emakeele kõnelejate arv (49%).

Tabel 13. Armeenlased ja nende emakeel Eestis ja Tallinnas 2000. aasta rahvaloenduse järgi

Armeenlased	Emakeel kokku	Armeenia keel emakeelena		Eesti keel emakeelena		Vene keel emakeelena	
		Arv	%	Arv	%	Arv	%
Eestis	1444	711	49%	42	3%	682	47%
Tallinnas	832	399	48%	19	2%	411	49%

Eesti Statistikaamet, 31. märts 2000 (uuendatud 01.03.2002)

Praegu elab Tallinnas kõigest Eesti armeenlastest 58% (832 inimest), kellest umbes pool (48%) räägib emakeelena armeenia keelt ja pool (49%) vene keelt. Käesolevas uurimuses osalenute seas leidis 23 armeenia päritolu õpilast, kellest kaks olid sündinud Armeenias ning seitsmel olid mõlemad vanemad seal sündinud. Nagu võiski eeldada, kasutasid lapsed, kes ise ja kelle vanemad olid sündinud Armeenias, ka kodus suheldes ainult armeenia keelt, sest tegemist oli uusimmigrantidega. Samal ajal aga kõneldi perekondades, kus vanemad olid sündinud Armeenias, peale armeenia keele ka aserbaidžaani keelt, mis viitab perekonna etnilisele taustale, kuna Armeenia üks naaber on Aserbaidžaan ja aserbaidžaanlased olid Nõukogude ajal Armeenias üks suuremaid vähemusrahvaid. Ühtlasi näitab see fakt seda, et Armeenias elavad teised rahvused on hakanud oma emakeelt rohkem väärtustama ega kasuta vene keelt *lingua franca*'na. Armeenias sündinud perekondadest ainult üks kasutas suhtlemisel vene keelt. Kokku rääkis armeenia keelt kodus kaheksa õpilast (35%).

Segaabelusid ehk erineva sünniriigiga lapsevanemaid oli kokku 16, mis moodustab 70% perekondadest ja seal kõneldi valdavalt vene keelt, mida kasutas ainsa kodukeelena kümme õpilast (44%) ja teise keelena kuus õpilast (26%). Seega oli ka selles rühmas vene keele kasutajate arv üsna suur, kuid samal ajal oli ka rahvuskeele kõnelejaid suhteliselt palju, isegi veidi rohkem kui aserbaidžaanlastel.

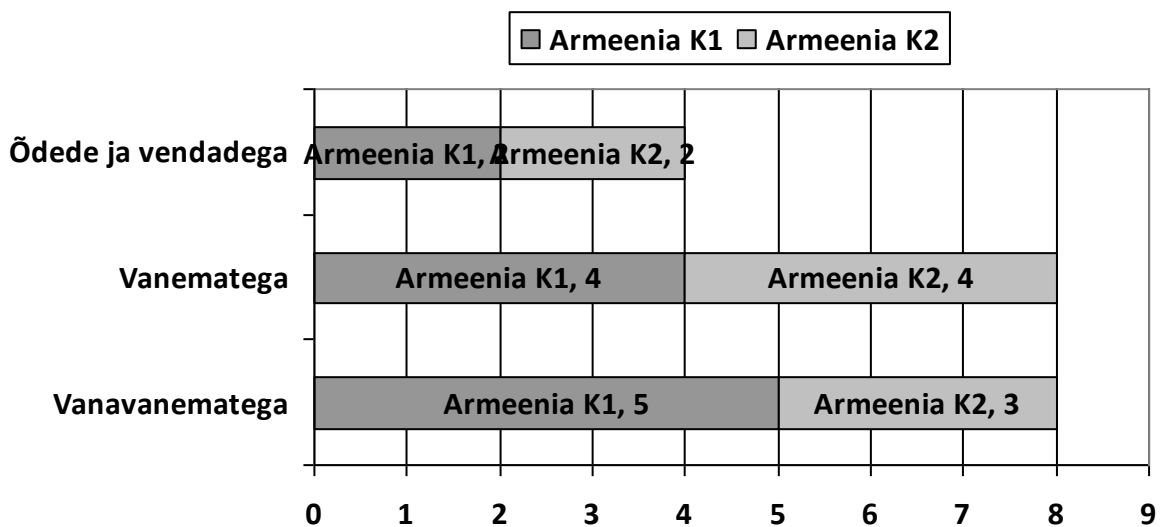
Tabel 14. Armeenia päritolu õpilaste keekekasutus kodus vanematega suheldes

Sünniriik	Kokku	Armeenia	Eesti, vene ja armeenia	Vene	Eesti	Eesti ja vene	Aserbaidžaaani
Õpilane ise ja tema mõlemad vanemad sündinud Armeenias	2	2	0	0	0	0	0
Õpilane ise sündinud väljaspool Armeeniat (Eestis või mujal), mõlemad vanemad Armeenias	5	2	0	1	0	0	2
Õpilane ise sündinud väljaspool Armeeniat (Eestis vm), üks vanematest Armeenias	14	0	2	9	1	2	0
Õpilane ise ja mõlemad vanemad sündinud väljaspool Armeeniat (Eestis vm)	2	0	2	0	0	0	0
Kokku	23	4	4	10	1	2	2

Armeenia keel kodukeelena oli taas rohkem kasutusel isade seas, kellest 30% (seitse isa) kasutas lastega kõneldes ainult armeenia keelt, emade seas oli vastav osakaal 22% (viis ema). Ainult vene keele kasutajate arv oli mõlemas rühmas sama, moodustades 52% (12 isa ja 12 ema).

Vanavanematega rääkis armeenia keeles kokku kaheksa õpilast, seega sama palju kui vanemategagi, kuid kuna kõik õpilased ei kattunud, siis sai armeenia keelt kõnelevaid õpilasi kokku üheksa (39% õpilastest). Kolm õpilast kasutas armeenia keelt nii ema- kui ka isapoolsete vanavanematega suheldes ja kolm õpilast rääkis seda teise keelena. Ka vene keelt kasutas vanavanematega suheldes sama palju õpilasi kui vanematega (10). Seega selles osas ei ole põlvkondadevahelist keelekadu märgata.

Joonis 16 ja tabel 15. Armeenia päritolu õpilaste keelekasutus vanavanemate, vanemate ning õdede ja vendadega suheldes

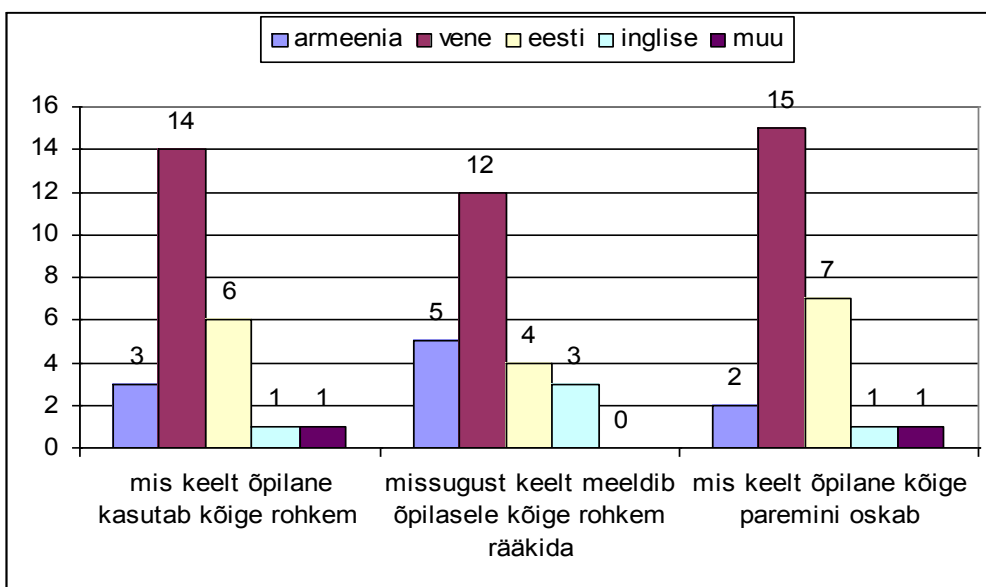

Keel	Vanavanematega	Vanematega	Õdede ja vendadega
Armeenia keel esimese keelena	5	4	2
Armeenia teise keelena (K2)	3	4	2
Eesti ja vene	1	3	3
Vene	10	10	11
Aserbaidžani	2	2	1
Puudub	2	0	4
Kokku	23	23	23

Õdede ja vendadega suhtlemisel kasutavad ka armeenia päritolu õpilased oma rahvuskeelt vähem kui vanemate ja vanavanematega suheldes (tabel 13). See võib olla muidugi tingitud ka õdede-vendade puudumisest armeenia keelt kõnelevates perekondades, sest tabelist nähtub, et neljal õpilasel pole õdesid-vendi. Samal ajal aga võib see olla ka märk kooli õppekeele mõjust õpilaste omavahelisele keelekasutusele, mida oli näha ka teiste rühmade puhul. Pidades silmas asjaolu, et vene õppekeelega koolis käis nimetatud kohordi õpilastest 17 (74%) ja vene keelt kasutas ainsa suhtluskeelena vaid 11, siis on vene õppekeele mõju väiksem, kui võiks oletada.

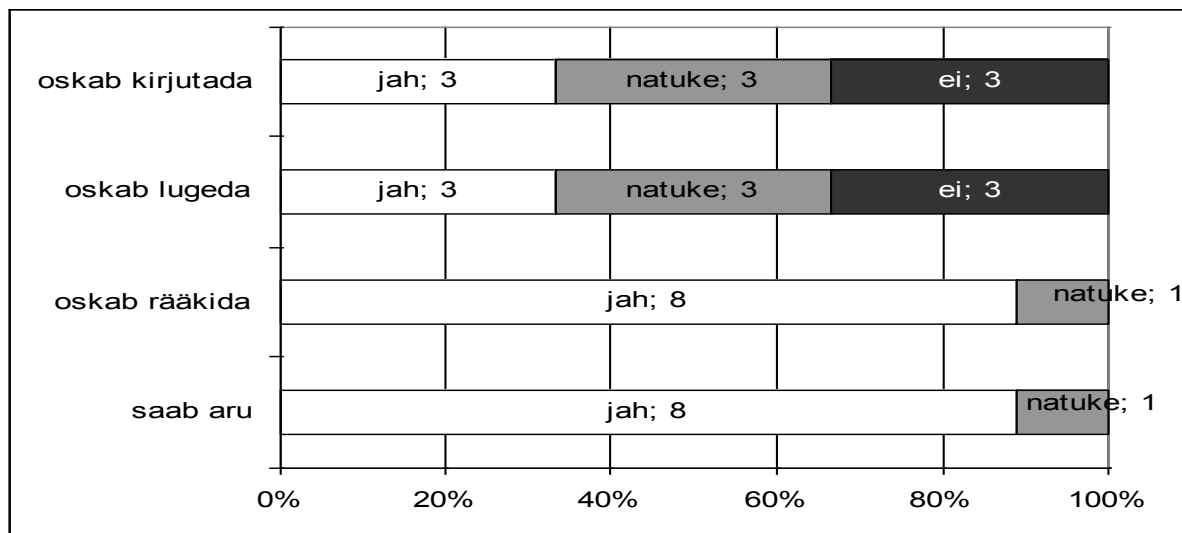
Väljaspool kooli kasutas 83% õpilastest vene ja 48% eesti keelt, kuid armeenia päritolu õpilaste seas oli ka neid (13% õpilastest), kes suhtlesid väljaspool kooli sõpradega oma rahvuskeeles. Küsimusele, missugust keelt meeldib õpilastele kõige rohkem rääkida, pakkus viis õpilast (22%) 23-st vastuseks armeenia keele. See oli taas küsimus, kus vene keele tähtsus langes, kuid üle poole õpilastest (52%) pidas vene keelt siiski selleks keeleks, mida neile meeldib kõige rohkem rääkida. Selles rühmas oli isegi neid õpilasi, kes väitsid, et nad oskavad armeenia keelt kõige paremini (9%). Huvitav on märkida, et mitte kõik vene koolis õppivad lapsed (17) ei leidnud, et vene keel oleks see, mida nad kõige paremini oskavad (15). Samal ajal aga suurenes võrreldes eesti koolis õppijatega (kuus õpilast) nende arv, kes väitsid, et oskavad eesti keelt kõige paremini (vt joonis 17).

Joonis 17. Armeenia päritolu õpilaste keelelised hoiakud ja eelistused

Üheksalt õpilaselt, kes kasutasid kodus vanemate või vanavanematega suheldes armeenia keelt, küsiti nende hinnangut oma keeleoskusele. Tulemused näitasid, et need õpilased, kes kodus ainult armeenia keelt kõnelesid, hindasid ka oma armeenia keele oskust kõrgemalt kui need, kes rääkisid seda teise keelena. Sarnaselt teiste rühmadega märkame ka siin langevat tendentsi suuliste ja kirjalike osaoskuste vahel: arusaamis- ja kõnelemisoskust hinnatakse tundvalt kõrgemalt kui lugemis- ja kirjutamisoskust, mis on taas seotud sellega, et ükski õpilane ei õppinud seda keelt enda sõnul kusagil. Siiski leidis selles rühmas kolm õpilast, kes väitsid, et nad sooviksid armeenia keelt õppida.

Joonis 18. Armeenia keelt vanemate või vanavanematega kasutavate õpilaste hinnang oma armeenia keele oskusele

Praegu tegutseb Tallinnas Armeenia rahvuskultuuri selts Nairi, mille juurde kuulub ka pühapäevakool. Armeenia pühapäevakool hakkas tööle juba 1988. aastal Vanalinna Muusikamajas. Ka aastal 2007 täheldas Integratsiooni Sihtasutus armeenia pühapäevakooli tegutsemist Tallinna armeenia seltsi juures (<http://www.meis.ee/pictures/Pyhapaevakoolid.pdf>). Käesolevas uurimuses ei osalenud aga ühtegi õpilast, kes oleks väitnud, et nad õpivad seal armeenia keelt. Armeenia keelt peaks aitama säilitada ka Tallinnas tegutsev Armeenia Apostliku Kiriku Eesti kogudus. Kuna õpilaste arv on väike, on üsna raske kodukeele rühmi moodustada, et aga üsna suur osa nendest on koondunud kesklinna, siis on keeleõpperühma loomine võimalik.

Grusiinid

Leri Dzaparidze (1999) sõnul pole grusiinide suurt immigratsioonilainet Eestisse Nõukogude ajal kunagi täheldatud, migratsioon on kasvanud 1959. aastast alates ning peamiselt seotud Eesti kõrgkoolides õppimisega. Seetõttu on ka grusiinide kogukond Eestis üsna väike. 1989. aasta rahvaloenduse järgi oli Eestis grusiine kokku 606, kellest umbes pool (305) elas Tallinnas. Ka siin oli segaabelude arv suur, Statistikaameti andmetel (1989) elas grusiinidest 262 inimest segaabelus. Emakeelsuse aste oli seejuures Nõukogude perioodi kohta siiski üsna kõrge, sest 325 inimest (54%) märkisid 1989. aastal oma emakeeleks gruusia keele. Ent ka venekeelsuse aste oli väga kõrge, sest vene keel oli ainsaks suhtluskeeleks 261-l ja teiseks keeleks 297 inimesel, millest võib järeldada, et vene keelt kasutas 92% grusiinidest (558 inimest).

2000. aasta rahvaloendus (tabel 16) näitab, et grusiinide arv vähenes Eestis pärast Gruusia ja Eesti iseseisvumist ning vähenenud on ka gruusia keelt emakeelena kasutajate hulk (43% grusiinidest), millest võib järeldada, et Eestisse jäid peamiselt segaabeludes olevad inimesed.

Tabel 16. Grusiinid ja nende emakeel Eestis ja Tallinnas 2000. aasta rahvaloenduse järgi

Grusiinid	Emakeel kokku	Gruusia keel emakeelena		Eesti keel emakeelena		Vene keel emakeelena	
Eestis	430	187	43%	25	6%	216	50%
Tallinnas	218	94	43%	9	4%	114	52%

Eesti Statistikaamet, 31. märts 2000 (uuendatud 01.03.2002)

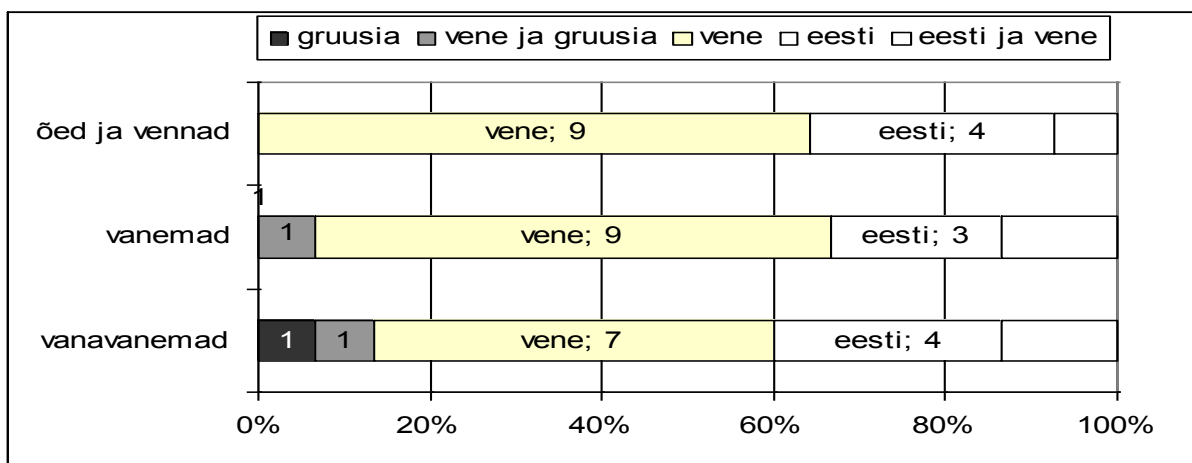
Käesolevas uurimuses osales 15 gruusia päritolu õpilast, kellest ükski ei olnud ise Gruusias sündinud. Kahel õpilasel olid mõlemad vanemad Gruusiast pärit ning ülejäänud olid sega-perekonnast, kus üks vanematest oli grusiinlane. Perekonnad praktiliselt ei rääkinud gruusia keelt, vaid ühes peres kasutati seda vene keele kõrval teise keelena (tabel 17). Selles peres rääkis gruusia keelt teise keelena nii ema kui ka isa. 60% peredest kasutas vene keelt ainsa suhtluskeelena, 20% teise keelena ja viimane 20% kõneles eesti keelt ainsa kodukeelena. Seega võib järeldada, et Eestisse jäämise põhjuseks oli segaperekond, kus vene keel oli gruusia keele juba välja tõrjunud.

Tabel 17. Gruusia päritolu õpilaste keelekasutus kodus vanematega suheldes

Sünniriik	Kokku	Gruusia	Vene ja gruusia	Vene	Eesti	Eesti ja vene
Õpilane ise sündinud Eestis, mõlemad vanemad Gruusias	2	0	1	1	0	0
Õpilane ise sündinud Eestis, üks vanematest Gruusias	13	0	0	8	3	2
Kokku	15	0	1	9	3	2

Vanavanematega kõneles gruusia keelt kaks õpilast. Õpilane, kes kasutas gruusia keelt kodus oma vanematega suheldes, kõneles nii oma isa- kui ka emapoolsete vanavanematega ainult gruusia keeles. Teine õpilane rääkis isapoolsete vanavanematega gruusia ja emapoolsete vanavanematega vene keelt, mis näitab seda, et õpilane on pärit segaperekonnast. Õdede ja vendadega ei rääkinud ükski laps gruusia keelt. Vene keelt kasutas üheksa õpilast, mis vastas ka vene koolis õppijate arvule. Eesti õppekeelega koolis käis grusiinidest kokku kuus õpilast, kuid kodus suhtluses kõneles õdede ja vendadega neist eesti keelt neli – ilmselt polnud kahel ülejäänul õdesid ja vendi, kellega eesti keeles rääkida.

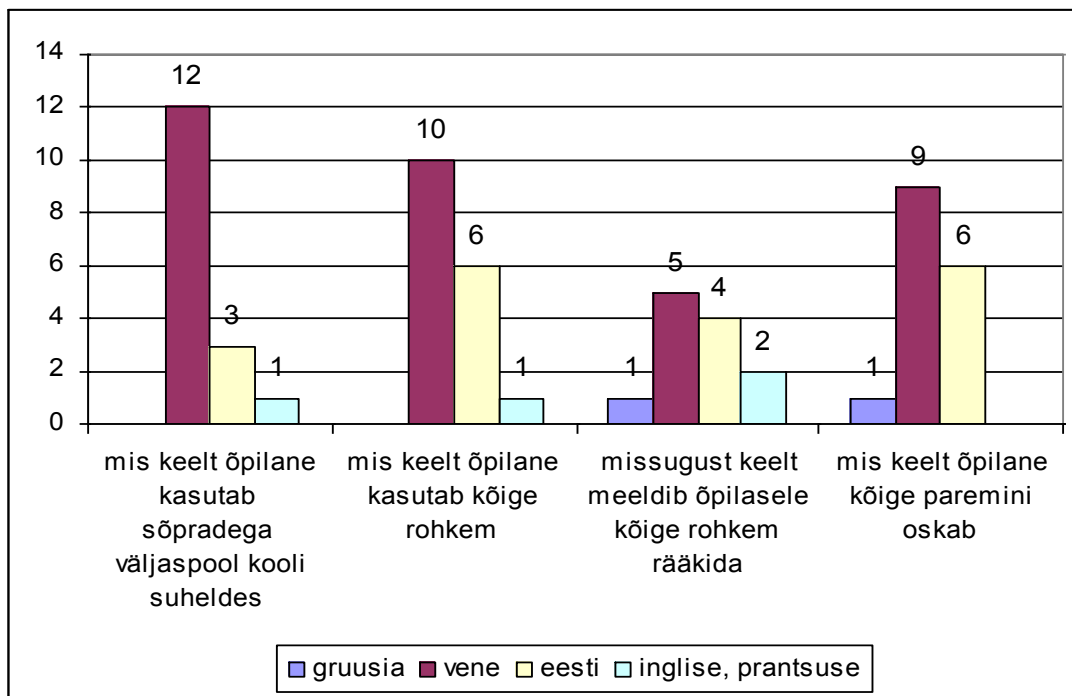
Joonis 19. Gruusia päritolu õpilaste keelekasutus vanavanemate, vanemate ning õdede ja vendadega suheldes

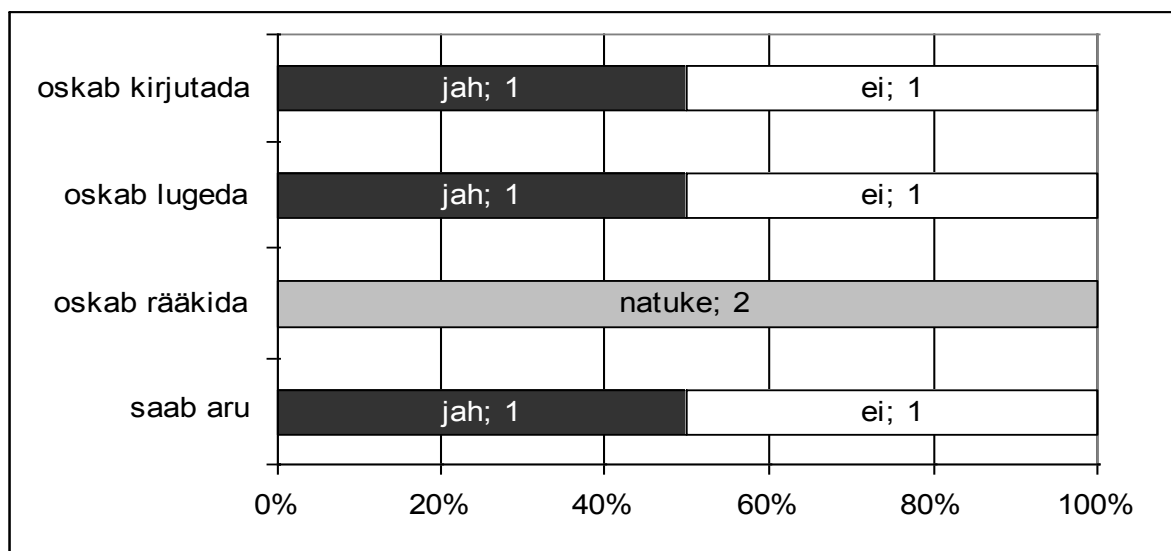
Väljaspool kooli suhtles sõpradega vene keeles tunduvalt rohkem õpilasi (12 õpilast, 80%), kui õppis vene koolis (üheksa õpilast, 60%). Teisel kohal oli eesti keel, mida kasutas kolm õpilast (seega poole vähem õpilasi, kui õppis eesti koolis), gruusia keelt ei kasutanud keegi. Kõige rohkem kasutatavad ja kõige paremini vallatavad keeled vastasid rohkem kooli õppekeeltele: kuus eesti koolis õppivat last väitsid ka, et räägivad eesti keeles kõige rohkem ja oskavad seda kõige paremini. Samal ajal nimetas üks õpilane ka gruusia keelt ühe keelena, mida ta kõige paremini oskab. Õpilane, kes kasutas kodus gruusia keelt, ütles ka ainsana, et talle meeldib kõige rohkem rääkida gruusia keelt ning see on peale vene keele teine keel, mida ta kõige paremini valdab. Ootuspärased muutused toimusid siis, kui küsiti, missugust keelt meeldib õpilastele kõige rohkem rääkida. Kuigi ka siin nimetas vaid üks õpilane gruusia keelt, vähenes vene keele osatähtsus märgatavalt. Gruusia keelt soovis õppida ainult üks õpilane. Üldse oli kogu uuringus gruusia keelt õppida soovijaid kokku neli, kuid teised õpilased ei olnud gruusia päritolu.

Joonis 20. Gruusia päritolu õpilaste keelelised hoiakud ja eelistused

1997. aastal loodi Eesti gruusia selts Mamuli, mille juurde asutati ka pühapäevakool. Džaparidze sõnul (1999: 172) on kõik kooliealised lapsed suudetud aastaga gruusia keeles lugema õpetada. Käesolev uuring näitas, et selles vanuserühmas ei õppinud ükski laps enda sõnul gruusia keelt. Kahelt õpilaselt, kes rääkisid vanemate või vanavanematega gruusia keeles, küsiti nende gruusia keele oskuse kohta. Üks õpilastest oskas enda sõnul üksnes natuke rääkida, teine, kes samuti kodus gruusia keelt kasutas, sai sellest keelest aru ning oskas lugeda ja kirjutada (joonis 21).

Joonis 21. Gruusia keelt vanemate või vanavanematega suheldes kasutavate õpilaste hinnang oma gruusia keele oskusele

Kahtlemata võib öelda, et vaadeldav rühm on liiga väike järeltuste tegemiseks, kuid uuring hõlmas siiski 74% sellevanustest Tallinna õpilastest (peaaegu kõikidest Tallinna suurematest koolidest), mistõttu on väga väike tõenäosus, et mõni sellevanune grusiinlane välja jäi. Pealegi oli eespool vaadeldud tatarlaste rühm veelgi väiksem, kuid emakeele säilitamise aste oli seal tunduvalt kõrgem.

Kuna õpilased elasid hajutatult viies linnaosas, ei ole ka mõeldav nende koondamine ühisesse keeleõpperühma. Imestada jääb vaid selle üle, kes või kus siis on need gruusia päritolu õpilased, kes kõik Džaparidze sõnul pühapäevakoolis lugemise selgeks saavad. Selle rühma puhul tuleb

eriti selgelt esile just segaabiellude mõju kodukeelele. Ilmselt on juba enne Eesti iseseisvumist sellistes perekondades võetud kasutusele kõrgema staatusega vene keel. Teiseks põhjuseks on uute immigrantide puudumine, mis tõstaks rahvuskeele kõnelejate taset grusiinide rühmas. Kolmandaks põhjuseks on see, et armeenlased, grusiinid ja mitu teist Kaukaasia rahvast (nt tšerkessid) määratlevad end religioosse kuuluvuse (islam – kristlane) põhjal, vastandades või samastades end moslemitega, mitte keele põhjal. Seda kinnitavad näiteks ka käesoleva artikli autori tšerkessi (adõgeede, kabardide, absahhide jt) keele säilimise uuringud diasporaa tingimustes Lähis-Idas, mis samuti näitasid, et eelkõige identifitseeritakse end religioosse kuuluvuse, mitte keele alusel. Seepärast säilitatakse diasporaa tingimustes rahvatants ja mitmesugused muud sümboolsed kultuuritraditsioonid, kuid keelt ei peeta oluliseks (Rannut 2007).

4.4. Lätlased ja leedulased

Kui kõik teised eespool vaadeldud rühmad olid Eestis nii keeleliselt kui ka kultuuriliselt kauged ja neid võis suhestada üksnes Venemaaga, siis luterlik Läti ja katoliiklik Leedu on nii religioonilt kui ka kultuurilt pigem lähedasemad Eestile kui Venemaale. Mõlemaid riike, Leedut ja Lätit, ühendab sõltumatus Venemaast ja kuulumine Euroopa Liitu. Leedu ja läti keel kuuluvad balti keelte idarühma, erinedes vene keelest. Mõlemas riigis on titulaarkeel ainus riigikeel ja ainus õppekeel koolis. Mõlemas keeles kasutatakse ladina tähestikku.

2001. aasta rahvaloenduse andmetel oli Leedus leedulasi 2 907 293 (83,45%), poolakaid 234 989 (6,74%) ja venelasi 219 789 (6,31%). Lätis on venelaste osatähtsus suurem, lätlased moodustavad 58,8% elanikest (2005) ning venelased on arvuliselt kõige suurem vähemus, moodustades 27,3% elanikkonnast.

Lätlased

Ühise piiri tõttu on lätlased Eestis eelkõige piirialadel elav vähemus, kuid see puudutab siiski Valga elanikkonda, mitte Tallinna lätlasi. Ita Saks jt (1999: 290) ütlevad, et lätlasi on Eestisse elama asunud läbi aegade ja neid on siia ka vägivaldselt toodud. Sellest annavad tunnistust vakuraamatuis leiduvad rahvust tähistavad lisanimed, mõni läti siirdeala oli isegi Põhja-Eestis.

1897. aasta ülevenemaalise rahvaloenduse järgi elas Eestis 9793 lätlast, kellest Valgas-Valkas elas 4450 ja Tallinnas 250. Saksi jt (1999: 291) andmeil vähenes 1922. aastaks lätlaste arv Eestis umbes kolmandiku võrra ja ulatus 6000 inimeseni, kellest 770 elas Tallinnas. Edasi vähenes lätlaste arv Eestis veelgi, saavutades madalseisu 1959. aastal, kui Eestis elas vaid 2888 lätlast. Toetudes taas Saksi jt (1999: 293) andmetele, võib öelda, et Nõukogude perioodil oli nii lätlaste vähenemise kui ka Eestisse ümberasumise üks põhjus küüditamine. Pärast Siberist naasmist ei antud lätlastele enam Lätis elamisluba, mistõttu paljud valisid elukohaks Läti naabermaa Eesti. Praegu Eestis elavatest lätlastest suurem osa asus Eestisse elama aastatel 1960–1970, vanematest olijatest saabus enamik aastatel 1945–1955. Aastal 1989, enne Eesti taasiseseisvumist, elas Eestis kokku 3135 lätlast, kellest 57,2% kõneles läti keelt ja 29,1% vene keelt emakeelena. Seega oli lätlaste emakeelsuse aste juba Nõukogude ajal suhteliselt kõrge. Viimase rahvaloenduse andmetel (Statistikaamet 2001) moodustavad lätlased suuruselt seitsmenda rühma Eestis. Lätlaste arv Eestis on võrreldes Nõukogude ajaga vähenenud (2330, tabel 18), kuid Tallinnas elavate lätlaste osatähtsus on endiselt kasvanud. Emakeelsuse tase on pisut madalam (Eestis 53%, Tallinnas 48%) ja venekeelsuse tase kõrgem (Eestis 37%, Tallinnas 46%), mille üheks põhjuseks võibki pidada suurema osa lätlaste elama asumist Tallinna, kus tänini kasutatakse vene keelt *lingua franca*'na.

Tabel 18. Lätlased ja nende emakeel Eestis ja Tallinnas 2000. aasta rahvaloenduse järgi

Lätlased	Emakeel	Läti keel		Eesti		Vene	
	kokku	emakeelena		keel emakeelena		keel emakeelena	
Eestis	2330	1242	53%	208	9%	859	37%
Tallinnas	827	401	48%	38	5%	380	46%

Statistikaameti 2002. aasta andmetel peaks Eestis tervikuna elama 175 Lätis sündinud kuni 14-aastast last, kellest Tallinnas elab kokku 36. Viie- kuni üheksa-aastaseid Lätis sündinud lapsi oli 2002. aasta seisuga Tallinnas üheksa. Tallinna õpilaste kodukeele uuringus leidis kokku 79 läti päritolu õpilast, kellest üheksa oli sündinud Lätis, 66 Eestis ja neli Venemaal. Lätis sündinud õpilastest vaid ühel olid ka mõlemad vanemad Lätis sündinud, kuid perekond kasutas vene keelt ainsa suhtluskeelena. Kokku kasutas vene keelt ainsa kodukeelena 58 õpilast (72%) ja teise kodukeelena kaheksa õpilast. Läti keelt ainsa kodukeelena ei rääkinud neist keegi ja teise kodukeelena kasutas 8% õpilastest (kuus õpilast). Seejuures suhtles ainult läti keeles emaga kaks

õpilast ja isaga üks õpilane. Vaid eesti keeles kõneles emaga 13 ja isaga 15 õpilast. Läti keele vähene kasutus on ühest küljest kindlasti seotud segaperekondade domineerimisega tänapäeva Tallinna läti kogukonnas. Erinevalt teistest rühmadest torkab silma suurem eesti keele kasutus kodukeelena ja isegi ainsa kodukeelena. Ainsa kodukeelena kõneles eesti keelt 11% ja teise keelena 15% õpilastest. Samal ajal aga domineeris kodukeelena tugevalt ka vene keel, mis on tunduvalt suurema kasutusala, kui Statistikaameti andmed näitavad (vrd tabel 18 ja 19). Sellest võiks järeldada, et lätikeelne kogukond Tallinnas sama hästi kui puudub.

Tabel 19. Läti päritolu õpilaste keelekasutus kodus vanematega suheldes

Sünniriik	Kokku	Eesti ja läti	Läti ja vene	Vene	Eesti	Eesti ja vene
Õpilane ise ja tema mõlemad vanemad sündinud Lätis	1	0	0	1	0	0
Õpilane ise sündinud Lätis ja üks	5	2	0	3	0	0
Õpilane ise sündinud Lätis, kuid	3	0	0	3	0	0
Õpilane ise sündinud väljaspool Lätit (Eestis või mujal), mõlemad vanemad Lätis	2	0	0	2	0	0
Õpilane ise sündinud väljaspool Lätit (Eestis vm), üks vanematest Lätis	68	3	1	48	9	7
Kokku	79	5	1	57	9	7

Sellist läti päritolu rühma etnilise ja keelise identiteedi kadu aitavad selgitada varasemad intervjuud ja ankeetküsitlused, mis näitavad esiteks, et puhtaid läti perekondi oli Eestis juba ka varasematel aastatel väga vähe (Rannut 2002, 2003, 2005). Näiteks räägib üks ema poolt läti päritolu õpilane oma vanemate elukohavahetusest ja etnilisest taustast järgmist: *Ma olen venelane, kui isa järgi võtta. Ema poolt olen natuke lätlane ka, sest ema on lätlane. Ma sündisin Lätis, see tähendab Valkas, see jääb Läti poole peale, mu ema elas seal. Mu ema ongi sealt pärit, isa on Narvast, kuigi tegelikult Venemaalt. Emaga tulime siis (Eestisse), kui ma olin umbes aastane, sest isa elas Valgas.*

Õpilase kodukeeleks oli kujunenud vene keel, mis aga hakkas eestikeelse keskkonna (koolivaliku) ja ema eesti keele eelistuse mõjul eesti keeleks üle minema. Intervjueeritud lapse ema sõnul kodus läti keelt ei kasutatud: *Abikaasaga räägin rohkem vene keeles, see on ju tema emakeel. Lastega eesti keeles, nad ei tahagi eriti vene keeles suhelda, ikka eesti keeles.*

Erinevalt teistest rühmadest torkab lätlaste puhul silma eesti keele suurem tähtsustamine, mis avaldub keelekasutuses nii kodus kui ka väljaspool kodu: 28% läti päritolu õpilaste (22 õpilast) jaoks oli eesti keel esimene või teine kodukeel, ainult eesti keele kasutajaid oli 11% (üheksa õpilast). Kuigi ukrainlaste seas oli eesti keele kasutajaid arvuliselt rohkem (54), moodustas see protsentuaalselt väiksema osa (12%) õpilastest. Ka valgevenelaste seas ulatus eesti keelt kodukeelena kasutavate õpilaste osatähtsus 11%-ni (17 õpilaseni) ning aserbaidžaanlaste seas oli neid 8% (4).

Teiseks näitavad intervjuud, et Nõukogude perioodil kujunenud segaperekondades teisi kultuure peale vene kultuuri eriti ei väärtustatud. Näiteks ei pidanud üks Lätis sündinud ja kasvanud intervjueeritav, kelle vanemad olid läti ja poola rahvusest, end ise sugugi lätlaseks ega teinud seda ka tema lapsed. Oma emakeele ja kultuuri väärtustamist puudutavale küsimusele vastas ta, et tema arvates on just väga tähtis säilitada vene keelt ja kultuuri, sest vene kultuur on üks maailma kõige rikkamaid kultuure.

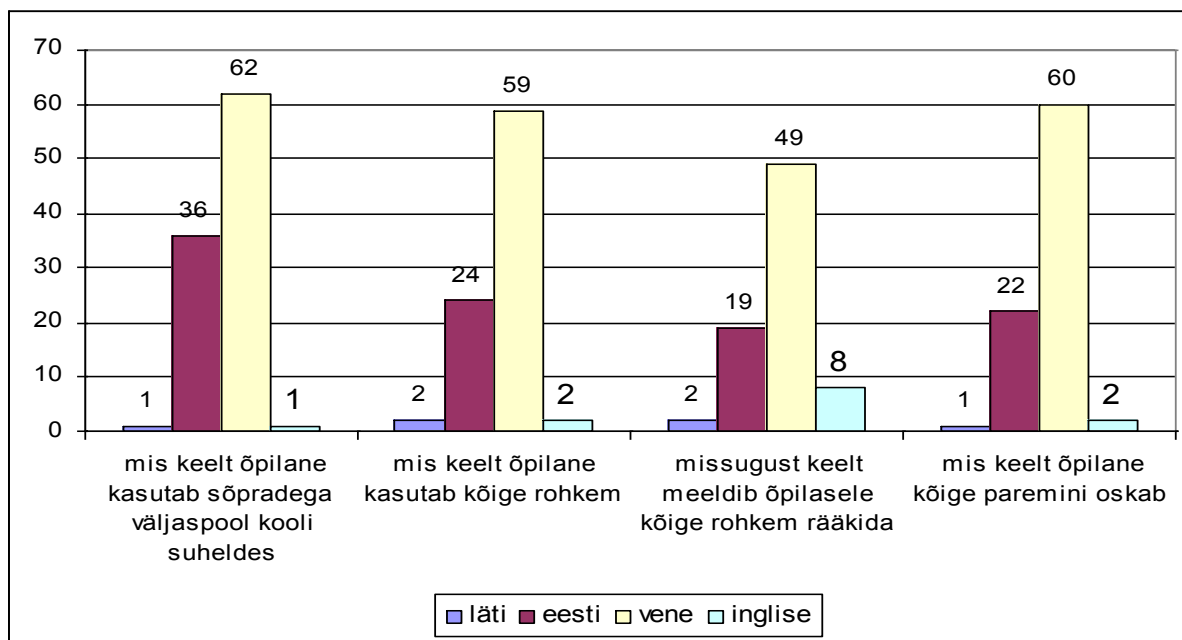
Õpilaste läti päritolusse aitab kindlasti selgust tuua keelekasutus vanavanematega. Küsitluse kohaselt kasutas kaheksa õpilast ema- või isapoolsete vanavanematega suheldes ainult läti keelt. Õdede ja vendadega rääkis läti keeles vaid üks õpilane. Seega toimub ka siin põlvkondadevaheline läti keele kasutuse vähenemine. Märkimisväärne on selles kohordis aga põlvkondadevaheline vene keele kasutuse vähenemine ja samal ajal eesti keele kasutuse suurenemine. Uurimistulemuste kohaselt kõneles ainult vene keelt vanavanematega 71% ning õdede ja vendadega 66% õpilastest.

Eesti keelt kõneles ainsa keelena vanavanematega 14% ning õdede ja vendadega 19% õpilastest (tabel 20). Sellist muutust eesti keele kasuks teiste rühmade juures ei täheldatud. Samal ajal aga tuleb märkida, et vene õppekeelega koolis käis 56 (71%) ja eesti koolis 23 (29%) õpilast, mis tähendab, et eesti keele kasutajaid on selles rühmas rohkem kui eesti koolis õppijaid.

Tabel 20. Läti päritolu õpilaste keelekasutus vanavanemate, vanemate ning õdede ja vendadega suheldes

Õpilase keelekasutus	Läti	Eesti, vene ja läti	Eesti	Vene	Eesti ja vene	Puudub	Kokku
Vanavanematega	8	0	10	56	3	2	79
Vanematega	0	6	10	54	7	0	79
Õdede ja vendadega	1	0	15	52	2	9	79

Joonis 22. Läti päritolu õpilaste keelelised hoiakud ja eelistused

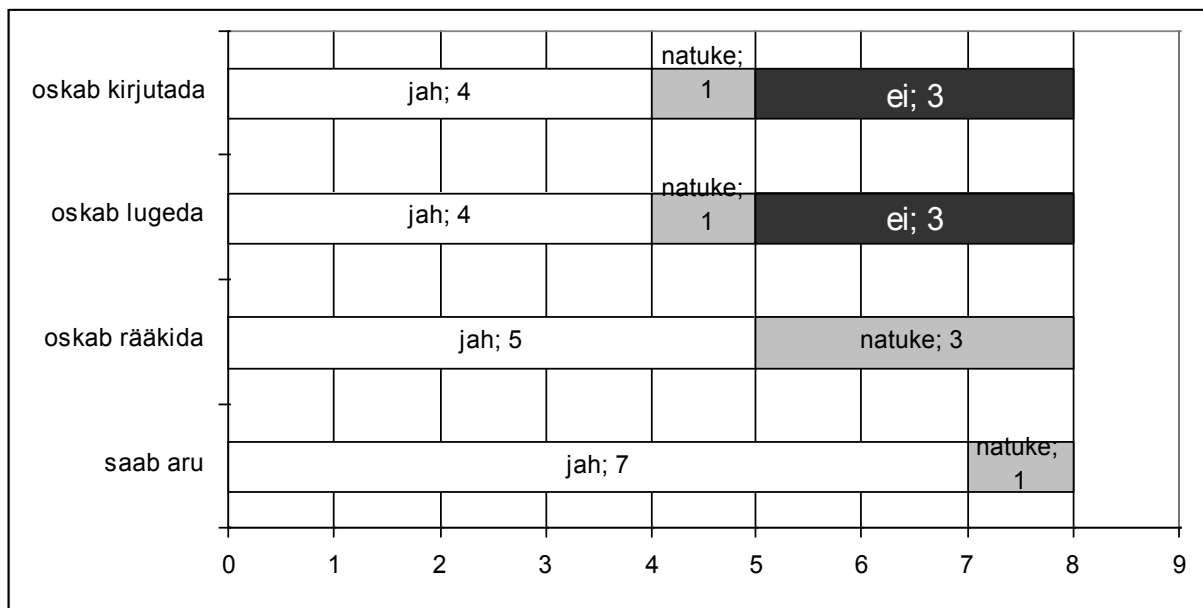

Ka väljaspool kooli oli eesti keele kasutajate arv suurem kui eesti koolis õppijate oma, kuigi siin domineeris vene keel selgelt teiste keelte üle. 78% õpilastest kasutas vene keelt ja 46% õpilastest eesti keelt ühe või ainsa suhtluskeelena väljaspool kooli sõpradega suheldes (joonis 22). Läti keeles suhtles väljaspool kooli sõpradega vaid üks õpilane, kes rääkis läti keelt ka kodus oma

õdede ja vendadega. Kaks õpilast nimetas läti keelt nende keelte seas, mida neile meeldib kõige rohkem rääkida ja mida nad enim kasutavad. Ootuspäraselt langes vene ja eesti keele osatähtsus küsimuse korral, missugust keelt meeldib õpilasele kõige rohkem rääkida: vene keelt nimetas sel juhul 62% ja eesti keelt 24% õpilastest. Kõige paremini vallatavaks keeleks nimetasid 22 õpilast eesti keele ja 60 õpilast vene keele, mis ei vasta õpilaste kooli õppekeelele (vene õppekeelega koolis käis 56 ja eesti koolis 23 õpilast), vaid näitab seda, et isegi osa eesti koolis käivate läti päritolu laste jaoks on vene keel domineeriv keel.

Kaheksalt õpilaselt, kes kasutasid vanemate või vanavanematega suheldes läti keelt, küsiti nende hinnangut oma keeleoskusele. Tulemused näitasid samasugust langustendentsi suuliste ja kirjalike keeleoskuste vahel nagu eelmistegi rühmade puhul. Keegi lastest ei väitnud, et ta ei saa aru või ei oska rääkida, arusaamisoskus oli peaaegu kõigil enda hinnangul hea. Kolm õpilast väitsid, et nad ei oska läti keeles lugeda ega kirjutada.

Joonis 23. Läti keelt vanemate või vanavanematega suheldes kasutavate õpilaste hinnang oma läti keele oskusele

Kuigi aastatel 1935–1936 tegutses Eestis tervelt kuus läti õppekeelega kooli (Müüripeal 2006), ei

ole praegu teada isegi ühtegi tegutsevat pühapäevakooli Tallinnas. 2002. aasta andmetel on Eestimaa Lätlaste Selts saanud pühapäevakooli toetuseks Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuselt väikese toetuse (vt Eesti teine aruanne Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni täitmise kohta 2004), kuid praegustes nime-kirjades (MEIS 2007–2008) läti keele õpet pakkuvat pühapäevakooli ei leidu, mistõttu on loomulik, et ükski õpilane ei väitnud end käeolevas uurimuses läti keelt õppivat. Positiivse tähelepanekuna võib esile tuua fakti, et läti keelt soovis õppida viis läti päritolu õpilast ja üldse kokku uuringus osalenud õpilastest 58. Pidades silmas asjaolu, et lätlased moodustavad Eestis suuruselt seitsmenda rahvusrühma, on käesoleva uurimuse andmetel läti keelt kodukeelena kõnelevate õpilaste arv üsna väike (8). 79 läti päritolu õpilast on koondunud peamiselt kolme Tallinna kesklinna ümbritsevasse linnaossa: 24% õpilastest elab Kesklinnas, 22% Lasnamäel, 18% Mustamäel ja 15% Haaberstis, ülejäänud 15% Nõmmel ja Põhja-Tallinnas. Seega on ka siin huvi korral läti keele õpet pakkuvate klasside avamise võimalus täiesti olemas. Kuna tegemist on Eesti naabermaa ja Euroopa Liidu liikmesriigiga, kellega on sõlmitud vastavad bilateraalsed lepingud (vt ptk 3), oleks läti keele õppele suurema rõhu asetamine kindlasti oluline.

Leedulased

Eestlaste ja leedulaste ajaloolised kontaktid ulatuvad aastatesse 1566–1569, mil Lõuna-Eesti oli enne Leedu ja Poola ühinemist Leedu suurvürstiriigi osa. Teine leedulaste varasem Eestisse tulek toimus 19. sajandi esimesel poolel Poola-Leedu ülestõusu tagajärjel. Kui 1832. aastal suleti Vene tsaari Nikolai I käsul Vilniuse Ülikool, hakkas suurenema ka Tartu Ülikoolis õppivate leedu tudengite arv. 1897. aastal toimunud esimese ülevenemaalise rahvaloenduse andmeil elas Eestis 134 leedulast, kellest 63 asus Tallinnas (Budginaite ja Unt 1999: 279).

Peamine migratsioonilaine, mis ulatub tänapäeva, on siiski seotud Teise maailmasõja tagajärjel Nõukogude Liidu piires kujunenud töömigratsiooniga. Leedulasi tuli tööle nii Eesti kaevandustesse, raudteedele kui ka sõjatööstusliku profiiliga Dvigateli tehasesse, mis asus Tallinnas. 1950. aastatel lisandus tööimmigrantidele Nõukogude ajal represseeritud, keda ei lubatud pärast Siberist tagasi pöördumist enam kodumaale elama. Aastaks 1989 oli leedulaste arv Eestis suurenenud 2568 inimeseni, kellest 1052 (41%) asus elama Tallinna, moodustades suuruselt kümnenda rühma.

62,7% toleaegetest Eestis asuvatest leedulastest kõneles leedu keelt emakeelena. 2001. aasta rahvaloenduse kohaselt on leedulaste üldarv nii Eestis tervikuna kui ka Tallinnas kahanenud, praegu elab Tallinnas 949 leedulast (45% Eesti leedulastest). Samuti on madalam nende emakeelsuse aste rahvuskeele kõnelemisel. Tallinnas elavatest leedulastest kõneleb 55% rahvuskeelt ja 42% vene keelt emakeelena ehk esimese kodukeelena (tabel 18).

Tabel 21. Leedulased ja nende emakeel Eestis ja Tallinnas 2000. aasta rahvaloenduse järgi

Leedulased	Emakeel kokku	Leedu keel emakeelena		Eesti keel emakeelena		Vene keel emakeelena	
Eestis	2116	1147	54%	100	5%	849	40%
Tallinnas	949	523	55%	19	2%	399	42%

Käesolevas uurimuses (tabel 22) osales kokku 31 leedu päritolu õpilast, kellest vaid kaks olid ise sündinud Leedus ja ühel olid seal sündinud mõlemad vanemad. Lapsevanemate seas oli Leedus sündinuid kokku 32, nendest 20 olid emad. Põhiliselt on siin tegemist segaperekondadega, sest 28 õpilase vanematest üks oli sündinud Leedus ja teine väljaspool (peamiselt Eestis). Leedu keelt kõneles ainsa kodukeelena vaid üks õpilane ja teise keelena kuus õpilast. Seega kõneles leedu keelt kokku 23% õpilastest (seitse õpilast). Isade seas leidis kolm ja emade seas kuus leedu keele kõnelejat. Erinevalt teistest rühmadest on siin seega olukord vastupidine ja emad säilitavad leedu keelt rohkem kui isad. Perekonnas, kus mõlemad vanemad olid sündinud Leedus, kõneldi poola keelt kodukeelena. Ainult vene keelt kasutas kodukeelena 48% ja eesti keelt 19% õpilastest.

Tabel 22. Leedu päritolu õpilased sünniriikide ja kodukeele lõikes

Vanavanematega rääkis leedu keelt kaheksa õpilast, kellest viis kasutas seda ainsa suhtluskeelena nii emapoolsete kui ka isapoolsete vanavanematega. Emapoolsetest vanavanematest seitse kasutas õpilasega suheldes ainult leedu keelt, kusjuures leedu keelt teise keelena ei kasutanud keegi. Isapoolsetest vanavanematest rääkisid leedu keelt vaid kaks: üks ainsa ja teine teise kodukeelena. Seega osutab juba see asjaolu, et tegemist on segaperekondadega, kus õpilaste leedu päritolu on põhiliselt emapoolne. Kuigi tabel 23 näitab, et nii vanavanemate kui ka vanematega suheldes kasutab leedu keelt kokku kaheksa õpilast, on siiski ilmne keelevahetustendets märgatav just leedu keele teise keele staatusesse nihkumisena. Õdede ja vendadega suheldes väheneb leedu keele kasutus veelgi, vaid üks õpilane kõneleb õdede ja vendadega ainult leedu keelt ning kaks õpilast kõnelevad seda eesti keele kõrval teise keelena. Ainsana võib märgata järjepidevat põlvkondadevahelist keelekasutust leedu päritolu poolaka puhul.

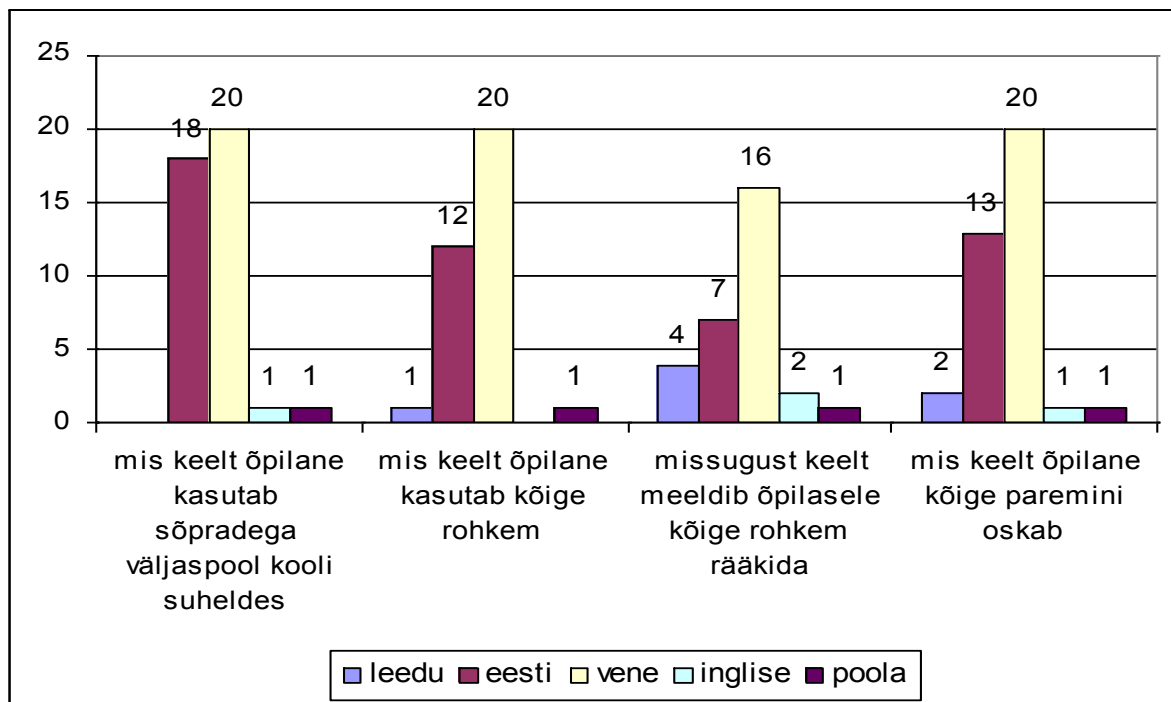
Kooli õppekeele mõju leedulaste rühma puhul pole nii ilmne, sest eesti koolis õppis 12 ja vene koolis 19 õpilast, kuid õdede ja vendadega vaid vene keeles rääkijaid oli 17 ja eesti keeles rääkijaid seitse. Siiski oli eesti ja vene keeles suhtlejaid rohkem võrreldes vastava kodukeele esinemisega vanematega suheldes (vrd eesti ja vene keele kasutamist tabelis 23).

Tabel 23. Leedu päritolu õpilaste keelekasutus vanavanemate, vanemate ning õdede ja vendadega suheldes

Suhtluskeel	Leedu	Eesti ja leedu	Vene ja leedu	Eesti	Vene	Eesti ja vene	Poola	Puudub	Kokku
Vanavanematega	5	2	1	6	13	3	1	0	31
Vanematega	1	4	3	6	14	2	1	0	31
Õdede ja	1	2	0	7	17	1	1	2	31

Samas näitavad uurimistulemused (joonis 24), et väljaspool kooli kasutatakse nii eesti kui ka vene keelt rohkem, kui vastavas koolis õpilasi leidub, seega suhtlevad nii eesti koolis õppijad vene keeles kui ka vene koolis õppijad eesti keeles.

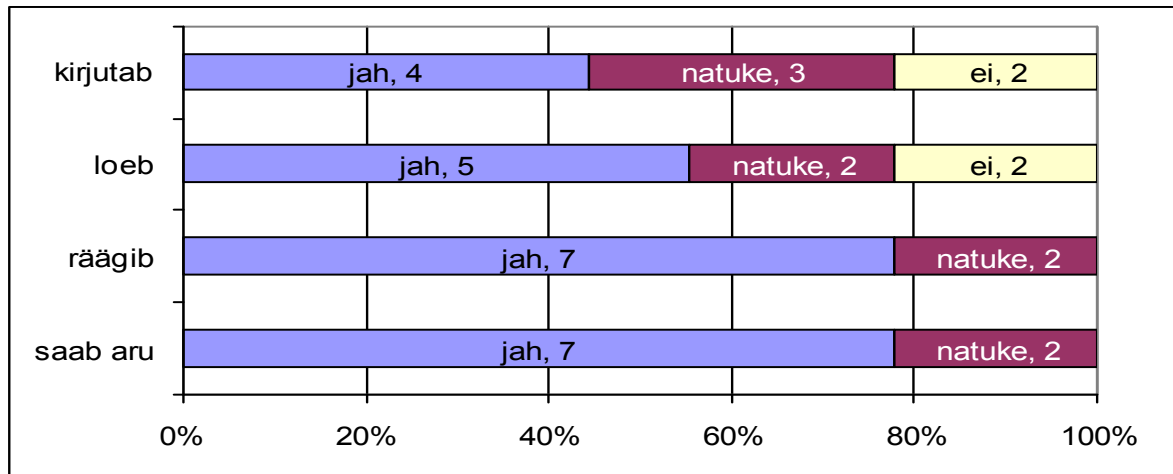
Joonis 24. Leedu päritolu õpilaste keelelised hoiakud ja eelistused

Võrreldes lätlastega torkab silma leedulaste positiivsem suhtumine oma rahvuskeelde: lätlastest väärtustas oma rahvuskeelt 3% ja leedulastest 13%. Seepärast on kõrgem ka hinnang oma rahvuskeelega oskusele. Kõige rohkem kasutatavate keelte ja kõige paremini osatavate keelte osas domineerib aga selgelt vene keel ja eesti keele osatähtsus piirdub täpselt eesti koolis õppijate arvuga (12). Eesti õppekeeleks on ilmselt ka põhjuseks, miks leedulaste seas on võrreldes lätlastega kaks korda rohkem õpilasi, kes peavad eesti keelt keeleks, mida nad oskavad kõige paremini.

Üheksalt leedu keelt vanemate või vanavanematega kõnelevalt õpilaselt küsiti nende hinnangut oma leedu keele oskusele. Sarnaselt teiste rühmadega näitasid küsitluse tulemused langevat tendentsi suuliste ja kirjalike osaoskuste suunas. Kõige paremaks hinnati arusaamis- ja kõnelemisoskust: kõik õpilased said aru ja oskasid rääkida. Luges- ja kirjutamisoskuse hindamisel leidis 22% õpilastest (2), et ei oska lugeda ega kirjutada.

Joonis 25. Leedu keelt vanemate või vanavanematega suheldes kasutavate õpilaste hinnang oma rahvuskeele oskusele

Kuigi 1980. aastal rajati Eesti Leedulaste Selts, mis kannab alates 10. märtsist 1990 nimetust Eesti Leedulaste Ühendus, puuduvad igasugused andmed tegutseva pühapäevakooli kohta. Pühapäevakooli küsimust ei valgusta ka 2005. aastal Cecilija-Rasa Unti ja Ita Sermani (2005) koostatud Eesti leedulasi käsitlev raamat sarjast „Rahvused Eestis“. Ainsana mainib leedu keele õpet pühapäevakoolis Müüripeal (2006: 22), tuues näite Leedu riigi toetusest oma pühapäevakooli õpetajale, kes õpetab Eestis leedu keelt ja kultuuri, kus tahes see siis võiks ka toimuda. Ükski käesolevas uurimuses osalenud leedu päritolu õpilane ei väitnud, et ta õpib leedu keelt. Kaks leedu keelt kodukeelena mittekõnelevat õpilast (22%) ütlesid, et nad sooviksid leedu keelt õppida, kusjuures üks neist kõneles kodukeelena poola keelt. Lisaks juba mainitud kahele leedu keelt õppida soovijale oli leedu keele õppimisest vastavas vanuserühmas huvitatud veel 23 õpilast. 31 leedu päritolu õpilast elab hajutatult seitsmes linnaosas, kuid peamiselt siiski Lasnamäel (10) ja Kesklinnas (9). Kuna lisaks leidis veel 23 keelehuvilist, siis oleks ilmselt võimalik hea tahtmise korral keeleõpperühmi organiseerida.

6. RÜHMADE VÕRDLUS JA KOKKUVÕTE

Nõukogude okupatsioon tõi Eestis kaasa ulatusliku venestamispoliitika, mille tagajärjed mõjutavad siiani negatiivselt eri rahvusrühmade jätkusuutlikkust. Statistikaameti andmetel võib väita, et kõikidest vaadeldud rühmadest umbes pool on elama asunud Tallinna, mis muudab rahvuskeelte küsimuse just selles piirkonnas aktuaalseks.

Uurimistulemused näitasid, et selles vanuserühmas on Tallinnas kolm suuremat kogukonda, kelle rahvuskeel on sama hästi kui hääbunud: ukrainlased, valgevenelased ja lätlased. Teised rühmad on arvuliselt tunduvalt väiksemad, kuid mitu nende seast on oma keele palju paremini säilitanud. Silmatorkavaid erinevusi võis täheldada kahe rühma (ukrainlaste ja valgevenelaste ning aserbaidžaanlaste ja tatarlaste) võrdlemisel (tabel 24). Kuigi ukrainlased ja valgevenelased moodustavad Eestis märkimisväärselt suurema rühma, säilitavad nad oma keelt tunduvalt halvemini kui näiteks aserbaidžaanlased, tatarlased ja armeenlased. Tabelis 24 toodud andmete võrdlemisel võib väita, et keele säilimist Eestis ja suutlikkust venestamisele vastu seista mõjutavad suurel määral keelte erinevus vene keelest ja religioosne erinevus vene õigeusust (ning Nõukogude ajal ateismist). Vastava keele sotsiaalne staatus päritolumaal ning päritolumaal poliitiline sõltumatus Venemaast mõjutab rühma üksnes seestpoolt, tekitades seetõttu erinevusi ukrainlaste ja valgevenelaste ning aserbaidžaanlaste ja tatarlaste vahel. Sel põhjusel on näiteks Venemaast poliitiliselt sõltumatumast ja ühe riigikeelega Ukrainast pärit rühmas oma keel säilinud paremini kui kakskeelsest ja Venemaast tunduvalt rohkem poliitiliselt sõltuvast Valgevenest pärit rühmas. Ükskeelsest Aserbaidžaanist pärit rühma aga on oma keele säilitanud paremini kui Venemaa Föderatsiooni koosseisu kuuluv kakskeelne Tatarstanist pärit rühm. Kuigi tatarlasi on tegelikult nii Eestis kui ka Tallinnas üle kahe korra rohkem kui aserbaidžaanlasi (Tallinnas tatarlasi 1265, aserbaidžaanlasi 505), on nende esindatus antud kodukeele uuringus äärmiselt tagasihoidlik, mis on ilmselge märk rühma hääbumisest. Seega ei näita nende suhteliselt hästi esindatud keelekasutus 13 õpilase piires nende tegeliku rühma suuruse taustal positiivset keele säilimise tulemust. Seda kinnitab ka mõlema rühma võrdlemine Statistikaameti andmete taustal, mis

näitavad, et aserbaidžaanlased säilitavad oma emakeelt Eestis paremini kui tatarlased (65% aserbaidžaanlastest ja 50% tatarlastest kõneleb Tallinnas oma rahvuskeelt emakeelena), olgugi et nende rühm on arvuliselt äärmiselt tagasihoidlik.

Tabel 24. Ukraina, valgevene, aserbaidžaanlase, tatari, armeenia, gruusia, läti ja leedu päritolu Tallinna õpilaste rahvuskeele kasutuse võrdlus vanavanemate, vanemate ning õdede ja vendadega suheldes

Rühm	Õpilaste rahvuskeele kasutus suhtlemisel				Kokku õpilasi
	Vana-vanematega	Lapse-vanematega	Õdede/vendadega	Üldse kokku kasutas rahvuskeelt	
Ukraina päritolu rühmas	81 (18,7%)	26 (6%)	11 (2,5%)	83 (19,2%)	433
Valgevene päritolu rühmas	22 (14,1%)	3 (1,9%)	0 (0%)	22 (14,1%)	156
Aserbaidžaanlase päritolu	20 (41,7%)	16 (33,3%)	8 (16,7%)	20 (41,7%)	48
Tatari päritolu rühmas tatari	5 (38,5%)	5 (38,5%)	1 (7,7%)	6 (46,2%)	13
Armeenia päritolu rühmas	8 (34,8%)	8 (34,8%)	4 (17,4%)	9 (39,1%)	23
Gruusia päritolu rühmas	2 (13,3%)	1 (6,7%)	0 (0%)	2 (13,3%)	15
Läti päritolu rühmas	8 (10,1%)	6 (7,6%)	1 (1,3%)	8 (10,1%)	79
Leedu päritolu rühmas	8 (25,8%)	8 (25,8%)	3 (9,7%)	9 (29%)	31

Teistest paremini on säilitanud oma rahvuskeele ka armeenlased, kes on antud uurimuses suuruselt viiendal kohal. Armeenlase võrreldakse samas rühmas koos grusiinidega, kellega neil peaksid olema võrdsed eeldused rahvuskeele säilitamiseks. Mõlemad keeled erinevad vene keelest ja kummaski keeles ei kasutata kirillitsat. Siiski võib märgata kahe rühma vahel Eestis täielikku erinevust. Armeenlased säilitavad sarnaselt aserbaidžaanlastega oma rahvuskeelt suhteliselt hästi, mille üheks põhjuseks võib olla ka Tallinnas tegutsev Armeenia Apostlik Kirik, mis eristab neid vene õigeusust ja toetab keele säilitamist. Grusiinidel aga oma kirik Tallinnas puudub ja oma kodumaal on valitsevaks konfessiooniks õigeusk (Gruusia Õigeusu Kirik).

Grusiinide rühma puhul võis täheldada, et kuigi enamikus perekondades oli vähemalt üks lapsevanematest Gruusias sündinud, kahes perekonnas koguni mõlemad vanemad, ei mõjutanud see keelekasutust ja isegi uute immigrantide peredes gruusia keelt ei räägitud. Seega võib eeldada, et keelevahetus oli toimunud juba enne Eestisse saabumist või oli perekonna puhul tegemist Gruusiast pärit mitte-grusiinidega. Seevastu armeenlaste rühmas rääkisid uued immigrantid (kui mõlemad lapsevanemad olid Armeenias sündinud) kodus ainult armeenia keelt, välja arvatud juhul, kui tegemist oli aserbaidžaanlastega ja kodus räägiti vaid aserbaidžaaani keelt. Vene keel hakkas armeenlaste rühmas domineerima üksnes eeldata-vate segaperekondade puhul, kus ainult üks vanematest oli Armeenias sündinud. Tegelikult ei pruugi asjaolu, et vaid üks vanematest on sündinud lähtemaal (Armeenias või Gruusias), tähendada veel segaperekonda, sest armeenia ja gruusia kogukonnad on asunud Eestis juba mitukümmend aastat (terve Nõukogude perioodi). Seetõttu võib vene keele kasutus tähendada lihtsalt varasemat nõukogudeaegset keelevahetust.

Keelekao ühe mõjurina tuleb segaperekond või vanemate erinev sünniriik esile ka teistes rühmades, näiteks aserbaidžaanlaste seas kasutas 75% (21) segaperekondade lastest (üks vanem sündinud Aserbaidžaanis ja teine Eestis või Venemaal) vanematega suheldes vene keelt ainsa kodukeelena ning 14% (4) teise keelena. Üksnes aserbaidžaaani keelt kõnelesid vaid need perekonnad, kus mõlemad vanemad olid pärit Aserbaidžaanist. Seega võib eeldada, et üks põhjus peitub ka sisserände ajas, sest perekonnad, kus mõlemad vanemad räägivad rahvuskeelt, on enamjaolt uusimmigrantid ja mõlemad lapsevanemad on sündinud samal lähtemaal väljaspool Eestit. Kuigi teiste rühmade puhul see tendents nii selgelt esile ei tulnud, võis ankeetküsitluse ja intervjuude põhjal järeldada, et uusimmigrantide pered, kus õpilased ise ja nende vanemad on lähtemaal sündinud, räägivad suurema tõenäosusega oma rahvuskeelt. Näiteks järeldus ka intervjuudest, et õpilased, kes ise ja kelle vanemad on Ukrainas sündinud, räägivad kodus kas ainult või peamiselt ukraina keelt ka õdede ja vendadega suheldes (Rannut 2003, 2005).

Lisaks võis uurimistulemustest järeldada, et mitmes vaadeldud rühmas kasutasid isad oma lastega suheldes rahvuskeelt rohkem kui emad. Näiteks ukraina päritolu emadest 1,2% ja isadest 2,1% kasutas ukraina keelt kodus ainsa suhtluskeelena, kuigi Ukrainas sündinud emasid oli rohkem (244) kui isasid (216). Valgevenelaste rühmas suhtlesid vanematest üksnes isad lastega valgevene

keeles, kahel juhul räägiti üksnes valgevene keelt ning ühel juhul kasutati seda vene keele kõrval teise keelena. Ka aserbaidžaanlaste seas valitses samasugune tendents, siin kõneles rahvuskeelt kokku 18 isa (38%) ja 14 ema (29%). Seega osutusid naised võrreldes meestega kergemini assimileeruvaks, mida kinnitasid ka varasemad intervjuud ja uurimused (Ülle Rannut 2005; Gal 1978; Dorian 1981).

Uuringus osales kokku 79 läti päritolu õpilast, kellest 10,1% (kaheksa õpilast) kõneles läti keelt, ning 31 leedu päritolu õpilast, kellest 29% (üheksa õpilast) kõneles leedu keelt. Uurimistulemuste analüüsis ja kokkuvõttes väidetud päritolumaa poliitilise iseseisvuse nõrk mõju immigrantide keele säilimisele on lätlaste ja leedulaste puhul ilmselge. Mõlemas rühmas suheldi päritolumaa keeles peamiselt vanavanematega ning põlvkondadevaheline keelekadu oli märkimisväärne. 79-st läti päritolu õpilasest vaid üks (1,3%) kasutas läti keelt ka õdede ja vendadega suheldes, 31-st leedu päritolu õpilasest rääkis leedu keelt õdede ja vendadega kolm (9,7%). Üheks keelekao mõjuriks oli see, et peamiselt oli tegemist segaperekondadega, mistõttu vene keel domineeris kodus peamise suhtluskeelena. Mõlemas rühmas leidis vaid üks uusimmigrantide perekond, kuid lätlaste rühmas ei toonud see kaasa oodatud päritolukeele säilimist. Võrreldes lätlastega torkab silma leedulaste positiivsem suhtumine oma rahvuskeelde: lätlastest väärtustas oma rahvuskeelt 3% ja leedulastest 13%. Seepärast on kõrgem ka hinnang päritolukeele oskusele ning see on ilmselt ka keele parema säilimise põhjus. Erinevalt teistest rühmadest torkab lätlaste ja leedulaste puhul silma eesti keele kasutuse suurenemine, mis ületab lätlaste puhul eesti kooli õppekeele mõjupiirid. Läti päritolu õpilastest kõneles eesti keelt ainsa keelena vanavanematega 14% ning õdede ja vendadega 19% õpilastest. Sellist muutust eesti keele kasuks teiste rühmade juures ei täheldatud. Samal ajal tuleb märkida, et vene õppekeelega koolis käis 56 (71%) ja eesti koolis vaid 23 (29%) õpilast, mis tähendab, et eesti keele kasutajaid oli selles rühmas rohkem kui eesti koolis õppijaid. Kuigi leedu päritolu rühmas piirdus eesti keele osatähtsus täpselt eesti koolis õppijate arvuga (12), leidis leedulaste seas isegi lätlastega võrreldes kaks korda rohkem õpilasi, kes pidasid eesti keelt keeleks, mida nad kõige paremini valdavad.

Üldiselt võis kõikides rühmades täheldada ühise joonena põlvkondadevahelist keelekadu (tabel 24), keelekasutus vähenes peaaegu kõigis rühmades põlvest põlve. Kõige rohkem kasutati rahvuskeelt vanavanematega suheldes ja isegi kui vanavanemate ja vanemate puhul jääb

keelekasutajate arv samaks, siis enamjaolt toimus nihe rahvuskeele kui ainsa keele staatuses: see muutus teiseks kodukeeleks (nt leedu ja armeenia päritolu rühmas).

Keelekasutus õdede ja vendadega näitas, et enamik õpilasi kasutas koduses suhtluses üksnes vene keelt (nt 84% ukrainlastest). Valgevenelaste ja grusiinide rühmas ei kasutanud õdede ja vendadega suheldes enam üksi laps oma rahvuskeelt, mis tähendab täielikku keelekadu. Erinevalt teistest rühmadest leidus rohkem rahvuskeele kasutamist õdede ja vendade vahelises suhtluses armeenlaste (17,4%, neli õpilast) ja aserbaidžaanlaste (16,7%, kaheksa õpilast) seas, kus rahvuskeel oli isegi ainus suhtluskeel. Kuigi arvuliselt oli kõige rohkem rahvuskeele kasutajaid ukrainlaste hulgas (11), moodustas see vaid 2,5% vastava rühma õpilastest, mistõttu näitab see tegelikult üsna suurt keelekadu. Seega tuleks kolmandana mainida leedulasi, kellest 9,7% (kolm õpilast) on säilitanud koduse suhtluskeelena õdede ja vendade vahel rahvuskeele. Tatarlaste ja lätlaste seas leidus üks õpilane, kes kasutas rahvuskeelt õdede ja vendadega suheldes, kuid kui väikese tatarlaste rühma puhul moodustas see 7,7%, siis lätlaste hulga juures vaid 1,3%.

Õpilaste keele säilimist mõjutas negatiivselt kooli õppekeel ja oma rahvuskeele õppimise võimaluse puudumine nii koolis kui ka väljaspool kooli. Kuigi Tallinnas tegutseb mitmeid rahvuskeeli õpetavaid pühapäevakoole, ei õppinud üksi uurimuses osalenud õpilane enda sõnul oma rahvuskeelt. Seetõttu kasutasid õpilased nii kodus, koolis kui ka väljaspool kooli suheldes peamiselt vene või vastavalt kooli õppekeelt (tabel 25). Rahvuskeelt mainiti kõige rohkem suhtluskeelena aserbaidžaanlaste ja armeenlaste rühmas ning üksikutel juhtudel ukrainlaste ja lätlaste rühmas. Isegi eesti koolis õppivad vene kodukeelega lapsed rääkisid mõnikord väljaspool kooli üksnes vene keelt.

Päritolumaa keele prestiiži tõusu võis märgata üksnes keelelisi hoiakuid väljendavate küsimuste puhul. Kuigi ka siin domineeris vene keel, võis märgata väikest protsentuaalset tõusu kõikide rühmade puhul (tabel 25, Mis keelt sulle meeldib kõige rohkem rääkida?). Ainsaks erandiks olid siin tatarlased, kes olid oma keele küll suhteliselt hästi säilitanud, kuid väljendasid selle suhtes tõrjuvat hoiakut. Tatari keel ei kuulunud nende keelte hulka, mida neile oleks kõige rohkem rääkida meeldinud.

Tabel 25. Keeleliste hoiakute ja eelistuste võrdlus

Küsimus	Rahvus	Õpilaste arv	Rahvuskeelt		Vene keelt		Eesti keelt	
			N	%	N	%	N	%
Mis keelt kasutab kõige rohkem?	ukrainlased	433	3	0,7%	392	91%	66	15%
	valgevenelased	156	0	0%	147	94%	29	19%
	aserbaidžaanlased	48	7	15%	40	83%	13	27%
	tatarlased	13	1	8%	10	77%	1	8%
	armeenlased	23	3	13%	15	65%	6	26%
	grusiinid	15	0	0%	10	67%	6	40%
	lätlased	79	2	3%	59	75%	24	30%
	leedulased	31	1	3%	20	65%	12	39%
Mis keelt meeldib kõige rohkem rääkida?	ukrainlased	433	25	6%	298	69%	69	16%
	valgevenelased	156	2	1%	127	81%	26	17%
	aserbaidžaanlased	48	4	8%	27	56%	11	23%
	tatarlased	13	0	0%	9	69%	2	15%
	armeenlased	23	5	22%	12	52%	4	17%
	grusiinid	15	1	7%	5	33%	4	27%
	lätlased	79	2	3%	49	62%	19	24%
	leedulased	31	4	13%	16	52%	7	23%
Mis keelt räägib kõige paremini?	ukrainlased	433	9	2%	388	90%	60	14%
	valgevenelased	156	2	1%	131	84%	21	13%
	aserbaidžaanlased	48	10	21%	41	85%	9	19%
	tatarlased	13	0	0%	8	62%	4	31%
	armeenlased	23	2	9%	16	70%	7	30%
	grusiinid	15	1	7%	9	60%	6	40%
	lätlased	79	1	1%	60	76%	22	28%
	leedulased	31	2	6%	20	65%	13	42%

Peale tatarlaste leidus kõikides rühmades õpilasi, kes oskasid enda hinnangul oma rahvuskeelt kõige paremini või nimetasid vähemal oma rahvuskeelt ühe keelena, mida nad kõige paremini oskaasid (Tabel 25). Ootuspäraselt oli selliste õpilaste osakaal kõige suurem aserbaidžaanlaste rühmas. Kodukeeli iseloomustab nende kasutamine peamiselt suulises vormis, kirjakeele oskus on üldjuhul nigel või puudub hoopis. Intervjuudest selgus, et vanemad pööravad tähelepanu kooeelsele ettevalmistusele üksnes kooli õppekeeles (eesti või vene keeles), mistõttu emakeeles lugema ja kirjutama õppimist ei peeta oluliseks. Keel omandatakse üldjuhul mitteformaalselt, ennekõike (vana-)vanematega suheldes. Selle tagajärjed kajastuvad ka küsitluses, mis näitas kõikide rühmade puhul, et üldjuhul on suulised oskused (arusaamine, kõnelemine) paremad kui kirjalikud (lugemine, kirjutamine). Aastast 2002 on Integratsiooni Sihtasutus eraldanud Eesti valgevenelaste pühapäevakooli ja ka teiste rahvusrühmade jaoks toetusi, mis ei ole antud uurimistulemusi silmas pidades nende keelte õppele eriti kaasa aidanud.

Kuigi suhtumine rahvuskeelde näitas positiivset tendentsi, ei kajastunud see kahjuks õpilaste soovis oma rahvuskeelt õppida. Tatarlastest ei tahtnud keegi tatari keelt õppida, üks õpilane avaldas küll soovi araabia keelt õppida, mis islami taustaga õpilaste jaoks on jumalateenistuse ja koraani keele kaudu ilmselt muutumas prestiižseks alternatiiviks.

Tabel 26. Õpilaste soov oma rahvuskeelt õppida

Rühm	Õpilasi kokku	Neist rahvuskeelt soovis õppida
Ukraina	433	19 (4%)
Valgevene	156	8 (5%)
Aserbaidžaaani	48	1 (2%)
Tatari	13	0 (0%)
Armeenia	23	3 (13%)
Gruusia	15	1 (7%)
Läti	79	5 läti päritolu õpilast (6%), üldse kokku 58 õpilast
Leedu	31	2 leedu päritolu õpilast (6%), üldse kokku 23 õpilast

Teise huvitava tähelepanekuna võiks esile tuua läti ja leedu keele populaarsust nende Tallinna õpilaste seas, kes ise ei olnud läti või leedu päritolu. See fakt suurendab kahtlemata võimalust neid keeli õppekavasse lülitada või õppekavaväliselt keelerühmades või -klubides õpetada.

Uuring andis väärtuslikku teavet eri rühmade suuruse, vitaalsuse ja keeleliste vajaduste kohta. Elukohajärgne analüüs aitas keeleõppe korralduseks vajalikke fakte esile tuua. Näiteks seda, et ukrainlased on koondunud põhiliselt viide linnaossa: 156 õpilast (36%) elab Lasnamäel, 94 (22%) Kesklinnas, 65 (15%) Haaberstis, 70 Mustamäel ja 36 Põhja-Tallinnas. Ka valgevenelased on koondunud Tallinnas samadesse piirkondadesse ja põhiosa ehk 37% (57) elab samuti Lasnamäel. Seega leidub nimetatud linnaosades piisav arv õpilasi nii ukraina kui ka valgevene klasside asutamiseks ja isegi koolide avamiseks, sest käesolevas uurimuses esitatud andmed hõlmavad üksnes õpilasi vanuses 8–12 aastat.

Tallinna üheski piirkonnas ei ole mõeldud koolis ukraina ega valgevene keele õpetamisele, kuna lapsevanemad pole sellist soovi siiani avaldanud. Samal ajal aga annaks selliste klasside või keelerühmade avamine võimaluse toetada vähemuskeelte säilimist Eestis, tugevdada õpilaste keelelist ja rahvuslikku identiteeti, lõimida neid paremini eestikeelses ühiskonda ning vähendada nõukogudeaegset venestamise mõju, mille kandjaks on siiani vene õppekeelega kool. Kuid ka väiksemate rühmade puhul (nt aserbaidžaanlased, armeenlased) on märgata enamiku koondumist ühte või kahte linnaossa, mis muudab keeleõppekorraldusliku tegevuse mõttekaks.

Õpilaste kui noorema põlvkonna keelekasutuse ja keeleliste hoiakute uurimine ning selle seostamine vanemate põlvkondade keelekasutusega võimaldab anda hinnanguid Eesti multikultuursete arengute kohta ka tulevikus, mis üldjuhul on pessimistlikud, ennustades enamiku keelte väljasuremist lähema paari põlvkonna jooksul. Praegune haridussüsteemi kohandamine kodukeele vajadustega arvestamiseks loob vajaliku toe eesti õppekeelega koolides, andes uut lootust keele- ja kultuuririkkuse säilimisele Eestis. Samal ajal aga jätkub vene õppekeelega koolis endiselt vähemuste venestamine, mis tähendab, et ka selles vallas tuleks midagi ette võtta, näiteks avada rahvuskeelt toetavad kakskeelsed koolid või keelekümblusklassid.

Kasutatud kirjandus

1. Ahmetov, D., Nisamedtinov, R. 1999. Tatarlased. Toim. Viikberg, J. 1999. *Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 449–452.
2. AS Andmevara 2003; w3.andmevara.ee. Üldhariduskoolide õpilaste arv kodukeele järgi klassiti. Aruanne arvatud seisuga: 10.09.2003 (26.01.2005).’
3. Baker, C.1992. *Attitudes and Language*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
4. Canagarajah, A. Suresh (1999), *Resisting Linguistic Imperialism in English Teaching*, Oxford University Press.
5. CIA World Factbook; <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>. (01.07.2008)
6. Dorian, N. 1981. *Language Death: The Language Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*. Philadelphia: Univ. Penn. Pres.
7. Džaparidze, L., Kolga, M. 1999. Grusiinid. Toim. Viikberg, J. 1999. *Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 171–173.
8. Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liit / Estonian Bureau of Lesser Used Languages, <http://www.estblul.ee/EST/Keeled/tatari.html>.
9. Eesti teine aruanne Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni täitmise kohta 2004, http://web-static.vm.ee/static/failid/212/EESTI_TEINE_ARUANNE_LISADEGA.pd (12.06.2010)
10. Extra, G., Yagmur, K. (toim.) 2004. *Urban Multilingualism in Europe. Immigrant minority languages at home and school*. Clevedon: Multilingual Matters.
11. Gal, S. 1978. Peasant men can't get wives: Language change and sex roles in a bilingual community. *Language in Society* 7, 1: 1–16.
12. Grigorjan, R., Davidjants, A. 1999. Armeenlased. Toim. Viikberg, J. 1999. *Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 26–32.
13. Hogan-Brun, Gabrielle; Ozolins, Uldis; Ramoniene, Meilute; Rannut, Mart 2007. *Language Politics and Practices in the Baltic States*. CILP 8 : 4.
14. Hogan-Brun, G., Ozolins, U., Ramoniene, M. & Rannut, M. (2009). *Language Politics and Practices in the Baltic States*. Tallinna Ülikooli Kirjastus
15. Issakov, D., Tõnurist, I. 1999a. Ukrainlased. Toim. Viikberg, J. 1999. *Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 479–495.
16. Issakov, D., Tõnurist, I. 1999b. Valgevenelased. Toim. Viikberg, J. 1999. *Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 508–515.
17. Katus, K., Sakkeus, L. 1992. *Foreign-born Population in Estonia*. Rahvastiku-uuringud. Seeria B, 19. Tallinn, Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

18. Kolga, M., Tonurist, I., Vaba, L. & Viikberg, J. *The Red Book of the Peoples of the Russian Empire*. <http://www.eki.ee/books/redbook/> Accessed May 12, 2010.
19. Landry, Rodrigue and Réal Allard. 1999. "L'éducation dans la francophonie minoritaire", *Francophonies minoritaires au Canada: L'état des lieux*, Toim. J.-Y. Thériault, Moncton: Éditions l'Acadie, 403–433.
20. Mackey, W. F. (1989). Determining the Status and Functions of Language in Multinational Societies. In. Ulrich Ammon (Ed.), *Status and Function of Language Varieties*. New York: Walter de Gruyter, 3-19.
21. Mamedov, V. 1999. Aserbaidžaanid. Toim. Viikberg, J. 1999. *Eesti rahvaste raamat. Rahvus -vähemused, -rühmad ja -killud*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 33–36.
22. MEIS 2002. Mitte-estlaste Integratsiooni Sihtasutus. Eraldatud toetused 2002. Rahvuskultuuriseltside konkurss. Rahvuskultuuri pühapäevakoolid; <http://www.meis.ee/est/konkursid/toetatud/2002/#ppk>.
23. Müüripeal, Evelin. 2006. Vähemusrahvuste emakeelne haridus. *Haridus* 3, 4: 18–22.
24. Nygren-Junkin, L., Extra, G. 2003. *Multilingualism in Göteborg. The status of immigrant minority languages at home and school*. Amsterdam: European cultural Foundation.
25. Official web site Republic of Tatarstan; [http://www.tatar.ru/?DNSID=93adaf787fbda0dbce4ea103e82e57b7&node_id=1389.\(01.07.2008\)](http://www.tatar.ru/?DNSID=93adaf787fbda0dbce4ea103e82e57b7&node_id=1389.(01.07.2008))
26. Ozolins, U. 2003. The Impact of European Accession upon Language Policy in the Baltic States. *Language Policy* 2, 217–238.
27. Pennycook, Alastair (2006) *Global Englishes and Transcultural Flows*. Routledge.
28. Pennycook, Alastair (1995), *The Cultural Politics of English as an International Language*, Longman
29. Phillipson, Robert (2003) *English-Only Europe?* Routledge.
30. Phillipson, R. (1992). *Linguistic Imperialism*. Oxford University Press.
31. Pavlenko, A. 2006. Russian as a lingua franca. *Annual Review of Applied Linguistics* (2006) 26, 78–99.
32. Rannut, M. 1989. Šovinismilainetest. *Looming* 5: 678–681.
33. Rannut, M. 1994. Beyond linguistic policy: the Soviet Union versus Estonia. *Linguistic Human Rights: overcoming linguistic discrimination*. Tove Skutnabb-Kangas, Robert Phillipson (eds.) in collaboration with Mart Rannut. – Berlin / New York: Mouton de Gruyter 1994 (HB), 179–208.
34. Rannut, M. (2009). Threats to National Languages in Europe. Stickel, Gerhard (ed.). *National and European Language Policies* (35 - 52). Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang Verlag
35. Rannut, M. (2009). Sohranenije jazōkov i finno-ugorskij mir. *Linguistica Uralica*, XLV(2), 127 - 142.

36. Rannut, Ü. 2007. *Circassian Language Maintenance in Jordan*. Andrew W. Mellon Foundation Fellowship East Central European Research Fellows Program. American Center of Oriental Research Amman: ACOR.
37. Rannut, Ü. 2005. *Keelekeskkonna mõju vene õpilaste eesti keele arengule ja integratsioonile Eestis*. Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid, 14. Tallinn: TLÜ kirjastus.
38. Rannut, Ü. 2003. *Muukeelsete õpilaste integreerimine eesti koolis*. Õpik kõrgkoolile ning muukeelsete õpilastega töötavale aine- ja klassiõpetajale. Tallinn: TPÜ kirjastus.
39. Rannut, Ü. 2002. Impact of the Language Environment on Integration and the Estonian Language Acquisition. *Proceedings of Conference „Multicultural Estonia“, October 24–25, 2002*. Tallinn: Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus [Publications of the Foundation of Integration of non-Estonians], 125–137.
40. Rannut, Ü., Rannut M. 2007. Tallinna õpilaste kodukeeled. *Haridus* 3, 4: 7–10.
41. Rannut, M. & Rannut, Ü. (2010). Russification of non-Estonian pupils in Tallinn. *Estonian Papers in Applied Linguistics* (6/2010), 243-259.
42. Ruutsoo, R. 1993. *Vähemusrahvuste kultuurielu Eesti Vabariigis*. Tallinn: Olion.
43. Statistikaamet – 2000. *Statistika andmebaas. 2000. aasta rahva ja eluruumide loendus. Kodakondsus, rahvus, emakeel ja võõrkeelte oskus*. Viimati uuendatud 1.03.2002. Tallinn: EV Statistikaamet (01.05.2007).
44. Statistikaamet – 1995. *Population of Estonia (1995)*. Statistical Office of Estonia: Tallinn; <http://www.stat.ee/133763>. Accessed November 7, 2007.
45. Statistikaamet – 2007. Regionaalarengu andmebaas: Rahvastik – Rahvastikunäitajad ja koosseis. Uuendatud: 17.10.2007; http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik_regionaalne/01Rahvastikunaitajad_ja_kooseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_kooseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_kooseis.asp. (01.07.2008)
46. UNESCO – 2003. *Language Vitality and Endangerment*. UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. Document submitted to the International Expert Meeting on the UNESCO Programme for the Safeguarding of Endangered Languages, Paris, 10–12 March 2003.
47. Unt, C.-R., Serman, I. 2005. *Rahvused Eestis. Leedulased*. Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, Tallinn: Aura.
48. Vabariigi valitsuse 20. mai 2003. a määrus nr 154. Põhiharidust omandavatele õpilastele, kelle emakeel ei ole kooli õppekeel, oma emakeele õppimiseks ja rahvuskultuuri tundmaõppimiseks võimaluste loomise tingimused ja kord; <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=588809>. (01.05.2007)

Tallinna õpilaste kodukeele uuring

I osa - Vene keele mõju Tallinna õpilaste kodukeelele (Russifikatsioon)

II osa - Euroopa Liidu riikidest pärit Tallinna õpilaste kodukeeled ja inglise keele mõju Tallinna õpilaste kodukeelele (Globaliseerumine)

III osa - Eesti keele mõju Tallinna immigrantõpilaste kodukeelele (Integratsioon & Assimilatsioon)

Integratsiooni Uuringute Instituut
<http://www.integrationresearch.net/kodukeele-uuring.html>

